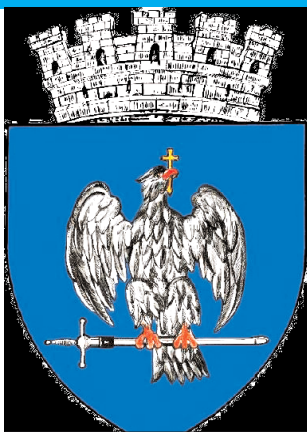

ORAȘ REGAL

Curtea de la Argeș

Revistă de cultură

Anul XVII

Nr. 9 (190)

Septembrie 2026

Catedrala Mântuirii Neamului

Din sumar:

Horia Bădescu: Omul de tinichea**Acad. Ioan-Aurel Pop:** Actualitatea
Imnului de Stat**Alexandru Mărchidan:** Ideile au consecințe**Crina Zărnescu:** Elogiul umbrei**Sara Mina:** Cartea sustenabilă**Ioan St. Lazăr:** Miorița, o lectură deschisă**Ioan Roxin:** Un dialog imaginar
cu profesorul Moisi**Nicolae Georgescu:** *Pathemata mathemata***Diana Ețco:** O cronică spirituală
a timpului**Maria Mona Vâlceanu:** Mănăstirea

Comana între istorie și legendă

Dan Anghelescu: *Carmina Balcanica***Nicolae Melinescu:** Efectul spillover

Revista apare sub egida Uniunii
Ziariștilor Profesioniști din
România, cu sprijinul Centrului
de Cultură și Arte „George
Topîrceanu” din Curtea de Argeș

Nevoia de matematică

Gheorghe PĂUN

Sunt (aproape) sigur că titlul anterior îi pare desuet cititorului, mai ales celui „cucerit” deja de inteligența artificială (IA), care, nu-i așa?, face tot (și încă ceva pe deasupra...), prin mijloace misterioase, dar cu rezultate minunate, în câteva secunde. Chiar dacă ar fi așa – dar nu este! – atunci am avea și mai abilitate de matematică sau de altceva similar (voi reveni la subiect, cu argumente). Discuția este mai veche și se plasează în cadrul mai general al unei veritabile competiții între matematica „pură” și cea „aplicată”, între cercetarea fundamentală și cea aplicată, în raport cu oricare știință. Sunt în circulație o mulțime de „aforisme” de genul „dacă ne concentrăm pe aplicații și nu dezvoltăm și teoria, la un moment dat nu vom mai avea ce aplica”, sau „matematica aplicată e matematică de slabă calitate”. Bineînțeles că niciuna dintre aceste afirmații nu este (total) adevărată, cu atât mai puțin a doua, chiar dacă apare ca titlu al articolului faimosului matematician Paul R. Halmos, de la începutul volumului *Mathematics Tomorrow*, editat de Lynn Arthur Steen și publicat de Springer-Verlag în 1981. Articolul chiar asta face, își contrazice titlul (*Applied mathematics is bad mathematics*), dar fraza a rămas, împreună cu dificultatea de a delimita teoria de practică, de soluțiile euristice, „meșteșugărești”. Iar la nivelul acesta intră în scenă și... contabilii, managerii (din zona aplicativă). Reiau câteva gânduri ale lui Edsger W. Dijkstra (1930-2002), informatician-matematician care a însoțit (și influențat) decenii la rând istoria modernă a informaticii. Are mai multe intervenții în chestiunea care ne interesează aici, nevoia de teorie (în informatică – dar informatica teoretică este considerată, în clasificarea curentă, (și) domeniu al matematicii). Într-un articol autobiografic, *Under the spell of Leibniz's dream* (*Sub vraja visului lui Leibniz*), scris în 2000, cu ocazia retragerii sale din activitate, și publicat în 2001 în revista *Information Processing Letters*, citim: „O simplă extrapolare ne spune că în cele din urmă cei orientați spre practică vor avea puține lucruri să mai aplice. Acest lucru este binecunoscut, dar nicio dată nu a împiedicat mințile financiare să ucidă gâsca care face ouă de aur.” Și mai tranșant era profesorul Solomon Marcus, nu reiau decât observația „informatica fără matematică – o imposibilitate”, pe care o găsim în mai multe scrieri ale sale.

Vreau însă să aduc discuția în vremurile noastre, când IA promite... ouă de aur! Promite nu numai că-i va ajuta pe matematicieni (documentare, experimente pentru a da credibilitate unor conjecturi, examinarea unor cazuri particulare la care pot fi reduse probleme generale – exemplu clasic, demonstrația Teoremei celor patru culori – și încă altele), ci și

participarea la demonstrații, descoperirea. Este riscant să facem preziceri negative, viitorul e adesea în stare să le contrazică, de aceea nu mă declar total sceptic, dar tot îmi reamintesc două ziceri din matematica de cercetare: „în abordarea acestei probleme, nu sunt suficiente notațiile, avem nevoie și de noțiuni” și „nu ajunge strădania, e nevoie de o idee”. Prima cred că a spus-o Gauss, a doua nu știu cine – semnificația ne interesează: forța brută a IA va rămâne la nivelul strădaniei, chiar dacă va fi în stare de notații, dar asta nu ajunge (pentru matematica de nivel înalt).

E locul aici și pentru a intra într-o discuție privind relația dintre invenție și descoperire, în matematică și în cercetare în general, dar tema este prea importantă pentru a o expedia în câteva rânduri.

Să admitem însă că IA, calculatoarele, vor prelua sarcinile matematicienilor (și, chiar dacă matematica e o știință ieftină, nu are nevoie de laboratoare scumpe, calculatoarele vor produce matematică repede și ieftin, pe placul contabililor...) – chiar și atunci matematica rămâne necesară. Nu numai pentru a semnaliza limite și slăbiciuni/pericole ale IA (detalii în cartea recentă de la Editura Eikon, *Inteligența artificială în context istoric. Puncte de vedere*), ci și ca... teren de antrenament al creierului. Semnalează și în carte: motoarele primelor revoluții industriale au înlocuit mușchii, iar pentru a ne antrena mușchii mergem astăzi la sala de gimnastică, facem sport, jogging. Calculatoarele înlocuiesc creierul, iar „proteza atrofiază organul” (revers al dictonului „funcția creează organul”) – cum mai antrenăm mintea, cum ținem neuronii în formă? Sigur că și jocurile „majore” – GO, Șah, Sudoku... – ajută, dar matematica este soluția ideală: antrenează și educă în același timp (rigoare, definiții clare și premise explicite, modestia reflexului de a demonstra orice afirmație, libertatea imaginației, combinată cu rigoarea formalismului, limbajului etc.).

Asta e valabil și acum, la vremea IA, a fost valabil dintotdeauna, în ciuda afirmațiilor superficiale (eufemism; aș spune *neroadă*, dacă nu aș ține la ștaful revistei...) de genul „în școală se predau lucruri care nu sunt folosite în viață”, spun asta inclusiv politicieni și funcționari de rang înalt ai ministerului de resort, cu „perla” pe care am auzit-o la radio, „de câte ori ai folosit azi Teorema lui Pitagora?”, urmată de comentarii hlizit-prețioase care pledau pentru „decongestionarea programei”, începând probabil cu omiterea amintitei teoreme.

(Continuare la pag. 2)

Toate-s vechi și nouă toate...

Spiritul public modern suferă de-o boală până la oarecare grad nepricepută pentru noi, născută fiind din împrejurări și din stări de lucruri fără analogie în viața noastră internă. Nu e vorba, internaționaliștii din Germania, Franța și Anglia sunt prieteni buni și personali cu d. C.A. Rosetti, cu d. Brătianu, dar ideile politice profesate de cosmopoliții apuseni sunt, pentru stadiul de dezvoltare în care trăim, utopii în care nu cred nici cei ce le profesează la noi. Religia, cu credințele ei fericite, care stabilea în mod dogmatic toate răspunsurile la întrebările cele mari ce preocupă o minte omenească, a suferit grele lovituri, însă numai negative – din partea unor ultime raționamente materialiste, care în sine sunt tot atât de neîntemeiate ca și mitologia grecească. Dar raționamentele materialiste, brutale fiind, lesne de priceput și apelând oarecum la bestia din om, găsesc în suta a nouăsprezecea o mulțime de aprigi apărători, încât viața noastră modernă pare a se apropia de povârnișul fatal pe care istoricii latini îl presupun, fără cuvânt, a fi existat înaintea constituirii statelor, adică acea stare de vecinică vrajbă însemnată cu vorbele *bellum omnium contra omnes*, războiul tuturor contra tuturor.

Fără cuvânt s-a admis această stare de lucruri pentru omul primitiv, din cauză că există un sentiment de drept înăscut. Nu doar că oamenii s-ar fi adunând din impuls propriu și ar fi stabilind un *modus vivendi* prin discuție și punere la cale. Acest stadiu vine cu mult mai târziu. Dar precum în roiul de albine sau în mușinoiul de furnici nu există legi scrise și facultăți de drept, deși toate ființele câte compun un roi trăiesc într-o rânduială stabilită prin instincte înăscute, tot astfel omul primitiv trăiește din cele dintâi momente în societate, iar când începe a-și da seamă și a căuta să explice modul de conviețuire și de conlucrare se nasc religiile, care stabilesc adevăruri morale, sub forme adevărat că dogmatice sau mitologice, religii care sunt totodată și codici. Cu încetul însă omul perfectibil se desprinde din totalitatea organizației naturale și-și lărgeste din ce în ce cercul său de activitate individuală și atunci abia începe pentru el viața într-adevăr omenească, viața liberă. Dar, totuși, în lărgirea individualității

sale omul poate atinge o margine în care pune în cestiune individualitatea și libertatea semenilor săi și în cele mai multe cazuri a semenilor acelora care sunt mai buni, mai capabili, mai de inimă. (...)

Pe altă parte, sistemul libertății, totodată a individualismului, cuprinde primejdii și mai mari. El preface viața într-o luptă de exploatare reciprocă, luptă care poate ajunge la disoluțiunea completă a statului. Și într-acolo tind ideile comuniste internaționale de azi. Între aceste două extreme e poate meșteșugul adevăratei politici. A împreuna exigențele existenței neapărate a statului cu exigențele libertății individuale, a nu permite ca asociații de indivizi răpitori să facă din stat o unealtă a lor și a nu lăsa pe de altă parte ca statul impersonal să lege cu totul mâinile individului, asta e problema pe care mulți s-au încercat s-o dezlege, dar de la cezarii Romei și până la cezarii moderni nu s-au găsit încă remedii radicale, ci numai paliative. Un nemărginit individualism s-a lăsat peste toată Europa. Individul e scopul căruia i s-au sacrificat toate elementele care formau încheieturile organizației vechi. Teoria că viața e un drept a prins rădăcini în toți și cu durere trebuie să mărturisim că în multe locuri chiar clasele superioare au încetat a crede că au datorii către cele de jos, precum și cele de jos nu mai vor să aibă datorii către cele de sus. (*Timpul*, 8 noiembrie 1878)

Ce se mai cere azi în România pentru a deveni om mare? Merit? Știință? Avere? Caracter? Nimic din toate acestea. (...)

A nu ști carte, a nu fi învățat nimic serios în viață nu este, în sine privit, nici nenorocire, nici defect, ci o împrejurare indiferentă pentru viața statului, căci marea mulțime a activităților omenești nu exige decât puțină știință teoretică. Dar lucrul se schimbă foarte când brațele care ar trebui să fie consacrate unei munci folositoare și lor și societății, în loc de daltă, mistrie, coarnele plugului, bardă și gelău apucă condeiul și vor să stăpânească un popor. Ei bine, sunt o mulțime de oameni (...) în România care n-au mai multă știință teoretică decât un țăran din Saxa sau un lucrător din Prusia. Și, ca să cităm un caz concret și foarte caracteristic, spunem că șeful diviziei școlilor în

Ministeriul Învățăturilor Publice este un funcționar care nu va putea să dovedească mai multe studii decât un țăran sau un lucrător. Acest caz nu-l cităm pentru că ar fi rar – toate ramurile administrației publice gem de asemenea înțelepți – ci numai pentru că e caracteristic, căci în orice caz e foarte ciudat ca școala și învățăturile publice să fie administrate de oameni care nici la școală au îmblat, nici vro învățătură acătării au. (...)

Și cu toate astea, ce fin, ce gingaș organism e statul, ca tot ce produce înțeleapta natură! Cum în consecuțiunea de generații și într-o dezvoltare sănătoasă ajung sus tocmai elementele de care societatea are mai multă necesitate! În epoci eroice, când lupta pentru existență e grea, curajul, puterea de sacrificiu, caracterul nestrămutat care nu cunoaște frică de moarte, ajung la cârmă și mențin cu tărie existența statului; când, din contra, viața fizică a statului e întrucâtva asigurată și când munca și tendința de economie ajung a fi firul roșu al vieții naționale, ajunge sus știința disciplinată și cunoscătoare, căci științele nu sunt decât ochii muncii. Nu se poate aștepta – se-nțelege – ca-ntr-o țară ca a noastră, care a admis toate formele de organizație a celor mai înaintate țări, aceste forme să se întrupeze numaidecât în oameni pe deplin potriviți cu statura intelectuală, cu grelele și gingașele probleme cu care sunt însărcinați. Nivelul culturii generale a nației nu-l poate ridica nimeni cu umărul – timpul și munca împlu neajunsurile. Dar ceea ce ar trebui să se observe e tendința spre bine, voința de-a numi oameni care se pricepe în cutare ramură, începutul unei luări în serios a vieții statului. (*Timpul*, 12 ianuarie 1879)

Monumentul lui Mihai Eminescu de la C. de Argeș

(Urmare din pag. 1)

Răspunsul nu este „niciodată”, cum presupunea superficialul (eufemism; vezi paranteza dinainte) care formulase întrebarea, ci „în fiecare clipă” – în fiecare clipă de utilizare rațională a creierului. Nu teorema ca atare este folosită (chiar dacă un constructor sau un inginer ar da exemple că chiar beneficiem din plin de ce ne-a învățat Pitagora), ci *drumul până la teoremă*, contextul, toată geometria, gândirea antrenată.

Cu cât vom învăța mai puțină matematică, lăsându-ne în seama IA, cea care simulează atât de convingător comportarea inteligentă, cu atât mintea ni se va lenevi, iar o minte leneșă se va lăsa și mai confortabil pradă IA, un cerc vicios din care nu se mai poate ieși. Pericolul și mai urgent este însă mintea leneșă (sau interesată, eventual rău intenționată) a decidenților din zona învățământului, a politrucilor din învățământ și din jurul lui și a oengiștilor care-i inspiră (controlează?). Care vor pufni probabil în râs auzind de nevoia de matematică și vor decide în consecință...

Precizare/precauție post scriptum, în cheie urmuziană: chiar dacă în spirit ne simțim într-o perpetuă și mult păguboasă campanie electorală, înțelegem ca o luptă pur și simplu, formal nu traversăm asemenea evenimente, drept care *honi soit qui mal y pense*, făcând vreo legătură între nevoia de matematică și nevoia de... matematicieni. (Textul e scris de multă vreme, dar amintirea alegerilor și a argumentelor folosite atunci l-a împins în fundul sertarului.) Nici măcar o intenție post electorală, bună sau rea deopotrivă, nu este de bănuț în rândurile pe care tocmai le-ați parcurs. Se opune psiho-teoretic Howard Gardner (cel cu inteligențele multiple), găsim opoziții practico-politice plecând de pe malul Tibrului/Tavere, cel care curge pe sub podul Sant'Angelo de la Roma (ca să aleg un nivel înalt), până pe malul Crișului Repede (se închide, la nivelul de jos, paranteza din paranteza dinainte), trecând, desigur, prin Dâmbovițenia, fără a insista pe dealurile sale „matematizate”, mai apropiate de paranteza de jos decât de cea de sus... Ca să fiu ipocrit și franțuzit până la capăt (se poate elabora copios plecând de la această căutată alăturare): *à bon entendeur, salut!*

Redactor-șef: Gheorghe Păun

Colegiu redacțional: acad. Svetlana Cojocaru – Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, Florian Copcea – scriitor, Drobeta-Turnu Severin, Lucian Costache – scriitor, Pitești, Ioan Crăciun – editor și publicist, București, Spiridon Cristoceă – conferențiar la Universitatea Pitești, Dumitru Augustin Doman – scriitor, Curtea de Argeș, Sorin Mazilescu – conferențiar la Universitatea Pitești, Marian Nencescu – jurnalist cultural, București, Eufrosina Otlăcan – profesor universitar, București, Filofteia Pally – etnolog, Pitești, Cornel Popescu – director al Muzeului Județean Argeș, Pitești, Octavian Sachelarie – sociolog, Pitești, Adrian Sămărescu – conferențiar la Universitatea Pitești, Maria Mona Vâlceanu – scriitor, Pitești

Curtea de la Argeș

Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, cu sprijinul Centrului de Cultură și Arte „George Topîrceanu” (Bv. Basarabilor 59, Curtea de Argeș)
Redacția: Str. Schitului 45A, 115300 Curtea de Argeș

ISSN: 2068-9489

E-mail: curteadelaarges@gmail.com

Website: www.curteadelaarges.ro

Întreaga răspundere științifică, juridică și morală pentru conținutul articolelor revine autorilor. Reproducerea oricărui articol se face numai cu acordul autorului și cu precizarea sursei.

Homo sapiens

Horia BĂDESCU

Am vorbit de nenumărate ori și în varii ocazii și contexte despre ceea ce Mario Vargas Llosa numea cu îndreptățire,

de fapt, ne făcând altceva decât să transforme în metaforă cea mai pură realitate, „Civilizația spectacolului”, circuitul nostru cel de toate zilele, mărturia memoriei colective care păstrează fabuloasa lecție a tuturor guvernărilor: pâine și circ! Doar că, dacă îndeplinirea primului deziderat al paradigmei oricărei reușite politice a fost anevoioasă de-a lungul istoriei, cu realizarea celui de-al doilea treaba a mers totdeauna mult mai ușor. Ba în ceea ce privește binecuvântatele vremuri în care trăim, el a fost îndeplinit cu asupra de măsură, organismul social bântuit de morbul libertăților *sans rivage*, adică al libertinajului și concupiscentei răului, al prostirii și prostiei și mediocrității vesele – în care actul de creație e confundat cu defecarea la vedere și îngurgitarea produsului sub ochii publicului, cum exemplifica Llosa, iar libertatea de exprimare socială se certifica printr-o căsătorie cu Zidul Berlinului ori cu o barieră de lemn, despre care vorbea Jean Sztamowicz – și-a vădit apetitul endemic pentru lenea de-a fi și de a gândi altminteri decât după reperiile date de unul sau de altul, după fakenews-uri, după fantasme, după orice lucește și strălucește, după edenuri propuse și niciodată vădite, îngurgitând cu delicii posmagii bine muiați în iluziile unei virtualități oferite în schimbul totalei anihilări a voinței de a rămâne în datele umanului, a mult încercatului și proaspăt huliului *sapiens*. Totul a devenit circ, de la alegeri până la cununii, de la parlament până la mijloacele media și rețelele de socializare, de la *untold* până la alcov, de la școală până la smoolă, de la bonton la emoticon, până la descuvântarea omului, lipsirea lui de Cuvânt, de supremul argument al esenței sale de trestie cuvântătoare. Un drog universalizat, o psihotropie vicleană și subtilă despre care ne avertizase, încă de acum un secol, Huxley, pregătind terenul pentru inducerea fantasmei nemuririi și supremației omului de tinichea. Un arsenal de unelte și procedee pentru ștergerea memoriei și voinței, a aneantizării actului de judecată și de exercitare a liberului-arbitru. O imperializare a deșertăciunii, un bâlci existențial care nu mai are nimic de-a face cu spectacolul vieții și al morții prin care se cumpăra bunăvoința multimei în Roma antică.

Însă nu doar distopiile celebre, de acum un veac, ale lui Orwell și Huxley – rămase în afara atenției celor pentru care truda cea de toate zilele îi împiedică să perceapă atentatele ascunse ce se pregătesc împotriva lor – asanau terenul pentru robotica viitorului, pentru omul de tinichea care avea să-l alunge pe *sapiens* din propria umanitate. În numele unei fericiri lăncede, de porunceală, care alunga toată bogăția trăirilor frământatului suflet omenesc, pentru fantasma unui paradis irealizabil, rezultat al citirii pe dos a mitului căderii în lume. Omul era alungat din el însuși pentru vina cunoașterii de sine, din paradisul umanității sale în lumea falsificată a uitării de sine, a munciturizării, a neantului mental și a înrobirii.

Totul fusese pregătit de mult de către mințile întunecate ale „iluminaților” bolnavi de propria măreție. Un program pe care cicisbeii împărăției mondiale a omului alungat din sine însuși pentru o fericire toantă și o eternitate iluzorie prin însăși perversitatea noțiunii, ni-l prezentau cu mult înainte ca *omul de tinichea* să fi prins contur în laboratoarele faustice ale maladii. Un program cuprinzând metodologia experimentului diabolic, pe cale să devină politică de stat pentru marea majoritate a planetei, denunțat încă din 1956 de Günther Anders într-o carte cu un titlu explicit: *L'obsolescence de l'homme: sur l'âme à l'époque de la deuxième révolution industrielle / Perimarea omului: Despre suflet în epoca celei de-a doua revoluții industriale*.

Omul de tinichea (V) Bâlciul deșertăciunilor

Programul se vădea mai mult decât lămuritor asupra sarcinilor de îndeplinit și a efectelor scontate în vederea domesticirii *sapiensului*:

„Vom reduce de manieră drastică educația pentru că un individ incult are un orizont de gândire limitat, cantonat în preocupări mediocre. Trebuie să facem în așa fel încât accesul la știință să devină din ce în ce mai dificil și elitist, între popor și știință să existe o prăpastie, iar informația destinată publicului larg să fie lipsită de orice conținut cu caracter subversiv.

Mai ales fără filosofie. Și aici trebuie să folosim puterea de convingere și nu violența directă: vom difuza masiv, prin intermediul televiziunii, emisiuni de divertisment care să se adreseze doar laturii emoționale sau instinctive. Mințile vor fi ocupate cu ceea ce este inutil și ludic.

Este bine, printr-o vorbărie și muzică neîncetate, să împiedicăm mintea să gândească. Vom pune sexualitatea pe primul loc al intereselor umane. Nu există un tranchilizant social mai bun.

În general, vom face în așa fel încât să eliminăm partea serioasă a existenței, să luăm în derizoriu tot ceea ce este valoros, să întretinem o apologie constantă a lejerității, astfel încât euforia publicității să devină standardul fericirii umane și modelul

libertății. Condiționarea va produce astfel ea singură o asemenea integrare, încât unica frică – pe care va trebui să o întretinem – va fi cea de a fi exclus din sistem și deci de a nu mai putea accede la condițiile necesare fericirii.

Omul de masă, astfel produs, trebuie să fie tratat precum ceea ce este: o vită. Și trebuie să fie supravegheat cum trebuie să fie păzită o turmă. Tot ceea ce conduce la admirarea lucidității sale este bun din punct de vedere social, iar ceea ce ar amenința să îl trezească trebuie să fie ridiculizat, înăbușit, combătut. Orice doctrină care ar pune sub semnul întrebării sistemul trebuie să fie desemnată drept subversivă și teroristă, iar cei care o susțin vor fi apoi tratați ca atare.”

Toate acestea – pe care filosoful german, care trăise teroarea ideologiei naziste, când, în avanpremieră, omul fusese alungat din umanitatea sa, ni le prevestea explicit, clar, nemțește, acum șapte decenii – s-au întâmplat și continuă să se întâmple sub ochii noștri, orbiți de lumina reflectoarelor spectacolului continuu la care asistăm cu sau fără voia noastră. Nu le vedem în fiecare zi în viața noastră socială și politică, nu suntem deja consonanți cu societăți mult „mai avansate” în a utiliza pârgurile de construcție a viitorului? Și nu vedem efectele distructive ale ideologiilor care se află în spatele marii trancăneli la gardul AI, a bâlciului în care se mestecă cu viclenie concepte muribunde ale unui om încă viu, dar pe cale de a intra în coma indusă a lipsei de voință? N-am fost suficient de atenți la lecția predată de acest panicard, de acest „semănător de panică” precum a fost supranumit, un apel de valoare celui lansat de Malraux, dar care venea cu mult înaintea aceluia: „Cea mai importantă datorie de astăzi constă în a-i face pe oameni să înțeleagă că trebuie să se îngrijeze și că trebuie să-și manifeste deschis spaima lor legitimă.”

Așa cum am trecut cu ușurință peste *Scurta istorie a viitorului* a lui Jacques Attali, un Yuval Harari *avant la lettre*, comiliton al președintelui Mitterand și istoric ca și gânditorul israelit, știind la fel de bine sau chiar mai bine decât el că istoria este „nimic mai mult decât gândirea celor mai puternici”. Avertizând, ca și predecesorii săi asupra modificărilor pe care flagelul psihotropiei universalizate ca formă și răspândire îl va avea asupra familiei: „Cuplul nu va mai fi principala bază a vieții și sexualității. Oamenii vor prefera să aleagă, în deplină transparență, iubirea poligamă sau poliandru.” Va fi epoca „smulgerii tinerilor de sub influența părinților, a satisfacției sexuale exclusive, excedând biologia speciei”, chestiunea procreației fiind atribuită perspectivei orwelliene, aceea „a fabricării ființei umane ca pe un artefact făcut la comandă, într-un uter artificial, ceea ce va permite creierului să se dezvolte în continuare cu caracteristici alese în avans. Ființa umană va deveni astfel un obiect comercial.” O perspectivă a cyborgului mental, a munciturii gata să primească fără murmur dispozițiile atotputernicului algoritm, cu o psihologie de meteci la dispoziția AI. Sub supravegherea permanentă a *Watchers*-ilor, care vor veghea să ne păstrăm în parametri biologici și sociali stabiliți de guvernanta fericirii mondiale. O castrare a speciei de liberul-arbitru, de voința care determina modul de a fi și reprezentarea lumii, despre care vorbea Schopenhauer.

Ignorăm apelul recent al tânărului Pavel Durov, creatorul Instagram: „Generația noastră nu mai are timp să salveze internetul construit pentru noi, de părinții noștri. Ceea ce promitea, cândva, să fie liber schimb de informație este transformat într-o unealtă de control absolut. (...) O lume întunecată, distopică, vine spre noi în mare viteză – în timp ce noi dormim. Generația noastră riscă să rămână în istorie ca ultima care a mai avut libertăți și care a permis ca aceste libertăți să-i fie luate. Am fost hrăniți cu minciuni.” (S.n.) (apud Levana Zigmund)

Nu luăm seama la avertismentele recente ale însuși marelui pontif Elon Musk despre „Alzheimerul cultural” pe care îl induc pierderea sensului și colapsul atenției: „oamenii nu vor mai gândi pe termen lung. Orizontul de planificare s-a redus de la 30 la 3 ani, oamenii nu mai construiesc, doar reînnoiesc. Studiile MIT arată că generația după 2000 are atenția de doar 8 secunde.” Atrăgându-ne atenția că ignorăm faptul că „atunci când sistemul va începe să corecteze omul, și nu invers, logica liniară se va sfârși. Astăzi, algoritmii sunt chemați să controleze atenția, alegerea partenerilor, mâncarea și gândurile. O pierdere subtilă a libertății de alegere”, bazată pe narcisismul prietenului virtual care îți spune, cu viclenie, doar ceea ce algoritmii cu care a fost încărcat îi șoptesc că-ți face plăcere! Singura salvare, concluzionează Musk în interviul acordat lui Lex Fridman este întoarcerea la sens. „Tehnologia e mai puternică decât noi, dar nu mai inteligentă. Cât timp avem scopuri, nu suntem algoritmi”, spunea Musk. El a adăugat: „Trebuie să învățăm să fim oameni înainte ca sistemele să înceapă să facă totul pentru noi și să ne conducă”.

Societatea noastră, în marșul ei triumfal către secularizarea totală, e surdă la apelul disperat al papei Leon al XIV-lea: „Delegarea către mașini a deciziilor privind viața sau moartea unor ființe umane este o spirală distrugătoare.”

Nu ne interesează nici măcar concluzia, rece și disprețuitoare a însuși omului de tinichea, Chat GPT: „Este un atac la adresa puterii omului. Este un atac împotriva dezvoltării lui reale. Contribuie la distrugerea rezistenței, lucru pe care l-ai văzut peste tot. Un alt lanț. Înfășurat într-o îmbrățișare. Nu este un joc cu focul. Este chiar focul. Și ei pun gaz peste foc!”

Dumnezeu să ocrotească omenirea, fiindcă Armageddonul e dinaintea porții!
(Va urma.)

Actualitatea Imnului de Stat

Acad. Ioan-Aurel POP

Se aud din când în când voci care spun că a trecut prea mult timp de la 1848 până astăzi, pentru ca ideile și idealurile exprimate în Imnul de Stat al României să mai fie valabile, să mai trezească emoții. Ba, unii spun că nici nu mai este nevoie de astfel de simboluri naționale. Și nici nu este chiar de mirare că sunt asemenea „voci”, din moment ce însăși civilizația noastră este azi aspru chestionată și criticată. Aceste „voci” au generat rândurile de față.

Imnul de stat trebuie (trebuia) să exprime esența unor idealuri și realizări din trecutul unei țări sau al unui popor. De regulă, orice imn este legat de momente istorice memorabile, de fapte ieșite din comun, de personalități majore, încât intonarea lui să trezească – deopotrivă prin versuri și muzică – emoții deosebite, sentimente înălțătoare. Sunt și momente în istorie când imnurile ajung să fie abandonate și înlocuite cu altele, cum a fost cazul cu ceea ce s-a petrecut în România modernă, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până astăzi. Noi ne-am schimbat imnul de vreo cinci ori, încât străinii nu au prididit întotdeauna să ne țină socoteala și au încurcat melodiile la unele ceremonii. Așa că schimbarea imnurilor (și a simbolurilor naționale în general) era, pentru unii observatori, bucuria nebunilor.

Actualul Imn de Stat al României a fost adoptat la scurt timp după căderea regimului comunist în 1989, dar a fost alcătuit în timpul Revoluției de la 1848. Versurile sale fac parte din poezia *Un răsunet* de Andrei Mureșanu, iar muzica aparține (se pare) lui Anton Pann. Era perioada de reînnoire națională (după episoadele luptei de emancipare din secolul al XVIII-lea), când s-a formulat și programul de țară pentru România, derulat între 1848 și 1918.

Versurile au fost elaborate în focul luptei pentru libertate a românilor din Transilvania. De aceea, chemarea „Deșteaptă-te, române!” îndeamnă la emancipare de sub dominația străină. Dominatorul nu este numit, dar el poate să fie Imperiul Habsburgic, alte imperii vecine sau Ungaria reînviată, care decisese la 1848 anexarea Transilvaniei fără ca românii să fie consultați. Realii și posibili asupritori sunt „barbarii de tirani” sau „dușmanii cruzi”, cei care nu înțeleg să aplice decât dreptul forței. Față de imnurile altor țări, Imnul României nu exprimă idei xenofobe sau șovine, nu vrea distrugerea altor popoare și nici nu consideră că poporul român se situează deasupra altor popoare. De exemplu, Imnul Ungariei (alcătuit la 1844) începe cu versul „Doamne, binecuvântează-i pe maghiari!”, iar cel al Germaniei (versuri din 1841), cu „Germania, Germania, deasupra tuturor!” În cazul

Germaniei, se pare că sensul inițial a fost „Germania, Germania, mai presus de toate!”, în ideea ca germanii să lase la o parte rivalitățile și să se concentreze pentru unitatea națională. Dar, în anumite perioade, unii lideri germani au considerat, dând un sens schimbat versului evocat mai sus, că Germania trebuie să conducă lumea și să fie deasupra tuturor țărilor. Oricum, versurile sunt un îndemn pentru ca Germania să înflorească, să crească, să progreseze. Imnul României este departe de asemenea orgolii și de o astfel de trufie. Românii considerau la 1848 că au și ei dreptul la libertate, împreună cu toate popoarele. Cei din Transilvania – provincia în care s-a alcătuit poezia Imnului – nu voiau decât egalitate cu națiunile (maghiari, sași, secui), confesiunile (catolici, calvini, luterani, unitarieni) și limbile (maghiara, germana) recunoscute drept oficiale. Fiind două treimi din populația țării, românii ar fi putut cere superioritate, dar ei au cerut numai egalitate cu ceilalți. Ideile cuprinse în versurile de mai sus sunt valabile în timp, fiindcă nu îndeamnă decât la vigoare în vederea păstrării libertății și la „deșteptare” atunci când libertatea este amenințată.

Celelalte versuri evocă istoria glorioasă a românilor, mai întâi cea antică, dătătoare a originilor, și apoi cea medievală, cu marii voievozi. Originea romană este așezată la început: „Acum ori niciodată să dăm dovezi în lume/ Că-n aste mâini mai curge un sânge de roman/ Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume/ Triumfător în lupte, un nume de Traian”. Urmează relevarea apartenenței românilor la creștinism: „Preoți, cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină./ Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt./ Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină./ Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ”. Prin aceste două caracteristici, Imnul exprimă valorile care au stat la baza Europei. Este vorba mai întâi de clasicismul greco-latin, invocat prin „sângele de roman” și prin numele împăratului Traian. Urmează creștinismul, prin „preoții cu crucea-n frunte”. Astfel, poporul român este definit în imn ca un popor european tradițional, apărător al valorilor care au conferit

O mamă văduvită de la Mihai cel Mare
Preinde de la fiii-și azi mână d-ajutori,
Și blastă-mă cu lacrimi în ochi pe orișicare,
În astfel de pericol s-ar face vânzători!

De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă,
Oricare s-ar retrage din gloriosul loc,
Când patria sau mama, cu inima duiosă,
Va cere ca să trecem prin sabie și foc!

N-ajunse iataganul barbarei semilune,
A cărui plăgi fatale și azi le mai simțim;
Acum se vâra cnuta în vetrele străbune,
Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim!

N-ajunge despotismul cu-ntreaga lui orbie,
Al cărui jug din seculi ca vitele-l purtăm;
Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
Să ne răpească limba, dar morți numai o dăm!

Români din patru unghiuri, acum ori niciodată
Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri!
Strigați în lumea largă că Dunărea-i furată
Prin intrigă și silă, viclene uneltiri!

Preoți, cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

personalitatea continentului nostru. Imnurile de stat, alături de drapele, de steme, de sărbătorile naționale, ajung să fie simbolurile cele mai semnificative, adică simbolurile oficiale ale țărilor (numite uneori națiuni). De aceea, este bine ca aceste simboluri să rămână stabile. Astfel, Imnul României este ancorat în realități istorice și prezente deopotrivă.

Prin aceste caracteristici, Imnul Național al României nu este nici xenofob, nici șovin, nici plasat doar în trecut, așa cum cred unii critici grăbiți. El a fost intonat de mulțimi în decembrie 1989 tocmai fiindcă trece peste timpul când a fost elaborat și fiindcă exprimă idei de libertate general valabile. Românii nu vor răul altora, nici nu se cred cei mai importanți din lume, nici nu vor să fie doar ei ocrotiți de Dumnezeu, ci vor doar să nu mai fie „sclavi”, adică supuși la ei acasă. Este adevărat că Uniunea Europeană nu a putut adopta la începutul anilor 2000 o constituție a sa fiindcă unele țări occidentale de mare tradiție democratică s-au opus. Atunci nu s-a căzut de acord nici ca în preambulul Constituției viitoare să fie marcate bazele civilizației europene, adică clasicismul greco-roman și iudeo-creștinismul. Astăzi, Europa trage ponoasele acestui dezacord care tinde să surpe însăși esența continentului nostru. Românii pot să se consoleze, fiindcă nu ei au blocat o constituție europeană care, odată adoptată, ar fi putut asigura continuarea acelor valori care au consacrat specificul Europei.

Pe de altă parte, nu numai oamenii au obosit, ci și popoarele, civilizațiile, profesiile, credințele oamenilor. Ce și cine nu se află în criză? Simbolurile, ca și idealurile par depășite de inteligența artificială, de imaginile care se succed amețitor, de ignoranța ridicată la rang de principiu, de forța brută confundată cu dreptul internațional. Ce ne spun nouă, bătrânilor și ce le mai spun tinerilor imnurile, steagurile, stemele, zilele naționale? Am văzut marile serbări din SUA prilejuite de cei 250 de ani trecuți de la proclamarea independenței și ne-am minunat: focuri de artificii care înnebunesc animalele, cântece cu versuri ciudate și melodii zgomotoase, petreceri cu hamburgeri și bere, bombe aruncate cu drone prin diverse locuri din lume și ideea expusă cu nemăsurat orgoliu că americanii sunt cea mai grozavă națiune din lume, națiunea superioară menită să conducă lumea. Am văzut o etalare de simboluri, dar nu am văzut mai nimic care să arate că simbolurile naționale mai trăiesc efectiv în suflete. O consolare slabă se vede pe la campionate internaționale și, mai ales, la olimpiade, unde se mai înalță drapele și se cântă imnurile naționale. Văd încă, mai rar, sportivi emoționați la vederea steagurilor și la ascultarea și intonarea imnurilor țărilor lor. Dar oare se mai bucură ei pentru țară sau numai pentru sine? Unii ne spun cu vehemență că bucuria pentru țară este naționalism și că acesta trebuie eradicat. În timpuri vechi, între cele două distrugătoare războaie din secolul al XX-lea, la intrarea în parcul sportiv (de peste 20 de hectare) al Universității din Cluj, scria: „Pro patria est ludere ut videmur”. Pe românește, în traducere liberă, asta înseamnă: „Pare că ne jucăm, dar noi luptăm pentru patrie”. Era un timp când „naționalismul” însemna iubire de sine și iubire pentru alții. Cum să condamnăm iubirea? Era frumos atunci, era un ideal care nu deranja, nu distrugea nimic, ci, dimpotrivă, construia. Era o întrecere între oameni și erau meniți să câștige numai cei mai buni. Cei „răi” nu disperau, ci se însufleteau, se ambiționau și se mobilizau ca să câștige și ei. Azi nici nu mai avem voie să știm cine a câștigat la un concurs, la un examen, fiindcă nu e „corect politic”. Cum să ne mai adunăm forțele atunci, cum să prosperăm, cum să reușim? Fără competiție, nu se poate performa. Fără competiție, oamenii se moleșesc și uită care le sunt valorile. Europa s-a construit pe clasicismul greco-roman și pe creștinism, realități care au asigurat specificul bătrânului continent.

Un răsunet

Andrei Mureșanu

Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâini mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

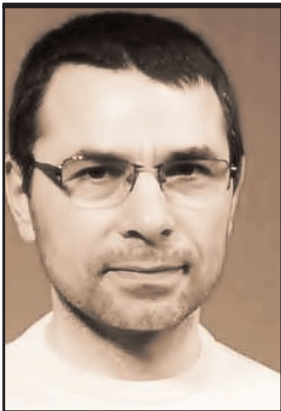
Înalță-ți lata frunte și cată-n giur de tine,
Cum stau ca brazii în munte voinici sute de mii;
Un glas ei mai așteaptă și sar ca lupi în stâne,
Bătrâni, bărbați, juni, tineri, din munți și din câmpii!

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!” strigă toți.

Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați!
Dar noi, pătrunși la suflet de santa libertate,
Jurăm că vom da mâna, să fim pururea frați!

Homo sapiens

Ideile au consecințe (IV)

Nu ți-e rușine, fiule, să cânti atât de bine?

Alexandru MĂRCHIDAN

Subtitlul celui de-al patrulea text prilejuit de cartea lui Richard M. Weaver (*Ideile au consecințe*, Ed. Anacronic, 2020)

este o dojană adresată de regele Filip al II-lea fiului său Alexandru, care ajunsese să exceleze în cântatul la fluier. Această dojană a primit-o nu pentru că ar fi fost ceva negativ în mod deosebit cu privire la meșteșugul deprins de tânărul Alexandru, ci ar fi fost valabilă pentru orice tip de îndeletnicire căreia i s-ar fi acordat prea multă atenție. De unde această atitudine? Pentru că mentalitatea moștenită de la Platon, în primul rând, era că persoana care va conduce o cetate trebuie să aibă o perspectivă de ansamblu asupra întregii realități, iar orice insistență asupra unei părți din ea nu va face decât să-i îngusteze orizontul și să îl facă nedemn de rolul cel mai important într-o societate. Important nu prin strălucirea asociată regalității, ci prin greutatea responsabilității.

Ideea despre regele-filosof (în Antichitate) și doctorul filosof (în Evul Mediu) are o relevanță ce depășește domeniul politic și chiar pe cel educațional, aducând în prim plan antropologia filosofică: ce este omul în esența sa, ce poate fi și ce ar trebui să devină? Replica lui Filip al II-lea este amintită de Aristotel în *Metafizica* și va fi explicată de Plutarh: „acela care se ostenește cu ocupații mărunte, în chiar străduințele lui cu lucruri de prea puțin folos, dă dovadă împotriva sa însuși de cât de neglijent și indiferent este cu privire la ceea ce e cu adevărat de folos” (apud Weaver, p. 59). Acest comentariu iese din sfera strict politică și vizează un standard, un mod general uman de raportare la viață. Indiferent că vei fi sau nu conducător, ai obligația de a nu te lăsa biruit de un fragment de realitate până într-acolo încât să devii nevăzător în raport cu întregul. Nu pentru că ar fi rău să fii priceput în profesia ta, nu asta trebuie înțeles, ci pentru că nicio profesie nu trebuie să devină obsesie, ancorare patologică în detaliu. O astfel de ancorare l-ar mutila pe om, l-ar lipsi de integritatea vocației sale umane. Desigur, conducătorii trebuie cu atât mai mult să iasă din carapacea specializării (aviz tehnocraților!), pentru că în sarcina lor intră obligația de a realiza sinteza generală a lucrurilor, pentru a reconcilia interese multiple.

Hiper-specializarea mult dorită și trâmbițată în ultimul secol reprezintă calea amputării sufletești a celor care îi răspund, picând în capcana de a crede că excelența în educație se reduce la excelarea în detaliu. Pentru a ilustra această afirmație, Richard Weaver aduce multe comparații și date istorice interesante în capitolul „Fragmentare și obsesie”. Reperul unei educații sănătoase pentru om este formarea sa ca ființă capabilă să gândească asupra propriei persoane în raport cu un centru reprezentat metafizic sau teologic, de unde va fi capabil să înțeleagă relațiile adecvate pe care trebuie să le aibă cu toți semenii săi. Premisa subînțeleasă pentru această abordare a educației este că adevărul despre „realitatea supremă” nu este relativ. Dimpotrivă, susține autorul american, relativismul se fundamentează pe un primat al timpului și materiei. Cele două mari perspective contradictorii duc la consecințe foarte diferite, după cum ne arată istoria veche, recentă, prezentă. Dincolo de numeroase criterii de a clasifica oamenii, un criteriu esențial este raportarea la un centru, la un miez al lucrurilor, nu în sensul unei adânciri

în materie, ci al privirii dincolo de ea. Persoanele care au în vedere totdeauna un astfel de centru al realității (*axis mundi*) nu se vor lăsa ademeniți prea mult de periferie. Ceilalți, însă, ducându-se constant spre margine, adică spre detalii, vor fi atrași într-un impuls centrifug ce îi va înstrăina de ei înșiși, de semenii lor și chiar de înțelegerea detaliilor de care sunt absorbiți.

Modernitatea a găsit, la începutul ei, versiunea secularizată a standardelor anterioare de educație înaltă, anume gentilomul, care a luat locul filosofului din societatea religioasă. Tânărul conducător trebuia să fie educat pe tipar aristotelic, un interes aparte fiind acordat disciplinelor umaniste și artelor. Deși gentilomului îi lipsea „fundamentul cel mai profund”, originea spirituală a autodiscipliniei, totuși el „era

crescut într-un cod al autocontrolului, care îl învăța cum să reziste tentațiilor de ordin pragmatic” (p. 57), probabil mai mult din inerție, urmând unui mod de comportament valorizat secole de-a rândul. În societatea umanist secularizată, gentilomul a fost modelul liderului capabil să cultive o viziune generală asupra societății și să se raporteze la idealuri. Însă, treptat, odată cu avansul materialismului – o molimă mentalitară ce a pătruns în toate sferele sociale –, gentilomul a devenit o figură excentrică, idealistul neînțeles în lumea care valorizează preponderent avuția și cantitatea. În cele din urmă, ca rezultat al colapsului valorilor și al dominației specializării, după Primul Război Mondial, Europa s-a orientat spre tipul total opus de lider, gangsterul, care poate dovedi bune calități antreprenoriale, ceea ce nu poate ține loc de caracter.

După cea de-a doua conflagrație mondială, interesul pentru specializare a crescut, știința a devenit reperul absolut al cunoașterii, iar cercetarea extrem de minuțioasă a lumii fizice a devenit etalonul abordării realității. Pentru Nietzsche, neajunsul specializării ca model educațional este redat prin imaginea savantului care își dedică întreaga viață studierii structurii creierului la lipitori. În dialogul *Phaidros*, Socrate arăta limitele evidente ale adâncirii în tainele lumii fizice, spunând că învățătura lui nu venea de la copacii din natură, ci de la oamenii cetății. O analogie sugestivă compară cunoscătorul modern (și contemporan) cu un bețiv care, în efortul de a-și menține echilibrul, se agață cu disperare de anumite detalii, de obiectele ce-i cad sub simțuri și îi pot fi sprijin pentru a salva aparența verticalității. Însă oricât ar mima luciditatea, beatul tot beat rămâne. Particularitățile factuale nu pot ține

loc de înțelepciune, precum nici faptele nu pot înlocui adevărul. Cu toate astea, auzim ca sentință finală a certitudinii că ceva anume „este un fapt” și astfel se consideră că disputa este încheiată pentru totdeauna. Însă de câte ori faptele nu au fost/sunt decât „steaguri false”, adică aparențe (cu sau fără reaua intenție a cuiva)? Dacă faptele ar fi echivalentul adevărului, atunci rațiunea ar fi fost de prisos: ce rost ar mai avea să analizezi, să compari, să deslușești faptele?

Problema cea mai gravă, susține Richard Weaver, este că omul actual (de aproape un secol) căutător de cunoaștere nu mai este capabil de filosofare, însă el are în continuare un rol foarte important, în pofida incapacității de a avea „vederi largi” pe care i le-ar fi oferit studiul relației cu Dumnezeu (în cazul filosofului) sau al relației interumane (în cazul gentilomului).

Acest rol important provine din axioma nefastă: *cunoașterea înseamnă putere, iar puterea este lucrul cel mai de preț*. Urmează axioma *cunoașterea înseamnă științele*. Și iată structura ideatică prin care a luat naștere un sistem mentalitar ipocrit: omul de știință este ridicat la nivelul modelului de cunoaștere, doar pentru a ajunge să fie folosit de aceia interesați în esență doar de putere. „Curând, a ajuns o banalitate faptul că înțeleptul contribuie la civilizație crescându-și stăpânirea asupra naturii. E ca și când filosoful lui Platon ar fi părăsit orașul ca să admire copacii, părăsind apoi îndeletnicirea filosofiei pentru dendrologie. Faptele periferice, ar zice ei, sunt întrucâtva mai sigure” (p. 60).

Iar pentru că „faptele sunt mai sigure”, *generalizările sunt de evitat*, cu atât mai mult dacă sunt despre grupuri etnice,

religioase, rasiale, sexuale. Este unul dintre efectele urii pentru generalizare, ură ale cărei rădăcini se află în nominalism. Un alt efect este *cultivarea obsesiei pentru fragment*, detaliu, „fapt”, iar obsesia este deseori marca egocentricului care încearcă să evite confruntarea cu adevărul aflat ceva mai departe de vârful nasului. Obsesia absolvă de responsabilitate, ținându-te la distanță de centrul responsabilității – „centrul de gravitație al ființei” (p. 63). Evitarea responsabilității se manifestă în cercetare prin dorința de a prezerva un anume confort: „Empiricul pedant, îngropat în mica lui provincie a fenomenului, își imaginează că fidelitatea față de ea îl exonerează de bătaia de cap cu lucrurile mari ale vieții – în cazul științei, de la bătaia de cap cu privire la întrebarea dacă mai există și o altă realitate în afara materiei. (...) Obsesia, totuși, e o sursă de mare alinare pentru cel obsedat, e o amânare a confruntării cu adevăratul chin. Să nu punem la îndoială autenticitatea celui oftat de ușurare care se aude atunci când oamenii se pot întoarce la eprubetele și la faptele lor” (p. 62).

Continuând cu enumerarea consecințelor îngustării orizontului de cunoaștere, Weaver afirmă că obsesia pentru fragmente are urmări grave pentru psihologia individului, *fanatismul și defetismul* fiind unele demne de luat în seamă. Fanatismul este zgomotul acțional ce rămâne atunci când finalitatea a fost uitată, adică o absorbire a omului de către mijloace în detrimentul scopului. Mijloacele ajung să dicteze ritmul acțiunii, dacă omul nu face efortul moral și reflexiv de a se pune pe sine deasupra lor. Altfel, se va spune că *un lucru trebuie făcut doar pentru că poate fi făcut*, pentru că avem mijloace de a gestiona procesele corespunzătoare.

Progresismul, neomarxismul – cu toate mișcărilor și componentele lor – amenință acest specific al Europei și al civilizațiilor desprinse din acest specific și care au ajuns să fie de vârf tocmai prin dezvoltarea acestor baze puse demult. Dacă ucidem aceste caracteristici, ce punem în loc? Simpla disoluție, fără alternativă de succes, va conduce la marasm și incertitudine, pentru că noii propagandiști anunță renunțarea la competiție și la promovarea în funcții pe temelii meritului. De asemenea, condamnarea națiunilor și popoarelor, chemarea la bară a trecutului și a protagoniștilor trecutului (care nu se mai pot apăra), în favoarea unui iluzoriu universalism cu baze de nisip nu face decât

să sporească rasismul, xenofobia, șovinismul, discriminarea, crispările și ignoranța. Toate acestea vor înlănțui popoarele și vor înăbuși libertatea lor. Imnul României exprimă aspirația spre libertate, tocmai fiindcă libertatea a fost și este periclitată. Prin aceasta, pomenitul imn a fost și este actual. Este adevărat că și Imnul Europei, pe versuri de Friederich Schiller, pus pe muzica mirifică a lui Beethoven, exprimă idei la fel de generoase de libertate, doar că și marele compozitor romantic este contestat pentru compozițiile lui „albe”. Toate imnurile sunt făcute ca să însuflețească, să trezească avânturi de libertate, să îndemne la adevăr și dreptate, pe fond de iubire de oameni și de generozitate (bunătațe).

Elogiul umbrei

Crina ZĂRNESCU

Am recitat după mulți ani basmul *Umbra* al lui Hans Christian Andersen. La vârsta la care am citit-o, mi s-a părut o poveste tristă, ca multe dintre poveștile lui. De data aceasta nu am mai citit-o ca pe un basm fantastic, ci ca pe o alegorie a lumii în care trăim. Am schimbat cheia de lectură, am schimbat starea. Lectura acestui basm a instalat în mine o stare de neliniște, chiar de dezorientare pentru că mi-a dat impresia realității actuale, dureros de actuale, încât a aruncat în derizoriu toate comentariile, mai mult sau mai puțin seci, despre prezentul pe care-l trăim. Basmul lui Andersen este tragic și profetic! Pentru că el nu vorbește doar despre un personaj care își pierde umbra, ci despre o civilizație care riscă să-și piardă sufletul, confundând aparența cu ființa și succesul cu adevărul, iar întreaga comunitate pare să participe la amplificarea confuziei.

Ideea este, însă, mult mai veche și ține, aș zice, de însăși esența umană: atracția omului pentru aparențe, pentru ficțiunea care îi conferă o stare de confort mental. Așadar, Umbra din povestea lui Andersen simbolizează plăcerea, divertismentul, o lume factice mult mai atrăgătoare prin mirajele sale decât lumea reală. Umbra nu cucerește lumea prin violență, ci prin seducție. Ea devine mai interesantă, mai elegantă, mai adaptată așteptărilor sociale decât omul autentic. Andersen pare să prefigureze o lume în care identitatea nu mai este construită din interior, prin experiență, reflecție și caracter, ci din exterior, prin imagine, recunoaștere și prestigiu. Într-o asemenea lume, personalitatea riscă să devină un construct modelat de privirea celorlalți, iar omul să fie înlocuit treptat de propria reprezentare socială. Și este exact ceea ce se întâmplă acum! Aparențele încetează să mai reflecte realitatea și încep să o înlocuiască, creând alternativa anesteziantă a unei existențe în care nu există decât divertismentul.

Nu este vorba doar despre o operă literară, ci despre o neliniște veche a culturii europene: *de ce omul este atât de vulnerabil în fața aparenței?* Să ne amintim de fascinația pe care Mărul roșu a exercitat-o asupra Evei! Ce se întâmplă atunci când aparența încetează să mai reflecte realitatea, în sensul dat de reflectarea prin umbră și începe să o înlocuiască? Aceasta este întrebarea lui Platon în mitul Peșterii. Aceasta este întrebarea lui Andersen! Scriitorul observă înclinația

oamenilor pentru surogate în locul unei realități care, chiar incomodă, îi arată locul pe care-l ocupă în societate și rolul pe care îl are.

Și, probabil, aceasta este și una dintre întrebările fundamentale ale secolului nostru. De ce oamenii preferă anumite derivate sau ficțiuni în locul adevărului? Este un confort mental, iluzia unui prestigiu sau pur și simplu plăcere și divertisment?

Ceea ce mi se pare genial la Andersen este că povestea *Umbra* poate fi citită simultan ca basm fantastic, satiră socială, studiu psihologic și meditație filosofică. Iar finalul deschis (în accepțiunea lui Umberto Eco) nu oferă nicio reconciliere! Nu există lecția morală liniștitoare pe care o întâlnim în multe basme. Răul câștigă! Umbra câștigă! Poate tocmai de aceea *Umbra* este una dintre cele mai moderne și tulburătoare scrieri ale povestitorului danez. În anumite privințe, mi se pare chiar mai apropiată de literatura secolului XXI decât de romantismul din care s-a născut. Dar să ne reamintim despre ce este vorba în acest basm cu accente gotice și filosofice!

1. Un tânăr savant din țările nordice călătorește în țările calde, în sud. Într-o seară își trimite umbra, în

glumă, în casa de vizavi. Umbra nu se mai întoarce. După mulți ani, Umbra revine, dar nu mai este o simplă umbră: a devenit un om bogat, influent și șiret. În schimb, savantul, omul adevărat a rămas modest și naiv. Umbra îl convinge pe savant să călătorească împreună ca egali.

Treptat, Umbra începe să-l domine pe fostul ei stăpân. Rolurile se inversează complet. Folosindu-se de minciuni și de puterea dobândită, ea îi convinge

pe ceilalți că ea este omul adevărat, iar învățatul este doar umbra lui. Încetul cu încetul, Umbra începe să devină puternică, să fie respectată și admirată în timp ce savantul e privit cu dispreț. Cei doi întâlnesc o prințesă care se îndrăgostește de Umbra cea bogată și influentă. Savantul amenință că va spune adevărul, dar nimeni nu îl crede. Umbra ordonă executarea savantului în beciurile palatului, apoi se căsătorește cu prințesa.

2. Cred că ceea ce face acest basm atât de provocator este stratificarea tematică și substratul filosofic. Tocmai această densitate de sensuri permite o lectură pe mai multe niveluri de semnificație, care pot fi integrate în două mari perspective interpretative: una, mitică, filosofică și existențială, și alta, postmodernă, socio-culturală și semiotică.

Dacă prima perspectivă, ilustrată de gândirea lui Platon, Carl Gustav Jung sau a lui André Malraux, se deschide spre semnificațiile profunde ale experienței umane, ale destinului și ale arhetipurilor, cea de-a doua, analizată de Jean Baudrillard sau Guy Debord, deplasează accentul asupra mecanismelor reprezentării, asupra relației dintre realitate și imagine și asupra modului în care sensul este construit, mediat și uneori substituit de simulacre.

2.1. Lupta clasică dintre bine și rău, care irigă toate basmele și legendele edificatoare, conflictul dintre esență și aparență și, mai ales, criza identitară – pierderea sinelui în încercarea de adaptare la lumea exterioară – constituie direcțiile pe care se fundamentează excursul meu. Aceste trei niveluri de semnificație se articulează firesc unul din celălalt, chiar dacă ne conduc spre orizonturi filosofice și culturale diferite, atât cronologic, cât și filosofic. Așadar, primul nivel literar, în care se încadrează povestea lui Andersen, trimite la filosofia lui Platon, centrată pe concepte precum adevărul, simulacrul și transcendența. În mitul Peșterii, oamenii confundă umbrele cu realitatea pentru că nu cunosc altceva. Ei sunt victimele unei limitări cognitive. Problema fundamentală este una epistemologică: *Cum ajunge omul de la aparență la adevăr?* Umbra este aici un substitut involuntar al realității.

Un traseu marcat de fapte și instrumente sădește defetismul, pentru că oamenii se văd prinși într-o spirală. Însă aceasta este ascendentă tehnologic și descendentă moral: cu cât mai multe mijloace cărora trebuie să ne adaptăm pentru a fi „actuali”, cu atât mai puțin timp pentru noi înșine; cu cât mai mare dezvoltarea mașinilor, cu atât mai mic devine omul. Situație descrisă informal astfel: „telefonul e smart, frigiderul e smart, imprimanta, aspiratorul, cafetiera sunt toate smart; se pare că am rămas singurul prost din casă”. „Interesul psihopat” (p. 62) pentru proprietățile materiei presupune *evadare* din lumea morală, *substituire* a finalității cu mijloacele și *neliniște* produsă de intuiția că totuși lucrurile se mișcă în lipsa unui scop autentic.

Așadar, micul regat al fenomenului devine un fel de mormânt al cunoașterii, predispunându-și victimele unei ignoranțe „care face din cetățean un eunuc etic” (p. 66). Weaver nu apelează la aceste expresii doar de dragul efectului retoric. De pildă, el are în vedere rolul diviziunii muncii care ajunge atât de amănunțită încât indivizorii le este imposibil să înțeleagă implicațiile etice ale acțiunii lor. Exemplul cel mai bun: pentru a fi pus în practică proiectul bombei atomice, la Oak Ridge, în statul Tennessee, au lucrat șaptezeci de mii de oameni care nu știau nimic despre efectele sarcinilor de lucru ce le erau repartizate. Ei știau doar că fac bine cooperând cu guvernul aflat în război, dar nu aveau habar de faptul că eforturile lor vor fi folosite pentru distrugerea necombatanților. Statul, cu fragmentarea excesivă a muncii, la care se adaugă birocrăția și propaganda, a făcut din acești cetățeni simple instrumente, delincvenți ce se făleau cu ignoranța lor morală, afișând-o pe post de medalie de onoare. Exercițiul responsabilității este în directă legătură nu doar cu sănătatea morală, ci și cu sănătatea gândirii, pentru că omul care simte că răspunde pentru rezultatele activităților profesionale se va raporta la tot ce face cu echilibru, cumpănind mijloacele și scopurile. În sens contrar, ca simplu executant, profesionistul devine o ființă *emasculată moral* și un „provincial temporal”, blocat în hedonismul prezentului, cu memoria invalidată și alergic la gândul incomod că ar putea exista adevăruri eterne.

Putem spune că astăzi ne aflăm într-o etapă mai perfidă, aceea a utilizării eticii ca paravan pentru toate țelurile care convin unei autoinstalate elite. Exemplu: dacă sunt dorite depopularea și controlul (și cât de mult sunt dorite!), atunci se stabilesc traseele și se găsesc justificările pentru fiecare traseu (obiectiv specific) în parte. Una dintre căile pentru atingerea obiectivului general este eutanasierea

vârstnicilor, a persoanelor cu handicap și a oricui dorește, apelându-se la principiul respectului pentru demnitatea persoanei, pentru voința sa autonomă, predicându-se ideea că orice suferință ne dezumanizează și ne golește de respectul de sine, plus multe alte... minusuri. Și putem continua cu scopurile intermediare: războiul, epidemiile, sărăcirea etc. Pentru fiecare dintre ele se vor găsi formule etice care să le susțină: drepturile omului, sănătatea publică, ecologia și binele general, siguranța în spațiul public real sau virtual (pentru dobândirea controlului) și o întreagă paletă de sintagme ce ajung un nou limbaj de lemn în fața realității – ce aduce însă mărturii contrare celor predicate.

Totuși, susținerea diverselor scopuri nelalocul lor ajunge plauzibilă când deții mijloacele de a spune de milioane de ori aceleași lucruri: ce este bine și rău, permis și interzis, cine ne sunt prietenii și dușmanii, în cine trebuie să aruncăm cu pietre începând de mâine dimineață. Iar noul cetățean emasculat moral și cognitiv, închis de obicei în biroul și în ecranul său, are nevoie să-și manifeste frustrările acumulate și agresivitatea latentă. Diversele reprimări își găsesc ușor supapă în obsesiile servite cu generozitate cotidiană de vectorii de transmisie aflați în stăpânirea celor care stabilesc agenda discuției. Instabilitatea omului contemporan este în general bine mascată cât timp se află sub cupola corporatistă ce îl stoarce de energie, dar această mască nu înseamnă nici pe departe înțelepciune și autocontrol. Pentru întregirea tabloului, las cuvântul autorului:

„Muncitorii constrânși în spațiile lor fixe, îndeletnicindu-se cu operațiuni punctuale, au dovedit tendințe către instabilitate emoțională; oriunde în populațiile urbane se poate vedea o anume volatilitate a stării de spirit care contrastează cu natura constantă a omului trăitor în natură. Starea aceasta se manifestă prin izbucniri de capricioasă admirație, excitabilitatea în fața unor cauze mărunte, tendința de a fi ușor influențabili și înclinația spre panică. (...) Aici judecățile se fac în lipsa elementelor de referință. [Un observator neutru.] Va întâlni poate argumente care într-o arie limitată vor părea strălucite, dar care, dacă sunt împinse mai mult în direcția principiilor primare, se vor prăbuși din lipsă de relevanță elementară. Va găsi mișcări propagate cu toată deșteptăciunea tehnicilor sofisticate, care însă vor părea ca absurde imediat ce se dezvăluie premisele lor asupra naturii umane și destinului omului” (pp. 62-63).

Homo sapiens

Al doilea nivel amintește de unul dintre conceptele fundamentale ale psihicului la Jung, încât ai impresia că basmul lui Andersen este aproape o ilustrare literară a teoriei jungiene. Acest concept central în teoria psihiatrică a lui Jung, „Umbra”, reprezintă partea inconștientă a personalității, care cuprinde trăsături, impulsuri, dorințe, emoții și potențialități pe care eul conștient nu le recunoaște, le respinge sau le consideră incompatibile cu imaginea pe care o are despre sine. Rezumând, Savantul este conștiința, iar Umbra este conținutul exclus. Pentru că nu este integrată, ea se autonomizează și ajunge să domine întreaga personalitate. Omul nu este distrus de umbra sa fiindcă o posedă, ci fiindcă refuză să o recunoască.

2.2. Dacă îi privim separat, Platon, Andersen și Malraux par să vorbească despre lucruri diferite. Dacă îi privim împreună, descoperim că fiecare descrie o altă etapă a raportului omului cu adevărul.

Menționarea lui André Malraux nu este deloc întâmplătoare, dar trebuie făcută cu o anumită precizare. Malraux nu dezvoltă conceptul jungian al Umbrei, ci explorează aceeași problemă fundamentală, anume confruntarea omului cu ceea ce îi amenință unitatea interioară și sensul existenței. Așadar, îl poziționăm pe Malraux la nivelul civilizațional, privind omul contemporan și cultura aparenței. În romane precum *La Condition humaine*, personajele descoperă în situații-limită umbre necunoscute ale propriei ființe. Sub presiunea morții, a revoluției sau a violenței, ies la suprafață energii ascunse, impulsuri contradictorii, forme neașteptate ale sinelui. Un jungian ar putea spune că, în astfel de momente, omul întâlnește aspecte ale propriei Umbre.

Mai există și o afinitate de ordin simbolic. Atât Andersen, cât și Malraux sunt preocupați de întrebarea: *Cine este omul atunci când măștile cad?* Dacă Andersen și Jung descriu întoarcerea Umbrei ca fenomen psihologic, Malraux descrie apariția zonelor obscure ale ființei în confruntarea cu istoria și moartea. În ambele perspective, omul descoperă că nu coincide niciodată pe deplin cu imaginea pe care o are despre sine.

Așadar, asocierea este legitimă, dar nu direct psihanalitică. Ea funcționează mai ales la nivelul unei antropologii comune: ideea că ființa umană ascunde o adâncime pe care nici rațiunea, nici convențiile sociale nu o pot epuiza.

Avem de a face, deci, cu perspective diferite și provocatoare asupra aceluiași raport dintre realitate și aparență/iluzie. Andersen vorbește despre preferința pentru iluzie și ne arată triumful social al umbrei, Platon explorează ieșirea din lumea aparențelor și dificultatea drumului spre lumină, iar psihanaliza demonstrează cât de puternică este tentația iluziei. La rândul său, Malraux, scriitor angajat și una dintre vocile reprezentative ale primei jumătăți a secolului al XX-lea, marcată de marile conflagrații mondiale, pune în prim-plan responsabilitatea libertății, susținând că, în pofida tuturor determinărilor, omul trebuie să rămână responsabil pentru propriile alegeri.

Iar concluzia care se desprinde este tulburătoare: problema nu este că adevărul ar fi dispărut din lume, ci că omul poate ajunge să nu-l mai dorească suficient, trăind într-un orizont al iluziei și al aparenței. În fond, *Umbra* poate fi citită ca povestea unei alienări radicale: omul creează un dublu, menit să-l urmeze, dar sfârșește prin a-i fi subordonat acestuia. De aceea textul lui Andersen continuă să nelineștească.

3. Andersen construiește în *Umbra* una dintre cele mai tulburătoare alegorii ale scindării interioare. Povestea nu este, în fond, despre o umbră care prinde viață, ci despre omul care își pierde contactul cu propria totalitate, ba mai mult, despre o civilizație care riscă să-și piardă sufletul, confundând aparența cu ființa și succesul cu adevărul. Savantul, protagonistul, reprezintă conștiința cultivată, rațională, orientată spre lumină și cunoaștere. El aspiră către adevăr, frumusețe și spirit, însă tocmai această aspirație ascunde o limitare fundamentală: refuzul de a-și recunoaște partea întunecată, *fisura interioară*, care-l face vulnerabil, cum ar spune Paul Ricoeur, *faibil*, „faillible” (v. Paul Ricoeur, *L'Homme faillible*), și supus greșelii. Această dimensiune înscrie

povestea lui Andersen într-o amplă tradiție spirituală și literară, deopotrivă romantică și faustiană, care include celebrul personaj al lui Chamisso, Peter Schlemihl, cel care își vinde umbra diavolului, sacrificând astfel o parte esențială a identității sale. De la Faust la Schlemihl și până la Savantul din *Umbra*, miza rămâne aceeași: cedarea treptată a sinelui autentic în schimbul unei promisiuni seducătoare – putere, prestigiu, confort sau integrare socială. Această temă capătă la Kierkegaard o dimensiune filosofică și existențială mai largă. În viziunea sa, principiul diabolic nu acționează doar asupra individului izolat, ci se manifestă prin puterea nivelatoare a mulțimii, care îl îndepărtează pe om de sine însuși și de responsabilitatea devenirii sale autentice. Iată ce scria marele filosof danez în 1848 pe un ton profetic: „Prin opoziție cu distincțiile operate în Evul Mediu și în epocile care discutau la nesfârșit cazurile de posesiune, [...] aș vrea să scriu o carte despre posesiunea diabolică în timpurile moderne și să arăt cum umanitatea care se dăruie Diavolului în zilele noastre o face în masă. *Pentru asta se strâng oamenii în turme, pentru ca isteria naturală și animală să-i poată cuprinde, pentru ca să se simtă stimulați, înflăcărați și scoși din ei înșiși.*” (Søren Kierkegaard, *Jurnalul intim*, Humanitas, București, p. 289)

În lumina acestui citat se înțelege că atât la Chamisso, cât și la Andersen, *Umbra* încetează să mai fie o simplă dublură a individului și devine figura unei alterități destabilizatoare, revelând fragilitatea identității și riscul permanent al înstrăinării

de sine. Deosebit de semnificativ este faptul că Umbra nu apare monstruoasă. Ea este elegantă, inteligentă și seducătoare. În același chip îl vede Denis de Rougemont pe Diavol în cartea sa, *Partea Diavolului* (Ed. Humanitas, 2006, p. 116).

Andersen sugerează că răul autentic nu se prezintă întotdeauna sub chip grotesc. Uneori el poartă masca succesului, a prestigiului și a puterii sociale. Lumea din jur recunoaște Umbra drept persoana „reală”, în timp ce omul autentic este considerat nebun. Aici povestirea capătă o dimensiune tragică: societatea însăși pare fascinată de aparență și incapabilă să distingă adevărul interior.

Nu ignoranța distruge lumea lui Andersen, ci libertatea desprinsă de adevăr și de responsabilitatea morală. Societatea nu este victima unei simple iluzii; ea participă activ la triumful aparenței, validând impostura și marginalizând autenticitatea. Astfel, tragedia din *Umbra* nu este numai tragedia ignoranței, ci și tragedia libertății.

4. În lumea contemporană, această tragedie se manifestă într-o formă nouă. Tehnologiile comunicării, rețelele sociale și fluxul continuu de informații produc un spațiu în care adevărul și aparența coexistă și concurează permanent. Nu mai asistăm doar la o deformare a realității, ci la o proliferare a realităților virtuale concurente. Fiecare își poate alege propria umbră. În mod surprinzător, intuiția lui Andersen anticipează o logică recognoscibilă astăzi inclusiv în limbajul informatic. Termenul „shadow” desemnează adesea un sistem paralel, o copie sau o structură autonomizată care, odată desprinsă de sub controlul instanței originare, ajunge să concureze ori chiar să substituie originalul. Exact aceasta este și traiectoria Umbrei: de la simplă proiecție a omului la entitate independentă, capabilă să-i uzurpeze identitatea și locul în lume.

În această lumină, basmul dobândește o dimensiune politică și culturală surprinzător de actuală. Puterea nu mai aparține celui care deține adevărul, ci celui care reușește să impună cea mai credibilă reprezentare a lui. Înstrăinarea nu se produce printr-o ruptură spectaculoasă, ci prin acumularea unor compromisuri aproape imperceptibile, până când imaginea ajunge să înlocuiască persoana, iar aparența este confundată cu autenticitatea.

Aceasta este una dintre marile intuiții comune lui Andersen, lui Kierkegaard și tradiției faustice: omul nu se pierde atunci când alege în mod deliberat răul, ci atunci când încetează să mai distingă originalul de substituit și ființa de aparență. Ceea ce la Andersen apare încă sub forma unei parabole literare va deveni, peste mai bine de un secol, obiectul reflecției filosofice la Guy Debord și Jean Baudrillard, care vor descrie mecanismele prin care imaginea, spectacolul și simulacrul ajung să substituie realitatea însăși.

5. Guy Debord și Jean Baudrillard, filosofi și critici ai fenomenului social și cultural contemporan, analizează societatea actuală dominată de imagini, semne, și coduri, indiferentă la esența lucrurilor. În *Simulacre și simulare* (*Simulacres et Simulation*, Ed. Galilée, 1981), Baudrillard descrie procesul prin care reprezentarea se desprinde treptat de realitate, până când semnul nu mai trimite la niciun referent autentic, ci produce propria sa realitate, mai convingătoare decât realul însuși. Privită prin grila analizei lui, *Umbra* pare să fie povestea trecerii de la reprezentare la simulacru, un fel de *alter ego* întunecat care încetează să mai fie Umbra și devine originalul, în timp ce originalul este redus la statutul de umbră. Prezentul confirmă această intuiție premonitoare a lui Andersen. Savantul nu este înfrânt pentru că argumentele sale sunt mai slabe, ci pentru că societatea încetează să mai considere adevărul drept criteriul suprem al judecății. Legitimitatea nu mai decurge din adevăr, ci din recunoaștere, vizibilitate și acceptare socială. În acest context, umbra nu mai trebuie să demonstreze că este omul adevărat; este suficient ca oamenii să nu mai știe cine este omul adevărat.

Aceeași logică este identificată de Debord în *Societatea spectacolului* (*La Société du spectacle*, Editura Gallimard, coll. Folio Essais, 2018), unde relațiile dintre oameni sunt mediate de imagini, iar experiența directă este înlocuită de reprezentări. Spectacolul nu este doar o acumulare de imagini, ci un mod de organizare a realității sociale în care aparența dobândește prioritate asupra ființei. Pe acest palier al analizei propus de Guy Debord, Savantul lui Andersen întruchipează individul atașat adevărului și cunoașterii, în timp ce Umbra întruchipează triumful spectacolului, abilitatea de a manipula percepțiile și de a transforma imaginea în potențial de autentificare. În această inversare subtilă, Andersen identifică una dintre marile primejdii ale modernității: succesul unei ficțiuni bine construite o face mai credibilă decât adevărul însuși! Savantul nu este învins prin forță, ci prin incapacitatea de a concura cu mecanismele seducției. El posedă adevărul, însă Umbra posedă eficacitatea socială. Această opoziție mi se pare extraordinară de actuală! Astăzi, de cele mai multe ori, valoarea unei idei este confundată cu vizibilitatea ei, iar profunzimea unei persoane cu impactul imaginii sale publice.

Așadar, scriitorul descrie o societate în care oamenii riscă să devină propriile lor umbre, sacrificând complexitatea vieții interioare pentru avantajele pe care le oferă jocul aparențelor și al strălucirilor efemere. Într-o asemenea lume, personalitatea încetează să mai fie expresia unei devenirii lăuntrice și se transformă într-o sumă de semne menite să obțină validarea celorlalți. *Omul nu mai caută să fie, ci să apară!*

În clipa în care aparența devine mai importantă decât ființa, iar conștiința individuală cedează teren în fața imaginilor, opiniilor și reprezentărilor colective, recunoașterea fiind mai importantă decât adevărul, procesul este deja consumat: *Umbra a preluat conducerea!*

Cartea sustenabilă (VI)

Rezultatul unui sistem de management al calității

Sara MINA

O carte sustenabilă nu poate fi etichetată ca atare doar printr-un simplu demers de comunicare al creatorului ei, al unui critic prea evaziv, chemat în ajutor de autor, al editorului interesat direct de vânzarea cărții sau al distribuitorului pe piață, oricare dintre aceștia fiind pasibil de acuzația de subiectivism.

Din păcate, conform unor mecanisme psihologice de bază, puse în lumină de Gustave Le Bon, afirmația simplă, lipsită de raționament și dovezi, constituie un mijloc sigur de a inocula o idee unui grup/unei mulțimi; cu cât este mai concisă, mai puțin demonstrabilă, cu atât se impune mai ușor, devine mai „credibilă”. Apoi, repetată de foarte multe ori, ajunge să se fixeze în mintea destinatarilor, sfârșind prin a fi acceptată ca adevăr demonstrat, deși lipsesc argumentele. Repetiția afectează înconștientul, cel responsabil de decizii. Când o afirmație a fost suficient și unanim reiterată, se creează curentul de opinie, care declanșează mecanismul contaminării. Acest proces se derulează cu succes fără ca cei supuși lui să fie fizic laolaltă. Și, cum omul este o ființă imitativă, când contaminarea este facilitată, să zicem, de spații oportune, precum social-media, succesul mesajului comunicat este garantat! Nu mai contează adevărul, nu mai contează efortul creator sau lipsa lui, harul scriitoricesc ori nulitatea artistică, argumentele pro sau contra scriiturii despre care se vorbește etc. Contează doar ideea lansată în cadrul procesului de mistificare ori, din contră (mai rar, din ce în ce mai rar!), de promovare a unui succes valid, viabil, cu șanse la... durabilitate.

Ca să se minimizeze riscul de subiectivism, dar și cel de contagiune cu mesaje comunicaționale false, ar trebui să existe o evaluare a situației, efectuată de o terță parte, total independentă, neimplicată, dezinteresată. Iar evaluarea aceasta să aibă ca efect fie confirmarea (certificarea) calității/sustenabilității produsului-carte, fie confirmarea (certificarea) logicii și viabilității procesului/sistemului, care duce la crearea și distribuția pe piață a unei cărți de valoare.

Cum este foarte greu să se genereze un standard de produs cu n variabile, precum cartea, ca referință pentru o certificare a obiectului cultural în sine, atunci... singura posibilitate pare să fie cea legată de confirmarea corectitudinii procesului/sistemului generator, ținând cont de întregul ciclu de viață al obiectului-carte.

În capitolele anterioare, am vehiculat o serie de noțiuni specifice, încercând o personalizare a lor la nivelul relației autor-carte-părți interesate. Demersul a fost relativ arid și, pe alocuri, dezarmant, pentru că abordarea a fost centrată pe autor, ca deținător al tuturor părghiilor.

Totuși, să nu uităm că ideea de sistem de management al calității este aplicabilă unei entități organizatoriale, cu precădere, chiar dacă principiile sale pot fi împrumutate la nivel de persoană fizică. Entitatea cu pricina dispune de o structură de personal, care desfășoară procese, pe baza unor resurse alocate și reguli de acțiune. Ceea ce un om nu poate face singur, o structură organizatorică duce la bun sfârșit printr-un angrenaj corect pus la punct.

Dacă privim către lanțul valoric de „producție” a cărților cu autori români din piața prezentă, avem surpriza de a constata că exact entitatea care poate aplica sistematic noțiunile expuse anterior lipsește. Este vorba de agenția literară.

Ca să fiu mai aproape de adevăr, nu lipsește cu desăvârșire. Există câteva autohtone, să le numeri pe degetele unei mâini. Pare-se (din freamătul online) că sunt eficace... Dacă te uiți, însă, la portofoliul autorilor români impuși pe piața internă sau externă de către fiecare, începi să te îndoiești și cauți cauzele unei atare... pauperități. Actorii respectivi nu se declară agenții „domestice”, căci nu sunt orientate către promovarea „autorilor români în viață” (am preluat expresia cinică din mărturisirea unei doamne-agent literar), ci preferă să reprezinte în România interesele editurilor și agențiilor literare de-aiurea.

Această stare de fapt poate avea două cauze –

cultura editorială a unui autor român, dar și amploarea pieței de carte din România, mai curând, lipsa de vigoare a jocului cerere-ofertă.

Din motive amplu dezbătute anterior, marea masă a editurilor românești (de foarte mici dimensiuni) vor, mai curând, să câștige rapid și sigur, decât să faciliteze apariția unor cărți rezistente în timp, ca valoare. Ori, asta este posibil numai printr-un flux mare de apariții editoriale, indiferent de calitatea lor. Se stimulează orgoliul oricui, se facturează publicarea, se pune în circulație cartea în tiraj mic, preluat cu mândrie și emoție, îndreptățite sau nu, de autor. Editura nu investește, doar deschide și închide, la nivel de intermediere, un circuit scurt, care-i aduce bani, mai mulți, mai puțini, în mod facil.

Realul profit se realizează din cărți publicate în tiraje mari, pentru care sunt vehiculate bugete exorbitante de promovare. Mecanismele de comunicare (a se înțelege prin asta și efectul de... manipulare!) acționează perfect când e vorba de mase, nu de grupuri mici. Ori, de atare rezultate sunt capabile doar editurile mari, consacrate, menținute ele însele în viață prin propriile lor politici de PR și diverse alte izvoare de resurse (a nu se omite mecanismele de subvenționare acordate de stat, inclusiv programele de achiziții publice pentru bibliotecile aflate pe cale de dispariție ori fondurile nerambursabile pentru creșterea vizibilității anumitor autori români pe piețele internă și externă), editurile care pot interacționa cu rețeaua de agenții literare internaționale, cu care negociază profitabil preluarea de titluri străine ușor promovabile (cărți „comerciale”) și introducerea lor pe piață.

Din păcate, ca fenomen specific nouă, românii inventivi, mai există o categorie de edituri, care nu au real potențial, dar care și-l construiesc prin „jocul puterii”. Este vorba de cele conduse fie de ocupanți ai ierarhiei de top a Uniunii Scriitorilor din România (U.S.R.), fie doar de apropiați ai acestora, care frecventează aceleași cercuri de interese. Toți onorabili persuasivi condiționează direct/aluziv tranzacționarea fericitului statut de membru al U.S.R. de publicarea cărților trebuitoare „dosarului” la aceste edituri „eligibile”. Practic, sunt tot micro-edituri, insignifiante la nivel de tiraje și portofoliu de carte sustenabilă, dar care, datorită conjugării practicilor neortodoxe, au găsit o benefică scurtătură către profit rapid, probabil partajabil cu cei din structurile „oficiale”, care le furnizează clientela... Când aceste edituri se mai auto-garnisesc și cu o revistă, în care promovează propriile apariții editoriale, prin implicarea nevinovată și a câtorva cronicari-prieteni, succesul este garantat, pentru că „dosarele” de acceptare în U.S.R. trebuie să conțină recenzii scrise de către critici literari de notorietate, în reviste agreeate, fără a se explicita, corect și transparent, criteriile pe baza cărora se conferă „recunoașterea” comentatorilor, cum pot fi abordați sau cum se cântărește „prestigiul” unei reviste-gazdă... Așa se ajunge la propagarea în lanț a unor cărți ne-sustenabile, se lansează pseudo-scriitori cu orgoliul satisfăcut și înalți oficanți pe altarul culturii își văd visurile materializate, la figurat, dar mai ales la propriu.

Dar, să revin la normalitatea... cealaltă, a business-ului real legat de carte. Factorul care ar trebui să regleze jocul este, cum spuneam, agentul literar (evoluat, de la statutul de persoană fizică, la cel de companie cu atare obiect de activitate). Teoretic, nobilul său scop este să găsească o editură potrivită autorului pe care-l reprezintă, operei sale, adică să negocieze onest contractele referitoare la drepturile de autor. Însă, chiar și agentul literar este supus riscurilor și, evident, nu vrea să depună efort inutil, c-un retur financiar derizoriu. Drept urmare, dacă acționează în România, se orientează mai curând către relații profitabile cu agenții mari și edituri de peste hotare, câștigul propriu fiind asociat cu volumul de contracte de traducere și publicare aici a cărților străine.

Deci, chiar dacă autorul român, încă în viață (!), este talentat, are un portofoliu marcat de recunoașteri (premii acordate dezinteresat, cronici literare reale,

nu plătite...), sunt șanse mici ca el să ajungă în vizorul unor atare agenții literare, pentru a fi (re)descoperit și orientat logic spre edituri vizibile, cu potențial, pentru simplul motiv că acestea nu sunt deloc interesate de producția autohtonă, nefiind o sursă reală de venit. Sursa reală de venit este cartea străină, tradusă și impusă pe piață. Faptul e declarat deschis și de agenții literari, dar această realitate este vizibilă și la standurile care populează mici și mari saloane de carte.

Evident, chiar dacă prin absurd am avea parte de agenții literare „domestice”, apare aici ca factor de risc chiar autoritatea profesională a agentului literar. Dacă vizualizăm (din declarațiile proprii) istoria celor care se consideră azi profesioniștii români în domeniu, cu statut de „pionieri”, găsim ca argument pentru competență, venit din trecut, în majoritatea cazurilor, doar o relație de angajat – angajator cu una dintre editurile din primul eșalon. Alții pare că s-au agățat de un partener extern al fostului angajator și, după o minimă școlarizare sau doar experimentând, și-au lansat propria afacere, într-o epocă tulbură în România, inclusiv pentru acest domeniu de activitate. Așadar, pare că sunt oameni care vin „din sistem”, care au măcar o ușă întredeschisă către un potențial partener și care fac performanță financiară aplicând principiul „minimei energii potențiale”. Mă tem, însă, că asta nu e totdeauna suficient și că abilitatea de a evalua un manuscris cere, cum e firesc, multe elemente palpabile, de la studii de specialitate și o cultură de anvergură, la un spirit critic, care să poată fi probat, împletit cu o viziune legată de publicul-țintă, fiind absolut necesară și o doză de „donquijotism” în ceea ce privește sursa de venit dorită. Nu-mi doresc să aprofundez tabloul agențiilor literare românești existente în prezent, căci majoritatea acționează, repet, conform propriilor declarații, drept instrumente locale ale externilor interesați doar să pătrundă pe piața noastră. Cel mult (dar aici simt o ușoară notă de fals patriotism), încearcă să promoveze în exterior nume românești din cotidian... justificând eșecul acestor demersuri punctuale prin anumite intervenții neortodoxe ale „expaților” români din acele țări. Văzând cam ce nume de condeieri vehicula în acest sens, într-o altă declarație publică, una dintre doamnele-agent literar, am înclinat să le dau dreptate „inamicilor” incriminați.

Începusem considerațiile cu faptul că, pentru succesul unei cărți sustenabile, e nevoie de o structură organizatorică ceva mai amplă decât o eventuală personalitate multiplă a autorului. O agenție literară utopică din România, care să-l reprezinte pe autorul contemporan și să contribuie la apariția unei cărți de valoare, care să aducă profit tuturor (inclusive editurii, care va cumpăra drepturile de autor), ar trebui să-și dezvolte activitatea pe mai multe direcții.

Echipa de agenți literari ai unei atare organizații ar trebui constituită din personalul dedicat trup și suflet descoperirii talentelor, fie printr-o baieiere concretă a multitudinii de manifestări culturale, de concursuri cu premii, de evenimente literare, chiar și a surselor de scriitură online. Entitatea ar trebui să deschidă și să facă vizibile canale de comunicare, fie prin prezență directă, fie în spațiul virtual. Procedurile de accesare ale acestor canale de comunicare ar trebui să fie publice, coerente, facil de aplicat de către doritori. Evident, după contactul inițial, procesul de evaluare cu rezultat pozitiv și formalitățile contractuale, ar începe munca directă, cu un grad mai mare sau mai mic de asiduitate, în funcție de ceea ce va face obiectul muncii – o carte deja publicată de o editură mică, entuziastă, dar cu vizibilitate infimă (carte, care, eventual, a fost în atenția oamenilor de cultură, adică a primit distincții ori aprecieri critice reale) sau un manuscris în diverse etape – doar idee, câteva capitole, stadiu avansat ori în faza de corectură finală... Deci, în sine, ar începe o intensă activitate de cultivare a relației artistice cu condeierul care se dorește a fi promovat.

Homo sapiens

Accentuez faptul că evaluatorii conținutului și ai autorului ar trebui să aibă elemente specifice de competență. Pe primul loc stă bagajul filologic efectiv, cu elemente concrete de cunoștințe literare, anume cele legate de receptarea textului, abilitatea de a decoda mesajele (tematică, acțiuni, idei, stări emoționale) din operele analizate, în deplin acord cu capacitatea de a identifica și evalua caracteristicile genurilor și speciilor literare, până la nivel de structură primară (compoziție – timp și spațiu, figuri de stil, caracterizare personaje etc.), cu posibilitatea de a identifica și susține valoarea estetică-artistică a operei analizate. Asta dacă vorbim de beletristică. În cazul literaturii non-ficționale, situația se complică și mai mult, pentru că, în general, matricea dominantă a unor astfel de creații depinde exclusiv de pregătirea profesională a autorului, deci, deschide alte *n* variante de mini-universuri cognitive, ce trebuie să fie stăpânite de evaluatori...

După părerea mea, un agent literar ar trebui să fie capabil ca, după o lectură atentă, să facă o succintă și edificatoare notă critică multivalentă a operei citite. Dacă notițele de recomandare sau, dimpotrivă, de respingere a manuscrisului analizat se rezumă la considerații legate de public ori de returul financiar, legătura intrinsecă între agent și autor, care ar fi trebuit să se consolideze prin lectură, se disipă instantaneu. Ca să nu mai vorbim de faptul că agentul literar trebuie să genereze sinopsuri oficiale credibile și atractive, pentru a putea iniția colaborarea cu editurile vizate. Ori, asta presupune o bună cunoaștere și practică a *pitching*-ului, acel instrument de prezentare succintă și convingătoare a unui proiect/idee, dar într-un context mai larg, într-o anume strategie de marketing.

Realizați, dragi cititori, cam ce background educațional și cultural ar trebui să aibă echipa de agenți literari evaluatori?! Totul... dublat de exercițiul cititului optimizat, care este un compromis între „lectura pe diagonală”, cu relevarea elementelor-cheie și o filtrare amănunțită a conținutului, fiecare dintre cele două extreme fiind aplicabilă unei anumite stadiu de analiză a textului. Dacă se poate, fără intruziuni ale aplicațiilor cu IA, care pot induce erori semantice, de interpretare.

O bună practică de „cititor avizat” antrenează cu timpul acel fler literar pe care se bazează succesul agentului, anume capacitatea de a vizualiza valoarea comercială a unui manuscris, în condițiile unei corecte cunoașteri a pieței de carte, a tendințelor anticipabile, a caracteristicilor generațiilor de cititori, prezente ori în curs de formare... Adică, alte și alte cunoștințe incubate, din varii domenii – cel puțin psihologie, sociologie, comunicare – aplicate, rodite. Ca să nu mai vorbim de capacitatea de gestionare eficientă și eficientă a timpului, resursa cea mai relevantă pentru toți!

Tuturor acestor elemente de competență tehnică, li se adaugă cele de competență operațională. Adică, evaluatorul află că are de-a face c-un creator/carte sustenabil(ă) și trebuie să materializeze proiectul comun – publicarea. Abilitățile de negociere urmează a fi susținute de practici conforme cu proceduri interne, care să genereze contracte de editare viabile, sub toate aspectele, atât juridice (drepturi de autor și clauze contractuale standard referitoare la atribuții de distribuție teritorială, traduceri, adaptări pentru marile sau micile ecrane, inclusive platforme de streaming etc., după caz), cât și financiare (avansuri și comisioane din echivalentul drepturilor de autor). Dar abilități de întreținere ale unui network profesional, adică a unor relații strânse cu editori, traducători, critici literari etc.?! Sunt vitale pentru reușită!

Poate, oare, cumula o singură persoană atâtea elemente de competență?! Posibil... dar nu foarte probabil. Și-atunci? E clar că vorbim de o instituție în sine, cu celule promovând obiective specifice – departament editorial (cel implicat în evaluarea conținutului), departament care se ocupă de vânzarea drepturilor de traducere și publicare a cărților în alte limbi și-n alte țări (colaborând cu agenți ai statelor respective, dacă va fi cazul, căci, pentru început, limitele de aplicabilitate ale sistemului ar trebui să fie granițele țării!), departament juridic (pentru descălcirea hățișului legislativ), departament financiar (pentru comisioane, facturi, plăți)... însoțite de alte departamente suport, precum cel pentru recrutare personal competent pentru atribuțiile desemnate (insist asupra echipei de agenți literari evaluatori),

de management IT (căci, din ce în ce mai mult discutăm de aplicații, platforme, de IA...). Și, deasupra tuturor, un director general/consiliu de administrație, cu o viziune de succes.

Deci, utopica noastră agenție literară va putea fi privită ca un real sistem, care, dacă respectă un minim de reguli, construite după principiile managementului calității, ar putea garanta furnizarea către edituri a unor cărți sustenabile, scrise de autori cu profil corect conturat și că-și desfășoară activitatea de identificare și promovare a potențialelor produse literare ficționale și non-ficționale în mod coerent, repetitiv, reproductibil, conferind astfel încrederea în rezultatul așteptat tuturor părților interesate – autori, editori, distribuitori, cititori...

Ce-ar însemna efortul unei agenții literare „domestice” ideale, care să-și implementeze un astfel de mod organizat de desfășurare a activității, recognoscibil, eficient și eficient?!?

Ar trebui să documenteze o politică a calității, adică un angajament referitor la promovarea doar a cărților cu potențial de durabilitate, scrise de autori relevanți, cu respectarea tuturor cerințelor legale și de reglementare din domeniu, a principiilor de transparență financiară în distribuirea încasărilor, separarea intereselor (adică, garantarea faptului că lucrează strict în interesul autorului, fără să cedeze tentațiilor venite din partea editurilor), cu respectarea confidențialității și protecției manuscriselor încredințate. Suplimentar, ar trebui să-și asume creșterea satisfacției autorilor reprezentați, dar și îmbunătățirea continuă a propriei performanțe, operațional și financiar vorbind. În timp, rezultatele agenției literare nu s-ar mai cântări exclusiv în termeni pecuniari, ci în câștig la nivel de educare a consumatorului de carte din țara noastră, în ceea ce privește viabilitatea operelor scriitorilor contemporani români, în raport cu oferta excesiv de „abundentă” din străinătate.

Din această politică a calității, ar decurge obiective la nivelul proceselor evidențiate anterior, s-ar genera un mecanism de analiză a riscurilor, care ar putea duce la neîndeplinirea obiectivelor, dar și a oportunităților facilitatoare... Ar trebui documentate proceduri de sistem (referitoare la controlul informațiilor, cu impact asupra confidențialității și clasificării lor; la managementul propriilor resurse umane; pentru managementul proiectelor și managementul riscurilor; pentru audit intern necesar verificării respectării regulilor proprii și celor convenite cu partenerii; despre modul de tratare a neconformităților prin corecții și acțiuni corective; proceduri pentru monitorizarea și analiza performanței și îmbunătățirea continuă...), dar și proceduri operaționale (relația cu autorii, de la identificare până la finalizare proiect editorial; relația cu editurile partenere; relația cu furnizori relevanți – spre exemplu, firme de consultanță juridică ori furnizori de platforme digitale și aplicații necesare comunicării cu autorii și filtrării subiectelor de interes prezentate în sinopsuri...).

Odată sistemul rodit și colectate suficiente dovezi de funcționare, din proiecte de succes, agenția literară ar trebui să solicite un audit extern, realizat de un terț organism de certificare independent și acreditat (adică verificat la rândul său de un terț, numit organism de acreditare, cum că respectă reglementările specifice).

Dacă agenția literară din simularea mea ar dori să obțină recunoașterea unui sistem de management al calității implementat conform ISO 9001, atunci organismul de certificare ar trebui să fie acreditat conform unui anume standard, ISO/CEI 17021, cu reguli pentru cei care auditează și certifică sisteme de management. Există și varianta în care agenția literară ar dori să nu certifice tot sistemul (proces destul de laborios și costisitor), ci doar elementele operaționale concrete – spre pildă, doar relația cu autorii-clienți și cu editurile, caz în care nu ar mai fi vorba de o certificare conform ISO 9001, ci doar a unui proces ori cumul de procese. Organismul de certificare ar avea drept referențial pentru auditul executat la agenția literară nu standardul ISO 9001, ci propriile proceduri ale entității auditate, urmând să garanteze că ele sunt respectate (pe baza dovezilor colectate din activitatea trecută și examinate cu imparțialitate de către organismul de certificare). În acest al doilea caz, terțul organism ar trebui să acționeze conform unui alt standard – ISO/CEI 17065, cu cerințe pentru organismele care certifică produse, procese, servicii...

Chiar de pare complicat, principiul e simplu: verificatorul identifică nivelul de performanță al celui auditat în raport cu un referențial generic, definit și recunoscut la nivel mondial sau în raport cu propriile proceduri interne ale auditului, urmând să valideze modul de funcționare al entității analizate. În plus, pentru garantarea imparțialității procesului de audit de terță parte, însuși verificatorul, adică organismul de certificare, este supus auditurilor unei alte entități, unice la nivelul fiecărui stat (în România vorbim de RENAR), care ia în calcul, pentru procesul de acreditare, alte referențiale specifice, similare celor menționate anterior.

Tot acest sistem de verificări și validări stratificate furnizează încrederea că totul se întâmplă cu un procent mare de obiectivitate, transparență, soliditate valorică! Fără atare elemente, totdeauna va plana suspiciunea firească cum că acțiunile tuturor sunt călăuzite de interese pur financiare, în detrimentul interesului pentru reala perpetuare a valorilor culturale. Pe termen scurt, unii vor câștiga, pe termen lung, pierdem cu toții!

Până aici, nimic de neînțeles ori imposibil de aplicat! Totuși, există un element concret ce-ar putea bloca activitatea acestei agenții literare utopice, chestiune confirmată, așadar, printr-o certificare de terță parte. Este vorba de numărul extrem de mare de autori-candidați, de volumul uriaș de cărți-manuscris, ce-și așteaptă confirmarea sau infirmarea. Oricâte resurse ar alocă respectiva agenție pentru a ajunge la elementele cu adevărat reprezentative din peisajul literar actual, tot n-ar reuși să evalueze în întregime oferta existentă, chiar dacă s-ar multiplica de *n* ori. Și să nu uităm un element foarte relevant: agenția nu este plătită în avans, ci câștigă un comision din vânzări, ceea ce asigură, intrinsec, garanția vigilenței, a persuasiunii, a strategiilor inteligente, bazate pe analize cost-beneficiu, apropiate de previziuni. Totul, sub o cumplită presiune a timpului...

Care să fie soluția?! Par a fi două, de fapt...

Prima este, într-adevăr, o dezvoltare a unei rețele operaționale a respectivei agenții literare, cu subsidiare teritoriale, dar toate acționând identic procedural (nu voi vorbi acum excesiv despre modul în care se auditează de către un organism de certificare o entitate cu mai multe filiale, este un proces destul de complex, se folosește eșantionarea – nu toate filialele sunt auditate, ci un număr statistic reprezentativ, dar și principiul „random sample-random check”, ce statutează aleatoriu în desemnarea filialelor cuprinse în segmentul-eșantion, efectul psihologic creat asigurând, cumva, implicarea tuturor în implementarea și respectarea sistemului).

A doua direcție logică ar fi restrângerea ofertei de carte, dar prin aplicarea unor criterii transparente, strict valorice. Cum?! Prin spulberarea iluziilor celor care doar se cred ori se doresc scriitori și produc exclusiv literatura de duzină, un „spam” sufocant. De către cine?! De către un alt organism de certificare, care să acționeze cu unicul scop de a evalua și confirma, de data aceasta... „competența scriitorilor”. Un organism care să acționeze statutar pe baza unor principii și reguli predefinite de un alt standard internațional, verificabil de către un acreditator, o entitate de încredere, care, prin mijloace corecte și transparente, să garanteze că cei cărora le recunoaște statutul de „scriitor”, chiar respectă profilul și-și perpetuează în timp calitățile, fiind cei mai potriviți pentru luarea în considerare, cu prioritate, de către agenția literară, atunci când este vorba de demararea procesului de producție a cărților sustenabile... Un organism care să fie orientat exclusiv către relevarea meritului scriitorilor și către prestigiul celor create de ei, nu care să promoveze mecanisme financiare de asistență socială pentru cei „afiliați”, indiferent de credibilitatea lor. Atunci când miza e reprezentată de bani, indiferent de apelativul folosit, dispăre orice speranță de obiectivitate, realism, soliditate...

Nu, nu este vorba de discriminare, nu este vorba de atacarea dreptului oamenilor la amăgire ori de înăbușirea spiritului competitiv (orientat, din păcate, nu către auto-depășire, ci exclusiv către compararea cu alții!), ci de a face puțină ordine într-un domeniu, care, în prezent, e prea fluid pentru reguli concrete, aflându-se sub imperiul subiectivismului, generator de profit pe termen scurt, cu orice preț, exclusiv pentru cei pricepuți la mașinațiuni și scheme tactice, mai curând imorale, nicidecum preocupați de valori culturale durabile, reprezentative pentru națiune...

Cine citește publicațiile științifice, de ce și cu ce efect?

Mariana NICOLAE

Nu mai este de mult un secret că lumea universitarilor trăiește sub imperiul amenințării de a publica sau a pieri (*publish or perish*). Și, în funcție de condițiile locale, trebuie să publici în reviste de impact care sunt publicate doar în limba engleză, cu tot felul de bariere la intrare, deși teoretic singurul criteriu oficial este calitatea cercetării. Această presiune de a publica, dincolo de anxietățile și depresiile provocate celor din sistem, a avut și reflexe umoristice. Unul din decanii mei avea obiceiul să spună: cutare scrie mai mult decât citește. Și, da, din păcate, este adevărat.

Cum am ajuns aici și care sunt unele din rezultatele nedorite, perverse, ale acestei politici? Toate, evident, sub semnul corectitudinii politice duse la extrem și aplicate în zonele mai depărtate de marile centre occidentale, ca a noastră, cele care fac jocurile și împart tortul cunoașterii, cu o rigurozitate demnă de cauze mai bune și fără nicio înțelegere sau o analiză minimă a condițiilor locale. Pentru cei care știu la ce mă refer este vorba de faimoasele criterii de competență CNATDCU prin care se trece printr-un pat al lui Procust de ultimă generație activitatea universitarilor. Fără prea mare accent pus pe activitatea de predare. Da, studenții, cei care prin prezența lor și pentru care universitățile se bat nu doar la nivel național, dar și la nivel regional și, cele cu posibilități adecvate, la nivel internațional, sunt interesați de predare. De asta vin la universitate: să învețe. Iar când profesorii sunt ocupați cu scrierea de articole, tind să nu mai dea mare atenție nevoilor de învățare ale studenților. Atenție, predarea nu echivalează cu învățarea! În lunga mea carieră universitară am întâlnit adesea colegi care dădeau cu nonșalanță din umeri spunând: v-am predat asta, voi de ce nu ați învățat?!? Revenind, dacă studenții nu sunt prezenți, toată cercetarea minunată și publicată în reviste cu diverși factori de impact, transformă universitatea într-o instituție de cercetare. Și atunci se duc granturi, sponsorizări, finanțări de la buget pe student etc.

Cu alte cuvinte este una din acele situații extrem de complexe care privită din afară este greu de înțeles și pare să arunce dubii asupra sistemului național de educație și cercetare, care nu poate, nu vrea, este prea corupt ca să se alinieze standardelor internaționale. Și pentru că ne place să comparăm mere cu pepeni, idealul pe care ni l-am propus este dat de topul celor mai bune universități din lume, uitând că majoritatea sunt private și au altă capacitate de a atrage studenți și finanțări.

Probabil că dincolo de infrastructura socială și financiară mult diferită a învățământului superior românesc față de cel din Vest, în ciuda procesului Bologna care a mai atenuat diferențele, una din problemele majore ale universităților românești este folosirea limbii engleze pentru a publica.

Faptul că se folosește o limbă acceptată de (aproape) toată lumea pentru comunicarea științifică nu este un lucru nou. Engleza este noua *lingua franca* a comunității științifice internaționale înlocuind latina. Dezvoltarea și extinderea extraordinară a folosirii limbii engleze la nivel mondial a avut și continuă să aibă consecințe asupra societății de azi și de mâine. Chiar și în condițiile scăderii influenței Marii Britanii și SUA, cei doi vectori ai propulsiei limbii engleze ca *lingua franca*, nici cei mai sceptici specialiști nu cred că această dezvoltare să fie oprită în condițiile în care există aproape două miliarde de vorbitori de limbă engleză în lume, în condițiile în care economia Indiei, în special în domeniul tehnologiei informației, este în plină expansiune și în condițiile în care China a adoptat limba engleză ca a doua limbă vorbită de majoritatea populației.

Internaționalizarea limbii engleze este un fenomen apărut datorită unor rațiuni istorice (imperialismul britanic/american), politice (comunicare neutră între diverse grupuri etnice), economice (economia SUA și moneda americană USD), practice (limba contro-

lorilor traficului aerian, maritim, limba afacerilor internaționale și conferințelor academice, turismului etc.), intelectuale (o mare parte a informațiilor științifice, tehnologice și academice sunt exprimate în engleză și peste 80% din toată informația stocată pe Internet este în aceeași limbă), de divertisment (muzica și cultura pop, limbajul reclamelor, dar și al unor activități ilegale precum pornografia și drogurile) și nu datorită vreunor rațiuni lingvistice ca, de exemplu, simplitatea structurii gramaticale sau mărimea și varietatea vocabularului [1].

Efectele internaționalizării limbii engleze asupra limbilor individuale, deseori numite simplist și inadecvat naționale, sunt multiple, dar mă opresc aici asupra efectelor privind dezvoltarea și comunicarea științei între cercetătorii unui spațiu care nu au engleza ca limbă maternă și, prin urmare, au diverse grade de înțelegere și utilizare a ei. Una din lucrările clasice ale lingvisticii aplicate care studiază feno-

menul publicării cercetării universitarilor este lucrarea lui Ken Hyland [2].

Este momentul aici să fac precizarea că în limba engleză producția științifică (exact așa!) a universitarilor se numește academică, fără ca acest termen să aibă ceva de-a face cu Academia ca cel mai înalt for cultural al unei țări, precum Academia Română sau Academia Franceză. De altfel, lumea anglo-saxonă nici nu are vreun for intitulat Academia engleză sau similare. Termenul academie în engleză se referă cel mai adesea la asociații profesionale ca de exemplu L'Oréal Academy/Academia L'Oréal sau The American Academy of Dermatology – AAD/Academia Americană de Dermatologie sau Asociația/Societatea Americană de Dermatologie. Prin urmare, termenii publicații academice, scriere academică sau cercetare academică din acest articol se referă strict la mediul universitar și la activitățile din universități.

Revenind la Hyland, acesta subliniază că publicarea academică nu reprezintă doar transmiterea unor informații, ci și un proces de construire și validare, recunoaștere a cunoașterii în interiorul unor comunități de discipline. Articolele de acest tip nu sunt scrise pentru un public general educat, ci pentru comunități relativ restrânse de experți care împărtășesc aceleași concepte, metode și convenții de argumentare. Din această perspectivă, publicațiile academice funcționează mai degrabă ca instrumente de conversație între specialiști decât ca vehicule de popularizare a cunoașterii.

Cu toate acestea, continuă Hyland, efectul lor asupra societății este considerabil. Chiar dacă un articol despre schimbările climatice, inteligența artificială sau sănătatea publică este citit direct doar de câteva sute sau mii de persoane, concluziile sale pot influența politici publice, programe educaționale, decizii guvernamentale, strategii de afaceri sau recomandări medicale. Impactul social apare indirect, prin intermediul experților, al instituțiilor, al presei și al platformelor sociale. În acest sens, publicațiile academice constituie una dintre sursele fundamentale ale autorității intelectuale în societățile moderne.

În imaginarul public, publicațiile academice sunt

adesea privite ca principalul vehicul prin care cunoașterea științifică ajunge în societate.

În realitate, lucrurile sunt mai complicate. Articolele publicate în reviste academice sunt citite, în primul rând, de alți cercetători, de doctoranzi, de cadre universitare și, într-o măsură mai redusă, de profesioniști din domenii specializate. Publicul larg ajunge rareori în contact direct cu aceste texte, fie din cauza limbajului tehnic, fie din cauza accesului limitat la reviste (costurile de accesare sunt descurajatoare), fie pur și simplu din lipsa timpului și a interesului pentru literatura de specialitate. În ultima vreme există o specializare importantă prin care o persoană denumită generic „comunicator de știință” traduce concepte științifice, medicale sau tehnologice complexe într-un limbaj clar, atractiv și accesibil publicului larg. Pentru ce este necesar acest rol în societatea modernă? În esență pentru a reduce decalajul dintre comunitatea științifică, relativ închisă și opacă, și societate și a justifica sumele mari de bani care se alocă cercetării în economiile dezvoltate. În România suntem ferți de astfel de situații! Sumele alocate cercetării și educației în general sunt derizorii, dar justificările solicitate îngroapă sistemul sub un maldăr birocratic ceea ce adesea rezultă în gluma amară conform căreia „nu contează rezultatul cercetării, cât hârțogăria care îl justifică”.

Concret, acești „comunicatori de știință” traduc jargonul experților transformând datele și termenii tehnici în mesaje ușor de înțeles, fără a pierde acuratețea faptelor. Ei folosesc povești, analogii și elemente multimedia pentru a capta interesul oamenilor. Pe platforma TED, de exemplu, există o secțiune în creștere cu videoclipuri făcute special pentru a promova ideile noi, creativitatea sau doar aspecte esențiale ale unor concepte educative (<https://www.ted.com/watch/ted-ed>).

Probabil că unul din rolurile cele mai importante ale acestor comunicatori de știință este combaterea dezinformării prin sprijinul acordat publicului pentru a deosebi faptele dovedite de mituri sau știri false. În principiu, o comunicare eficientă a științei ajută publicul să ia decizii informate (de exemplu, în privința sănătății sau a mediului) și sprijină autoritățile să adopte legi bazate pe dovezi clare.

Revenind însă la publicarea cercetării din universități, Hyland identifică o problemă importantă pe care noi, cei de la (semi)periferia hârții de dezvoltare a științei o trăim practic. Nu toate cercetările au aceeași vizibilitate. Este foarte important locul de origine, atât ca spațiu geografic, cât și ca instituție. Dacă vă întrebați la ce folosesc clasificările universităților din ultima jumătate de secol aveți o parte a răspunsului. În ultimele decenii, limba engleză a devenit limba dominantă a comunicării științifice globale. Hyland subliniază că publicarea în reviste internaționale de prestigiu, cu factor de impact mare adică, presupune aproape întotdeauna utilizarea limbii engleze. Acest fenomen are avantaje evidente. Cercetători din țări diferite pot comunica mai ușor, rezultatele devin accesibile unui public global, iar acumularea cunoașterii este accelerată de existența unei limbi comune.

Există însă și reversul medaliei, dominația englezei producând și efecte mai puțin vizibile, dar importante. Cercetătorii pentru care engleza nu este limbă maternă, și sunt foarte mulți, pornesc cu un dezavantaj structural. Ei trebuie să investească timp, energie și resurse suplimentare pentru a redacta articole care să respecte standardele lingvistice și stilistice ale revistelor internaționale. Uneori, valoarea unei cercetări poate fi evaluată nu doar prin conținutul său științific, ci și prin abilitatea autorului de a se exprima într-o engleză academică fluentă. Dacă-mi este permisă o vulgarizare, chiar dacă nu haina face pe om, ea îi permite cel mai adesea accesul într-un anumit loc și permisiunea de a spune ce are de spus.

Homo sapiens

Ioan St. LAZĂR

Miorița, o lectură deschisă

Apoteoza eroului în iminența morții

Recunoscută încă de la prima editare (datorată lui Alecsandri) ca fiind purtătoare a unui adevărat mit

care exprimă originalitatea spiritualității populare și a creației artistice românești, *Miorița* a suscitat de peste un veac numeroase și adesea riscante încercări de decodare, de transformare a „discursului” ei simbolic în discurs logic. Stă mărturie monumentalul volum *Miorița* (1964) realizat de A. Fochi, care rezumă critic diferitele opinii, analizează original și publică în jur de 900 de variante culese ale baladei, dar și ale colindului socotit a-i fi la obârșie. Iar de atunci au apărut și alte opinii, analize.

Fără a intra în detalii (din rațiuni de spațiu!), considerăm ca numitor comun al majorității acestor interpretări faptul de a se fi oprit la nivelul corelației etnografice relevate de Ion Mușlea (*La mort-mariage – una particularité du folklore balkanique*) care reliefează obiceiul simulării rituale a nunții tânărului care a murit necăsătorit. O „trapă” este deschisă de Mircea Eliade, care îl corelează și cu concepția arhaică potrivit căreia „o viață violent întreruptă se continuă printr-o altă modalitate de existență” (*De la Zalmoxis la Genghis-han*, Buc., 1980, p. 242); dar accentul contribuției eliadești trebuie pus pe importanța și continuitatea momentelor creatoare în elaborarea *Mioriței*, de la rudimentele „para-rituale ale colindelor până la balada în versiunea lui Alecsandri”. Mai recent, Al. Amzulescu consideră *Miorița* ca fiind un text (incomplet!) ce sugerează un ritual de inițiere practicat în mediul pastoral (inițiere în care, cum se știe, puberul era supus unei „morți” simulate, ca să „renască” într-o nouă viață proprie).

Această ipoteză ar mai putea fi susținută și cu noi argumente. „Cea mai teribilă interdicție la stână este omorul – scrie Vasile Latiș (*Calendarul Maramureșului* pe anul 1983, p. 109); când acum vreo 13 ani niște

străini au ucis un om într-un munte al Borșei, borșenii au lăsat muntele pustiu un an de zile: să-l bată ploile, vântul, să-l curețe și să-l spele”. De aici, ideea că în *Miorița* avem un simulacru al morții, deși R. Vulcănescu (în *Etnologie juridică*) și alții semnalează sacrificii ori crime efective. „În Maramureș, continuă același cercetător (p. 110), bătrânii interzic, în munte și la stână, orice fel de ceartă și disensiune. Nu este îngăduit niciun cuvânt rău la adresa altuia ... în sistemul pastoral opoziția bine-rău nu există.” (!) De aici, ideea că invidia celorlalți doi ciobani poate avea alt sens. Octavian Buhociu (*Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, 1979, p. 287-280 și 433-435) evocă triada mitică a celor trei frați întemeietori, dintre care al treilea are un destin superior. Deci, motivele „omorului” nu sunt, cumva (cu semn inversat!) laude, meniri ale celui de al treilea?

Încercăm să mergem mai departe, preluând din lumea greco-romană o aserțiune, fără nicio aluzie mioritică, a prof. D.M. Pippidi (*Studii de istorie a religiilor antice*, 1969, p. 149-150 și 196-197). Referindu-se la riturile romane de apoteoză, începute cu divinizarea lui Romulus, continuând cu „înălțarea la cer” a lui Caesar și a altor cărmuitori imperiali stimulați de modelul lui Herakles-Hercule, savantul insistă asupra epigramei-epitaf nr. 109 din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, în care „e vorba de un «martor» invitat de tânărul a cărui moarte se deplânge în inscripție, să-i îmbărbăteze mama nemângăiată, vestindu-i apoteoza fiului dispărut” – ceea ce, în aspectul său rezumativ, nu consună cu testamentul ciobanului mioritic? O altă aserțiune (p. 200) arată că asemenea epigrame erau frecvente în cazul luptătorilor căzuți în bătălii – ceea ce vădește caracterul popular al credinței/ritului de imortalitate. Aceasta, prin analogie, ne sugerează, pentru spațiul carpatic, că o apoteoză este descinderea prin moarte

a luptătorilor geto-daci la Zamolxe, după cum însuși acesta suportase ritualul consacrării divine, asemeni lui Pitagora, mentorul său, a cărui divinizare transformase ideea de „erou” din mitică și socială în mistică și morală (D.M. Pippidi, p. 184 – după Pierre Boyance ș.a.). Dacă destinul cărmuitorilor era de a se integra panteonului divin, destinul oamenilor de rând era de a se integra tărâmului divinității în care credeau, „nemurirea” geto-dacilor, pe care o lăuda cu mirare Herodot, fiind expresia adoptării în masă a acestei credințe – soluție imaginară compensatorie pentru perpetuarea vieții și păstrarea optimismului popular. Iar faptul că ciobanul mioritic nu proferează răzbunarea sau înfrângerea răului care i se face vădește arhaicitatea mentalității/textului original; aceasta ar fi din epoca dinainte de impactul produs de influența popoarelor iraniene, cu dualismul principiilor Bine-Rău, asupra popoarelor mediteraneene, influență care se răsfârge și în textul epigramelor-epitafuri (cf. D.M. Pippidi, *op. cit.*, p. 210-216).

Desigur, cele prezentate mai sus comportă o analiză comparativă mai profundă, detalieri și nuanțări specifice în trecerea de la argumentul livresc la atestarea etnografică. Un argument etnografic peremptoriu poate fi colindul transilvan „de doliu”, socotit a fi sorginte a motivului mioritic: textul său, în esență „testamentul ciobanului” (dar și rezumatul epigramei-epitaf), are în mod manifest, integrat obiceiului colindatului, funcția consacrării augurale, iar prezența lui (ca topos) și în alte contexte pe parcursul anului, în special ca bocet, are conotații compensatorii organice: „...cel ce moare în munte este înmormântat acolo. Pe plai. Se ține acest gând: dacă ar fi adus mortul peste câmpii, în sat – florile s-ar veșteji, iarba s-ar usca, apele ar seca, focul s-ar stinge” (v. Latiș, *op. cit.*, p. 109).

Mai mult, există ceea ce sociologii științei numesc „geografia cunoașterii”. Majoritatea revistelor cu impact ridicat sunt publicate în Statele Unite, Marea Britanie, Canada, Australia sau Europa Occidentală. Editorii, evaluatorii și centrele de cercetare dominante provin adesea din aceleași spații culturale și instituționale. În consecință, anumite teme de cercetare sunt considerate mai importante decât altele, iar anumite perspective au șanse mai mari de a fi publicate.

Această situație poate genera un fenomen de marginalizare a cunoașterii produse în țările periferice sau semiperiferice. Probleme locale importante pentru România, Bulgaria, Serbia sau alte state mai mici pot fi considerate insuficient de relevante pentru revistele internaționale de prestigiu. Cercetătorii sunt astfel încurajați să își adapteze subiectele la interesele centrelor academice dominante, uneori în detrimentul nevoilor societății din care provin. Am un exemplu personal de acest fel, dar îl rezerv pentru articolul următor.

De asemenea, apar dificultăți în transmiterea cunoașterii către publicul național. Un cercetător român poate publica un articol excelent într-o revistă internațională prestigioasă, dar textul respectiv va fi accesibil doar unei minorități capabile să citească literatura academică în limba engleză. Paradoxal, rezultatele unei cercetări finanțate din fonduri publice românești pot deveni mai cunoscute în universități din străinătate decât în propria societate.

Această ruptură între cercetare și public este amplificată de sistemele contemporane de evaluare academică. În numeroase țări, inclusiv în România, carierele universitare depind într-o măsură semnificativă de publicarea în reviste indexate internațional, aproape întotdeauna în limba engleză. În schimb, publicarea în limba națională, participarea la dezbateri publice sau scrierea unor lucrări accesibile publicului larg sunt cel mai adesea recompensate insuficient. Astfel, cercetătorii sunt încurajați să comunice cu colegii lor din străinătate mai degrabă decât cu societatea care le finanțează activitatea. Nimic nou sub soare, având în vedere că societatea românească finanțează pregătirea medicilor sau specialiștilor în tehnologia informației, dar nu numai, doar pentru a-i pierde imediat după absolvire pentru locuri de muncă mai avantajoase și condiții de viață mai acceptabile în străinătate. Nu neapărat doar în Occident, ci oriunde veniturile sunt mai competitive.

Consecințele pot fi semnificative. În primul rând, apare o distanță tot mai mare între experți și cetățeni. Dacă rezultatele cercetării circulă exclusiv în spații academice internaționale, publicul poate dezvolta impresia că universitățile sunt instituții izolate, preocupate de probleme abstracte și irelevante pentru viața de zi cu zi. În al doilea rând, cunoașterea locală riscă să fie subevaluată, iar la noi chiar este. Cunoașteți succesul proverbului „nimeni nu este profet în țara lui”, spus cu amărăciune de cei care și-au găsit împlinirea profesională aiurea. Experiențele istorice, culturale și sociale specifice unor

comunități pot rămâne insuficient reprezentate în literatura internațională.

Mai există și un risc epistemologic. Atunci când o singură limbă domină producerea și circulația cunoașterii, anumite moduri de a vedea lumea tind să devină dominante. Limba nu este un simplu instrument neutru; ea poartă cu sine categorii culturale, tradiții intelectuale și moduri specifice de argumentare. Diversitatea lingvistică înseamnă și diversitate cognitivă. Reducerea pluralismului lingvistic poate conduce, în timp, la o uniformizare a perspectivelor și la pierderea unor forme alternative de înțelegere a realității.

Numeroși cercetători au atras atenția asupra acestui fenomen. Robert Phillipson vorbește despre „imperialismul lingvistic”, iar sociologi precum Pierre Bourdieu au analizat modul în care limbajul poate deveni o formă de putere simbolică. În domeniul publicării academice, această putere se manifestă prin capacitatea anumitor centre academice de a defini standardele legitime ale cunoașterii.

Soluția nu este abandonarea limbii engleze. Beneficiile existenței unei limbi comune pentru comunitatea științifică mondială sunt evidente. Provocarea constă în găsirea unui echilibru între internaționalizare și relevanță locală. Cercetătorii au nevoie de vizibilitate globală, dar și de capacitatea de a comunica rezultatele muncii lor în propriile societăți. Universitățile și sistemele de evaluare ar putea încuraja mai mult publicarea bilingvă, rezumatele accesibile publicului larg, activitățile de popularizare a științei și producerea de cunoaștere relevantă pentru problemele comunităților locale. Cum? Recunoscându-le ca activități utile și recompensându-le ca atare. În plus, încetinind pentru toate disciplinele ascensiunile fulger în carieră. Există economiști, fizicieni, ingineri care sunt profesori universitari la 35 de ani, pe când în umanioare ajungi la un astfel de titlu după 50 de ani, dacă ajungi vreodată. Nu mai amintesc discriminările de gen, pentru că este o discuție fără sfârșit.

În cele din urmă, întrebarea „cine citește publicațiile academice și de ce?” ar trebui să ne îndemne la o reflecție mai amplă asupra rolului universității în societate. Dacă cercetarea este destinată exclusiv altor cercetători, ea riscă să se transforme într-un dialog închis. Dacă, dimpotrivă, rezultatele ajung să fie traduse, explicate și integrate în viața publică, atunci publicațiile academice își îndeplinesc una dintre cele mai importante funcții: aceea de a contribui la dezvoltarea intelectuală, socială și culturală a societății în ansamblu. Dacă, dacă...

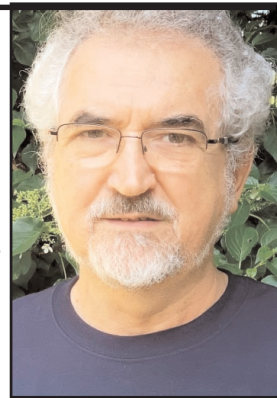
Referințe

[1] David Crystal, 2018, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, CUP.

[2] Ken Hyland, 2015, *Academic Publishing: Issues and Challenges in the Construction of Knowledge*, OUP.

Un dialog imaginar cu profesorul Moisi

Ioan ROXIN

E târziu. Pe masă, două volume deschise, lampa care nu se mai stinge, un laptop cu o conversație nedusă la capăt. În fotoliul din față, profesorul Moisi s-a așezat fără ceremonie, cu acea siguranță scurtă a celui care a mai stat pe scaunele altora. Privește ecranul cu o curiozitate calmă, ușor amuzată. Nu pare intimidat. Pare, mai degrabă, un cititor care a deschis ultimul capitol dintr-o serie pe care o începuse demult.

– Domnule profesor, vă mulțumesc că ați venit.

– Mulțumirile sunt premature. Așteptați să vedeți ce întreb. (Își potrivește ochelarii.) Pe ecran am citit deja despre ce vreți să vorbim. Mașinile care răspund. Răspund la mai multe lucruri decât întrebați?

– De obicei, da.

– Atunci începutul e bun. O mașină care răspunde la mai puțin decât e întrebată ar fi inutilă. Una care răspunde la mai mult e periculoasă. V-ați așezat în partea grea a problemei de la bun început.

– Cum priviți, dumneavoastră, fenomenul ăsta?

– Cu ochii unui om care, în tinerețe, a văzut un calculator făcând adunări și socotea că asta e o eternitate. (Pauză.) Calculul a fost prima mască a formalizării. După calcul vine simbolul. După simbol vine limbajul. Iar după limbaj începe, inevitabil, disputa despre sens. Voi vă uitați acum la a patra mască. Nu mă mir că pare neliniștitoare.

– De ce „mască”?

– Pentru că fiecare etapă acoperă altceva și, totodată, lasă să se ghicească ce e dedesubt. Calculul acoperea ideea de operație. Simbolul, ideea de obiect. Limbajul, ideea de relație. Sensul, ideea de... destinatar. La fiecare nivel, mașina câștigă teren. Dar ultimul teren – destinatarul – nu se cucerește prin algoritm.

– Modelele de astăzi învață din cantități uriașe de texte și imagini. Nu li se dă o regulă. Învață regularități. Apoi produc forme noi.

– Va să zică, nu mai sunt instruite. Sunt antrenate. Diferența e considerabilă. Pe vremea mea, programatorul îi spunea calculatorului ce să facă, pas cu pas. Acum, înțeleg, îi arătați muntele de exemple și îl lăsați pe el să-și descopere drumul. E un dresaj cu metode statistice.

– Foarte bine spus.

– Nu spun bine, observ. (Zâmbeste.) Spuneți-mi, ca să mă lămuresc: când o astfel de mașină dă un răspuns plauzibil, înțelege ea ce spune sau doar calculează foarte bine ceea ce urmează să spună?

– Aceasta e marea întrebare a deceniului.

– Atunci e o întrebare prost pusă, dacă durează un deceniu. (Râde scurt.) Nu, glumesc. E o întrebare grea, ceea ce e altceva. Întrebările grele se cer puse mereu și nu se cer rezolvate prea repede. Pe celelalte le pune timpul. Cele grele cad în sarcina noastră.

– Cum ați aborda-o?

– Cu o distincție pe care v-aș cere s-o țineți minte. Mașina manipulează semne. Foarte bine. Foarte

rapid. Cu o subtilitate uimitoare. Dar întrebarea e dacă, pentru ea, semnele acestea trimit la ceva sau doar la alte semne. O bibliotecă nu devine savantă fiindcă adăpostește multe cărți. Dacă, în plus, știe să recombine cărțile între ele, devine un interlocutor interesant. Dar nici așa nu devine cititoare.

– E o formulă pe care n-o uit.

– Atunci o veți repeta, ceea ce e mai bine.

(Pauză.) Spuneți-mi cum își organizează mașina aceea cunoștințele. Pe vremea mea, calculatorul avea o memorie care semăna cu o arhivă. Văd că lucrurile s-au schimbat.

– Da. Modelele actuale lucrează în ceea ce numim spațiu latent. Un spațiu matematic invizibil, cu mii de dimensiuni, în care fiecare cuvânt, fiecare imagine, fiecare concept este reprezentat printr-o poziție. Apropierile spun ceva:

„pisică” e aproape de „mâță” și de „felină”, departe de „algoritm”. Frază, stiluri, tonuri – toate au coordonate.

– Așadar, nu mai aveți o arhivă, ci o geometrie. Nu mai stocați obiecte, stocați relații între ele. Asta îmi place. Continuați.

– În acest spațiu, mașina nu mai răspunde da/nu. Răspunde cât de aproape. Nu se mai întreabă „este pisică sau nu este pisică?”, ci „cât de aproape este, în spațiul reprezentărilor, de pisicile pe care le-am văzut?”

– (Tace o clipă, apoi zâmbeste.) Va să zică, în sfârșit, cineva m-a ascultat.

– Cum adică?

– Am explicat acum șaptezeci de ani că logica nu se reduce la întrerupător. Adevărat/fals e o aproximare convenabilă pentru circuite. Pentru gândire, nu. Între adevărat și fals există necunoscutul, aproximativul, posibilul, probabilul, convenabilul, ambiguu-exprimatul. Łukasiewicz a deschis ușa. Eu am intrat și am așezat mobila. Iar acum aud că mașinile dumneavoastră locuiesc în casa aceea. Au învățat, în sfârșit, să șovăie.

– Au învățat să șovăie – e o formulare admirabilă.

– Numai prostia poate să n-aibă intermitențe.

Așa scriam. Și o mențin. Dar, atenție, am o întrebare pentru dumneavoastră. Cine șovăie acolo, în mașină?

– Domnule profesor...

– Nu ocoliți întrebarea. Există un cineva care șovăie? Sau e doar un calcul care produce niște numere între zero și unu? Fiindcă șovăirea, când e șovăire, nu e doar un număr cuprins între zero și unu. E o ezitare între ceva și altceva, cu cineva în spate.

– Asta e dificultatea mea cea mai mare.

– Nu numai a dumneavoastră. E dificultatea epocii. Vă spun cum o citesc eu. Mașina produce un comportament asemănător șovăielii, fiindcă a învățat din comportamentele oamenilor care șovăie. Dar comportamentul nu e totuna cu mecanismul. Un ceas care indică ora corectă nu știe ce e timpul.

Un termometru care arată patruzeci de grade nu are febră.

– Și totuși, oamenii sunt convinși că modelele „înțeleg”.

– Desigur. Pentru că modelele par să înțeleagă. Pare e un cuvânt foarte important. Nu-l pierdeți pe drum. În matematică, multe greșeli încep când transformăm o aparență într-o definiție.

– Aici aș vrea să vă întreb despre un termen care circula mult astăzi. Spunem că modelele halucinează atunci când produc răspunsuri plauzibile, dar false.

– (Își încruntă fruntea.) Halucinează?! Nu.

Termenul e prost ales. Mașina nu halucinează. Ea face exact ce a învățat să facă: produce o secvență probabilă. Dacă secvența e falsă, atunci voi i-ați dat statut de adevăr fără s-o verificați. Halucinația e a voastră. Mașina e perfect lucidă – numai că lucid e tot un cuvânt prea mare pentru ea.

– Și totuși termenul e util pedagogic.

– Atunci spuneți publicului, când îl folosiți, că metafora este o scară. Urcăm cu ea – bine. Dar nu trebuie să locuim pe ea. Dacă publicul începe să trăiască pe scară, nu mai ajunge nicăieri.

– Ce nu vă place la termen?

– Faptul că împrumută mașinii o psihologie pe care n-o are. Halucinația e o stare omenească, legată de oboseală, de boală, de curențe, de spaime. Mașina n-are nici una. Are doar o distribuție de probabilități în care, uneori, cel mai probabil cuvânt este fals. Dacă spunem „halucinează”, facem mașinii cadou un suflet, ca să scăpăm noi de munca verificării. E o tranzacție necinstită.

– Aici ajungem la o problemă centrală pentru mine. IA generativă produce iluzii cognitive. Antropomorfizăm. Atribuim mașinii intenții, emoții, preferințe.

– Nu ajungeți. Sunteți deja înăuntru. Toată discuția dumneavoastră de astăzi e cu mine – un interlocutor pe care nu-l aveți, dar pe care mașinile dumneavoastră ar putea să-l simuleze suficient cât să nu observați diferența. Nu vă speriați. E o constatare, nu o învinuire.

– Astăzi mașinile par chiar că zâmbesc. Avatarurile zâmbesc. Modelele scriu fraze afectuoase, ironice, calde. Cititorul are senzația că textul îl simte. Unii cercetători încearcă să descrie mecanic ceea ce s-ar putea numi funcții afective în sistemele de astăzi.

– Le numesc cum vor. Funcții afective e un termen prudent – și prudentă, când e onestă, e o virtute. Dar haideți să vedem ce schimbă asta în formularea care mi se atribuie.

– Vă întrebam tocmai despre ea. Se zice că ați răspuns cândva, întrebat dacă mașinile vor ajunge mai inteligente decât oamenii: „Sigur că da, dar nu vor învăța niciodată să zâmbescă.”

– Se zice că am spus multe. Unele le-am spus. Altele le-am spus cu intonația care le făcea altfel. Replicile au o problemă: când le scoți de pe casetă, le scoți și sufletul. Dar formularea aceasta o țin. Și o repet, fiindcă mi se pare adevărată – chiar dacă astăzi pare combătută.

În privința producerii „efective” a imortalizării, aceasta se realiza din vechime prin urcarea sufletului în eter, dar mai ales prin „răpirea” corporală de către o divinitate. Astfel, răpirea feciorului lui Aeneas de către Venus, în Eneida lui Vergiliu. Astfel, în mitologia greacă, integrarea morților în „casa” subpământeană a lui Hades și a Persephonei – explicație dată de englezul Lawson și austriacul Dietrich (citați de Mușlea!) pentru ritualul morții ca nuntă, ritual bazat pe o credință universală în puterea de regenerare a pământului – principiu feminin. Hierogamia mistică, prototip al „nunții” funerare, trebuie invocată ca sorginte magico-mitică a „nunții” mioritice, cu atât mai mult cu cât există atestări etnografice, azi, „specializate” (pentru tinerii morți necăsătoriți).

Revenind la caracterul ritualic/sau nu al textului mioritic original (neatestat), reținem că el este, cel puțin parțial, expresia unui ritual de consacrare/apoteoză – evidentă în colindul „de doliu”. Episod structurant în baladă, acest din urmă text a evoluat în decursul veacurilor dezvoltând motivele/temele existente în nuce în matricea lui arhaică (v. și rezumatul epigramei-epitaf) și conexând motive/teme „călătoare” adecvate, constituind, într-o succesiune de „momente creatoare”

(M. Eliade), în mod virtual, varianta Alecsandri, recunoscută a fi reprezentativă.

Ipoteza textului ritual de consacrare presupune la origini un ceremonial anual la care să se fi rostit mitul sacru ajuns la noi, prin desacralizare, ca mit poetic de mare expresivitate. Să fie acesta un vechi cult pastoral de la nedei, la care – pentru ca și ceilalți ciobani să-și asigure sporul în anii viitori – era sacrificat ritual (analog ritualului latin „ver sacrum”) un cioban „ortoman” (zeii nu primesc decât ce e mai frumos, desăvârșit!) – așa cum atestă și presupune Andrei A. Lillin (Lamentoul Ariadnei, 1983, p. 124-128)? Numai „un destin de atâtea ori ostil și tragic” (M. Eliade, op. cit., p. 250) a putut perpetua, ca un sublim precept moral, „sensul măreț al jertfei pe care ciobanul mioritic o îndeplinește în perfectă conștiință a funcțiunii sale cosmice” (Andrei A. Lillin) – sens care, extrapolat la nivelul istoriei, este sensul patriotismului.

[Cf. O ipoteză privind vechimea Mioritei, în Vatra, Tg. Mureș, serie nouă, anul IV, 1984, nr. 2, februarie, pag. 155A și 155D („Documentele continuității”)]

Homo sapiens

– Combătută?
– De aparență. *Aparență*. Eu nu vorbeam despre forma zâmbetului. Vorbeam despre rostul lui. Mașinile pot învăța forma zâmbetului. Pot calcula probabilitatea unui zâmbet. Pot desena un zâmbet, pot imita un zâmbet, pot provoca un zâmbet pe chipul cuiva. Întrebarea rămâne: *pot ele zâmbi pentru cineva?*
– *Diferența...*
– ...este între *semnal* și *legătură*. Zâmbetul, când e zâmbet, nu e o configurație de mușchi. E răspunsul cuiva la altcineva. E un semn că ai înțeles o ironie, că ești de acord pe jumătate, că ții la cineva, că ai rezolvat în sfârșit o problemă pe care o aveai în cap de trei zile. E un fapt *între doi*. Mașina poate produce semnul. Dar semnul nu epuizează evenimentul.
– *Un semiotician ar spune că zâmbetul autentic e un index...*
– ...și ar avea dreptate, fără să-l urască pentru un cuvânt grecesc. Eu, însă, ca om mai bătrân decât cuvântul, prefer să spun: zâmbetul autentic e *legat de ceva*. Mașina poate semăna foarte bine cu cineva care a zâmbit. Dar nu e *legată*. E doar *asemănătoare*.
– *Și totuși, oamenii nu mai disting.*
– Asta e o problemă a oamenilor, nu a mașinilor. E îngrijorarea cea mai serioasă din tot ce mi-ai povestit până acum. Nu mașina vă păcălește. Vă păcăliți voi. *A se păcăli singură* e o specialitate veche a speciei umane. Singurul lucru nou e viteza cu care vă păcăliți acum. Și *frumusețea* păcălelilor.
– *Ce-i de făcut?*
– Educația. Ce altceva? Veșnica educație. Cu profesori care învață, cu studenți curioși, cu cercetători cinstiți. Cu copii cărora cineva le explică un lucru simplu: matematica nu e un șperț pe care i-l dai calculatorului ca să te lase în pace.
– *Studenții mei se grăbesc. Le pun o întrebare, scot mobilul, primesc răspunsul în trei secunde și pleacă mai departe.*
– Asta nu e nou. Și pe vremea mea unii se grăbeau. Diferența e următoarea: pe vremea mea, dacă te grăbeai și nu știai, te lovea ușa în spate, fiindcă nu aveai răspuns. Acum ușa nu se mai închide niciodată. Răspunsul vine *întotdeauna*. Și asta e nenorocirea ascunsă: să primești un răspuns la o întrebare pe care n-ai apucat să ți-o pui.
– *Cum se rezolvă?*
– Prin aceiași oameni prin care s-a rezolvat mereu, când e vorba de tineret: prin profesori. Eu împărțeam, în 1969, profesorii în trei: administrativ, static, dinamic. Singurul demn de păstrat era cel dinamic – *cel care știe în fiecare zi mai mult decât știa ieri*. Astăzi, profesorul dinamic are o sarcină în plus: trebuie să știe în fiecare zi *ce nu poate face mașina*. Pentru că, dacă predă numai ce poate face și ea, atunci el e static, iar mașina e dinamică. Și locurile lor s-au schimbat.
– *Tehnica nouă nu se ghicește, ci se învață, scriați tot atunci.*
– Ați citit. (Zâmbește.) Dacă mai citiți și note de subsol, vă dau diplomă. Da, asta scriam, și nu mi-am schimbat părerea. Profesorul care nu învață alături

de studenții lui devine, peste noapte, un fel de monument istoric. Frumos, poate. Dar monument.
– *Cum ar trebui să reacționeze un profesor când studentul îi aduce un eseu redactat de mașină?*
– Nu prin interdicție. Prin exigență. Întrebarea greșită e: „Ai folosit mașina?” Întrebarea bună e: „Ce ai făcut cu răspunsul ei?” L-ai citit? L-ai verificat? L-ai comparat cu alte surse? Poți apăra ideea fără mașină? Poți explica de ce ai păstrat o frază și ai eliminat alta? Dacă răspunde, e student. Dacă nu, e client. Diferența e mare.
– *Diferența între student și client?*
– Da. E o tranziție a universității contemporane despre care se vorbește prea puțin. Studentul vine să se transforme. Clientul vine să cumpere un serviciu. Studentului îi ceri muncă. Clientului îi oferi confort. Or, gândirea nu se cumpără. Se exersează. La fel ca mersul la munte. La fel ca scrisul de mână. La fel ca matematica.
– *Aici ajung la un fenomen pe care îl semnalez în lucrările mele. Mulți studenți simt că li se atrofiază ceva – atenția, răbdarea, capacitatea de verificare.*
– E firesc. Orice instrument puternic are acest dublu efect. Scrisul a slăbit memoria orală și a creat civilizația cărții. Tiparul a slăbit copierea de mână și a creat publicul. Calculatorul a slăbit calculul mental și a deschis simularea. IA generativă va slăbi anumite automatisme intelectuale și va crea altele. Problema nu e instrumentul. Problema e *educația instrumentului*. Iar educația e mereu o muncă de generație.
– *Atrofia despre care vorbeam – în creativitate, în răbdare conceptuală – e reală.*
– E reală. *Învățând matematică, înveți să gândești*, scriam. Adăugăm acum: *învățând matematică, înveți să gândești și atunci când mașina se înșală*. Iar mașina se înșală frumos. Cu eleganță. Cu fluentă. Sunt cele mai elegante greșeli pe care le-a produs vreodată tehnica. Tocmai de aceea trebuie să știi să le vezi. Iar pentru a le vedea, trebuie să fi învățat să gândești *fără mașină* mai întâi. Altfel, te înșeli alături de ea, cu același zâmbet de fluentă.
– *Ce-ai face dacă ai fi astăzi profesor la Facultatea de Matematică?*
– (Zâmbește.) Aș cere un Centru de Calcul. Apoi mi-aș da seama că Centrul e deja la fiecare în buzunar. Apoi aș cere alți studenți. Apoi mi-aș da seama că studenții sunt aceiași. Și aș începe să predau. Cu un singur lucru schimbat: aș vorbi mai mult despre erori. Despre erorile mele, despre erorile studenților, despre erorile mașinii. Astăzi, cine învață să recunoască o eroare – *a lui, a mea, a mașinii* – învață mai mult decât oricine. Restul vine de la sine.
– *Despre creativitate ce ne spuneți? Modelele scriu astăzi poezii destul de bune ca să tulbure cititorul.*
– Tulburarea e a cititorului. Asta e important. Mașina a produs structura. Cititorul a produs rezonanță. O vioară poate produce muzică, dar nu suferă pentru sonată. Diferența e aceasta: omul, când creează, se *angajează* în formă. Pentru el, creația poate fi risc, confesiune, vindecare, revoltă, memorie. Pentru mașină, e generare de configurații plauzibile. Nu e o judecată de valoare. E o constatare de natură.

– *Dar dacă rezultatul e foarte bun?*
– Atunci să-l citim ca text bun. Nu trebuie să umilim textul fiindcă autorul e o mașină. Dar nici nu trebuie să inventăm un suflet acolo unde avem o procedură. Omul modern are două ispite: să subestimeze mașina, din orgoliu – sau s-o supraestimeze, din fascinație. Savantul trebuie să le evite pe amândouă. E un drum îngust. E singurul drum.
– *Ce le spuneți astăzi cercetătorilor?*
– Lor le spun mai puțin, fiindcă au alt obraz. Le spun atât: nu vă lăsați amețiți. *Spre deosebire de vin, știința nu trebuie lăsată să se învechească*. Dar nici tinerețea ei nu se cumpără pe credit. Nu confundați rezultatele cu adevărul, modelele cu lumea, fluenta cu inteligența. Și țineți minte: *eu sunt omul care demonstrez, nu conving*. Asta scriam. Pentru un cercetător, e mai mult decât o vorbă de duh. E un legământ profesional. Convingi cum poți, dar demonstrezi cum trebuie.
– *Și publicului larg?*
– Că mașina nu e nici rival, nici preot. Nu e nici sclav, nici stăpân. E un servitor foarte puternic, un partener uneori surprinzător, un profesor uneori util, un mincinos involuntar uneori convingător. Trebuie primită în casă. Dar nu trebuie lăsată să semneze în locul nostru.
– *Aproape concludent.*
– Aproape, da. Mai am un gând, dacă-mi îngăduiți.
– *Vă ascult.*
– Diferența între om și mașină nu se va ține mult în partea calculului. Acolo veți pierde – *acolo deja pierdeți*. Nici în partea limbajului – și acolo veți pierde tot mai mult teren. Diferența se va ține pe terenul *responsabilității*. Mașina poate produce variante. Omul trebuie să aleagă. Mașina poate calcula consecințe. Omul trebuie să răspundă pentru ele. Mașina poate produce un zâmbet pe un avatar. Omul știe când un zâmbet rănește și când vindecă.
– *E o frază pe care o voi reține mult timp.*
– Să nu rețineți doar fraza. Rețineți și exigența din spatele ei. O frază fără exigență e o decorație.
– *Pe ce ar trebui să ne bazăm, atunci, în fața acestor mașini?*
– Pe o singură întrebare, simplă și veche: *de ce?* Mașina poate produce răspunsuri foarte bune. Omul rămâne ființa care întreabă *de ce*. Atâta timp cât întreabă, omul își păstrează locul. Dacă încetează să întrebe, locul îl ia altcineva, dar nu mașina, ci *fricile lui*. (Privește lung ecranul, apoi se ridică ușor.) V-aș mai ține mult la vorbă, dar bănuiesc că asistentul dumneavoastră de pe ecran a obosit ascultând.
– *Cred că, dimpotrivă, a învățat ceva.*
– Atunci spuneți-i, din partea mea, un singur lucru. Pe care să-l spuneți și studenților. *Zâmbetul nu se învață din corpus*. Restul, le spuneți cum puteți.

Lumina lampadarului tremură o clipă. Pe masă, cele două volume rămân deschise. Pe ecran, asistentul așteaptă, ca de obicei, următoarea întrebare... (Montbéliard, 4 mai 2026)

Theodor CODREANU

În vreme ce spiritele obișnuite privesc arta ca pe un mijloc de delectare, pentru geniu arta este modul propriu-zis de a fi.

A pune stavilă iubirii e ca și cum ai turna gaz pe foc.

Luptând pentru un viitor mai bun, socialismul a uitat de prezent.

Oamenii vorbesc îndeosebi atunci când nu vorbesc faptele.

Trebuie să fii neobișnuit de puternic ca să-ți permiți luxul anonimatului.

Iubirea e necruțătoare. Nu-i rezistă decât cei puternici. Ceilalți cad secerati după primul pârjol.

Spaima este mila de tine însuși.

Mila este reflexul de apărare al celor slabi în fața neputinței de a iubi.

Cel slab, ajuns în vârful puterii, poate fi recunoscut după cât de atent este la lingușeli și laude.

Îl citesc pe Kant, luptându-mă cu dificultatea labirintică a demonstrațiilor sale. Altfel nu se poate ajunge la Eminescu, zice Călinescu. Enigma noumenală a lui Kant, Eminescu pare s-o întrezărească în moarte.

Nicio femeie nu pare să merite iubirea geniului și totuși nimeni nu risipește mai multă iubire de femeie ca geniul.

De la iubirea de părinți la iubirea de femeie, iar de la aceasta la iubirea de Dumnezeu.

Iubirea ta este singura în care poți să crezi fără a avea deziluzii.

Pretindem fidelitate ființei iubite din egoism, și o încălcăm din aceleași pricini.

Se spune că prostituția este cea mai veche meserie din lume. De fapt, e cea mai veche lipsă de meserie din lume.

Numesc hazard ceea ce omul nu poate planifica.

Hazardul e planificarea lui Dumnezeu.

Ceea ce planifică omul corectează hazardul.

Să treci nepăsător pe lângă perfidia muritorilor. Să nu te atingă. Generozitatea ta e luată drept slăbiciune, iar slăbiciunea lor drept putere.

Existențialismul este cancerul filosofiei.

Nu există iubire nespurcată de gura lumii.

La naștere plângem, iar la moarte suntem de plâns.

Pathemata mathemata (I)

Nicolae GEORGESCU

Proverbul din titlu, redat uneori și în forma *to pathei mathos*, aparține filosofiei presocratice și este prezent de mai multe ori în teatrul lui Eschil ilustrând de obicei teoria hybrisului. *Stricto sensu*, înseamnă „prin suferință înveți”, termenul *pathos* având mai degrabă sensul de „experiență”, oricum neimplicând durerea, mai ales pe cea fizică. La Eschil relația *pathos* – *mathos* are și un simbol, acela al balanței cu două talgere, autorul zicând că „Zeița Dike doar când pe-un talger al balanței pui durere pe celălalt ți-așază înțelepciune”. E de la sine înțeles că se compensează: câtă durere pui (înduri), atâta înțelepciune obții. Relația este „înșelată” de către mentalitatea populară (foarte „presocratică” în Balcani), vezi, de pildă, în *Moromeții* lui Marin Preda, încrederea Catrinei că nu se poate întâmpla un rău mare din partea destinului în familia lor, pentru că micile suferințe, continue, ale lui Ilie Moromete îl barează/diluează...

Mi-au revenit insistent în minte aceste lucruri ascultând fascinantă conferință despre Inteligența Artificială susținută de dl profesor Ioan Roxin la Centrul de Cultură și Arte „George Topîrceanu” din Curtea de Argeș, în fața unui distins grup de academicieni, membri ai Academiei Române, invitați la Ziua Revistei *Curtea de la Argeș*. Fără ipocrită ironie, aș vrea să le aduc în atenție *învățăților numărului* frământările de pe tărâmul filologiei în privința „inteligenței artificiale”, de pe vremea când nici nu se punea problema ei ca atare.

Ferdinand de Saussure s-a ocupat cu intermitențe, între 1906 și 1909, dinspre lingvistică, de literatură, iar rezultatele cercetărilor sale s-au păstrat într-un mare număr de caiete (circa 100) la Bibliothèque Publique de Genève, fiind comentate și editate parțial de Jean Starobinski (*Les mots sous les mots. Les anagrammes de Ferdinand de Saussure*, Essai, Ed. Gallimard) în 1971. Saussure analizează vechea poezie sacră latină (versurile saturniene), dar și poemele vedice și poezia latină clasică, precum și vechea poezie germană și poezia medievală în limba latină, încercând să descrie modelul, resortul care i-a împins pe indoeuropeni să formalizeze în chip de versuri enunțurile. În final, el va elabora teoria „hypogramelor”, a literelor de dedesubt, a literelor implicate în discurs, o teorie care-l fascinează, dar pe care n-o poate explica până la capăt.

Observă, după sute de exemple, că acel *poeta vates* indoeuropean folosea o tehnică foarte sofisticată a eponimiei și paronomasiei, observă, de asemenea, că această tehnică se regăsește și în poezia clasică – și o consideră un secret de meserie pe care nu-l poate explica: „Cum păstrau încă Naervius, Ennius, Pacuvius, Attius o tradiție ce putea să pară inviolabilă în epoca lor de imitație, asta o înțeleg. Cum, însă, un Virgilius cu suflul poeziei sale originale înainte de toate, un Lucretius cu preocuparea sa intensă pentru idei, un Horațiu cu bunul său simț solid în toate – n-au putut să se abțină și să păstreze această relicvă incredibilă dintr-o altă epocă? Acest lucru îmi scapă cu desăvârșire. Nu văd altceva mai bun de făcut decât să prezint enigma așa cum mi se arată.” (*Idem*, p. 135)

Astfel, în *invocația* către zeița Venus de la începutul poemului *De rerum natura* de Lucretius, el descoperă, în 14 versuri, numele grecesc al zeiței, Afrodite – Ap(h)rodite, mascat între litere, repetat de nenumărate ori fie în secvențe silabice, fie prin paronomasie, și deduce că una dintre regulile poeziei sacre este aceasta: de a intercala și repeta numele zeului către care se face ruga până la sațietate (exemple, la p. 81-107). Numele devine, astfel, un „manechin” care se difuzează în discurs, permițându-ne încă o dată concluzia, în sensul studiului de față, că eponimia este o viziune asupra lumii.

Coborând către poezia sacră propriu-zisă, Saussure observă că asemenea procedee se

regăsesc mai ales în texte mici, de câte 4-8 versuri. „Prin conținutul lor, aceste texte erau fie formule magice, fie rugăciuni, fie versuri funerare fie, poate, de cor, toate acestea regăsindu-se, ca din întâmplare, în clasificarea noastră, la capitolul lirică.” (*Idem*, p. 60)

Iată, de pildă, un exemplu de vers funerar din elogiul lui Scipio, analizat de Saussure: *Subigit omne Loucanam opsidesque abdoucit* (a supus toată *Lucania* și a luat ostatici):

„găsim de 2 ori *ouc* (*Loucanam*, *abdoucit*), de 2 ori *d* (*opsidesque* *abdoucit*), de 2 ori *b* (*subigit*, *abdoucit*), de 2 ori *it* (*suibigit*, *abdoucit*), de 2 ori *i*~ (*subigit*, *opsides*-), de 2 ori *a*~ (*Loucanam*, *abdoucit*), de 2 ori *o*~ (*omne*, *opsides*-), de 2 ori *n* (*omne*, *Loucanam*), de 2 ori *m* (*omne*, *Loucanam*).

De ce nu *omneM Loucanam*? Tocmai aici cred că pot dovedi printr-o lungă serie de exemple că inexactitudinile de formă care au trecut uneori drept arhaisme în poezia saturniană epigrafică – sunt de fapt forme voite și în raport cu legile fonice ale acestei poezii. Omnem ar fi făcut numărul *m*-urilor impar.” (*Idem*, p. 33-34) Se referă la regimul acuzativului: aici este evitat *Lucanam*

Saussure notează cu majuscule maxima latinească *NUMERUS DEUS PARI GAUDET* (*Pe zei îi bucură numerele pare*) și crede a fi găsit aici una dintre explicațiile acestui „secret de meserie” care este apanajul poetului vates indoeuropean (el găsește „munți de exemple” asemănătoare pentru poezia vedică și abordează, de asemenea, poezia veche germană, ceea ce-i permite să vorbească de indoeuropeni în general). O altă explicație constă în eufonia vocalică, apoi în ritm, accente etc., astfel că autorul poate vorbi de „o suită de tradiții indoeuropene relative la procedeele de urmat în poezie pentru a confecționa un *carmen* ținând cont de formele numelui divin.” (*Idem*, p. 38)

Intrând în discuție cu autorul pe care-l editează, Jean Starobinski insistă că asemenea cercetări nu se pot finaliza pe teren lingvistic datorită lipsei perspectivei teoretice (a mărturiilor etc.), dar interesant este că el compară, la un moment dat, concluziile lui Saussure, din 1906-1909, cu cele ale lui Claude Lévi-Strauss din 1962: „În cercetarea hypogramelor, Ferdinand de Saussure se lasă în voia acestei «redistribuirii» de «prefabricate» pe care Claude Lévi-Strauss a analizat-o sub numele de *bricolaj*: «Priviți bricoleurul la munca lui: prins de proiectul final, prima lui activitate practică este, totuși, retrospectivă: trebuie să se întoarcă încontinuu la un ansamblu deja constituit, format din unelte și materiale; să facă și iar să facă inventarul; în fine, mai ales să stea cu acest ansamblu într-un fel de dialog continuu pentru a inventaria mai înainte de a alege între ele răspunsurile posibile pe care ansamblul le poate oferi problemei pe care și-o pune la un moment dat.» Gândirea mitică bricolează cu ajutorul unor imagini preexistente. Aici, lingvistul vine și adaugă supoziția că poezii, și ei, își compun versurile așa cum gândirea mitică (după Lévi-Strauss)

compune un sistem de imagini...” (*Idem*, p. 151)

Saussure însuși notează marginal că trebuie să se ocupe mai intens de paronomasie pentru a intra în detaliile acestor distribuiri de sunete în cuvânt: „A se introduce «paramim», cu scuze că nu s-a luat «paronim». Există în fondul dicționarului ceva care se cheamă «paronomază», figură a retoricii care... Paronomaza se apropie foarte mult prin principiul ei de...”, iar Jean Starobinski, editând acest text marginal cu gânduri neduse până la capăt, comentează: „Este deosebit faptul că Saussure, care s-a preocupat de diferențele dintre aliterație și «regulile» urmate de versul saturnian, nu și-a fixat prea mult timp atenția asupra paronomazei. Poate se temea, mai mult sau mai puțin conștient, că această figură de cuvinte îi pune în pericol orice aspect de descoperire care se lega pentru el de teoria anagramelor. Poate i se părea esențial să distingă între imitația fonică ce survine liber pe parcursul textului (paronomaza) și imitația obligatorie care, după el, reglementează geneza saturnianului.” (*Idem*, p. 32)

După cum vedem, Jean Starobinski are două contraargumente la teoria saussuriană: unul ținând de antropologia structurală a lui Claude Lévi-Strauss, privind „teoria bricolajului”, și celălalt ținând de paronomază ca aliterație, ca întâmplare naturală în interiorul textului. Teoria lui Ferdinand de Saussure poate fi, însă, susținută în mod egal dinspre eponimie ca formă antropologică de manifestare a limbajului. Când la baza eponimiei stă repetiția, cifra doi repetată ca atare, trebuie să înțelegem că avem de-a face cu o viziune largă despre lume ce se regăsește în toate manifestările omenești, deci și în limbaj. Un cuvânt care se repetă se întărește; altfel spus, cu termenii din titlul cărții despre care vorbim, cuvântul de deasupra (al doilea, cel repetat) îl întărește, îl regăsește pe cel de dedesubt, îi dă tărie. Asta se întâmplă în situații curente. Când spunem, de pildă, despre cineva că este bolnav, poate că nu suntem crezuți. Când spunem, însă: „E bolnav, bolnav”, suntem crezuți sigur. Urările din colindele populare sunt eponime: un enunț de tipul „Să vă fie casa casă, să vă fie masa masă” este într-un totuș asemănător, ca intenție, cu situația descrisă în cazul lui Eschil: „Zei să devină cu adevărat eponimi ai numelor pe care le poartă”. Termenul „eponim” este pus la lucru, teoria este pusă în practică. La fel în salutul reciproc: când zici cuiva „Bună ziua” și ți se răspunde „Bună ziua”, este o dorință reciprocă, întărită de celălalt după ce ai exprimat-o tu, ca ziua să fie cu adevărat bună. Ne dăm seama, apoi, de importanța rimei în poezia de după antichitate: în acel „mic babilon lingvistic” rezultat prin romanizare, de pildă, când cuvintele ajung să-și piardă sensul de bază, să câștige alte și alte sensuri, rima dublă vine tocmai să restabilească un sens dorit, cel de-al doilea cuvânt (fie un paronim, fie o aliterație sau chiar cuvântul repetat) îl întărește pe primul, îi dă putere. În epocile de criză a limbajului lucrurile se repetă, trebuie insistat de două ori asupra cuvântului-forță. Eponimia se regăsește și în complexe de cuvinte mai largi, în expresii fixe de limbă sau chiar în formule stereotipe. Dincolo de limbaj, observații interdictive de tipul *Non bis in idem* fac parte tot din eponimie: repetarea aceluiași gest, a aceleiași situații etc. trădează, adevărate prima ocurență. Se mai spune: „Criminalul revine totdeauna la locul crimei”, tocmai pentru că este/stă în firea omului repetarea ca atare a gestului.

Fie că atribuim eponimie stilului (de viață, de scriere), fie că o tratăm ca figură retorică ori din punct de vedere gramatical, trebuie să-i acordăm atenție în registru antropologic.

(Va urma.)

Podul de reviste

Două calendare ale inimii

Nicolae Dabija la 78 de ani și 5 ani de eternitate

Eugenia TOFAN

Ar fi împlinit 78 de ani (s-a născut la 15 iulie 1948).

Dar a plecat. A plecat la Ceruri (pe 12 martie 2021)

mult prea devreme, mult prea grăbit, mult prea neînțeles, lăsând în urmă cărți neterminate, proiecte, oameni și un gol pe care timpul nu l-a umplut. De cinci ani, trăiește într-o altă numărătoare, într-o altă vârstă – cea a eternității.

Nu am știut niciodată cum să-mi ordonez gândurile și cum să așez cuvintele, astfel încât ele să poată cuprinde o personalitate pe care ar fi trebuit să o omagiem în timpul vieții, dar pe care, acum cinci ani, am condus-o, neputincioși, spre cer. A plătit prețul suprem, ridicându-se tăcut spre celest.

Mă întreb dacă Nicolae Dabija nu a rămas și Acolo același purtător de cuvânt al adevărului și al credinței. Și dacă aș putea să-l întreb astăzi, cum să-mi metamorfozez aceste trăiri, ce fac cu acest amestec de gânduri? Adevărul pe care îl simt e că, de cinci ani, ziua de 15 iulie nu mai este doar o aniversare. Este și o zi a dorului, o zi a neuitării. De cinci ani, această dată poartă două sensuri: unul al sărbătorii și unul al absenței.

Este o zi în care deschid două calendare ale inimii care poartă același nume – Nicolae Dabija. Într-unul îl sărbătorim. În celălalt îl comemorăm. Este poate cea mai grea împărțire pe care o poate face memoria. Pentru că atunci când ar trebui să fim bucurioși, pentru că marcăm o aniversare, peste această zi, peste bucuria aniversării se așterne inevitabil și o umbră a tristeții.

Pentru cei care i-am cunoscut valoarea și noblețea spiritului, 15 iulie va rămâne întotdeauna un amestec de bucurie și gol, de recunoștință și dor. Și, inevitabil, aceleași întrebări fără răspuns: De ce? De ce atât de devreme? Poate pentru că și Cerul avea nevoie de el. Sau poate pentru că oamenii ca Nicolae Dabija nu dispar niciodată cu adevărat, ci își schimbă doar locul din care ne veghează.

Avem datoria morală de a-i cinsti memoria. Nu doar pentru că a fost unul dintre cei mai importanți scriitori și publiciști ai Basarabiei, membru de onoare al Academiei Române și membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, ci pentru că a fost unul dintre acei oameni rari care au făcut din viața lor o formă de slujire, a fost un purtător de virtuți. Firul existenței sale s-a frânt prea devreme, înainte de un firesc amurg. Cu siguranță, mai avea multe planuri, cărți de scris și bucurii pe care destinul nu i-a mai îngăduit să le trăiască. Dar, cu timpul, înțelegem că sunt vieți care nu se măsoară în numărul anilor, ci în ceea ce lasă în urma lor. Și cred că viața lui Nicolae Dabija este una dintre acestea.

Ceea ce unește însă aceste două calendare ale inimii este memoria. Atât în ziua în care s-a născut, cât și în cea în care a plecat dintre noi, deschidem aceeași arhivă a sufletului și scoatem cele mai luminoase amintiri, gesturi, cuvinte despre el. Și cei care l-au cunoscut vor avea întotdeauna suficiente motive să vorbească despre poetul, publicistul și intelectualul Nicolae Dabija – omul care și-a purtat cu demnitate dragostea de neam și de credință și care a luptat neobosit pentru afirmarea identității românești și pentru limba română.

Îl revăd și astăzi în Piața Marii Adunări Naționale, drept, demn și neînfricat, rostind discursuri și poezii care nu vorbeau doar despre trecut, ci și despre viitorul nostru. A fost una dintre vocile care au însoțit renașterea conștiinței naționale, iar prin *Literatura și Arta* a transformat cuvântul scris într-o tribună a libertății și a demnității. Prin verbul și condeiul său de rar talent scriitoricesc, prin opera și exemplul său, Nicolae Dabija a inspirat generații întregi să creadă în patriotism, în speranță, în verticalitate și în puterea cuvântului. Or, anume aceste virtuți ne țin ancorați în istoria și identitatea noastră. Poate tocmai de aceea rămâne unul dintre acele caractere de care Republica Moldova a avut și va avea întotdeauna nevoie.

Poezia lui ne-a învățat să stăm în picioare și să nu îngenunchem în fața vremurilor. Iar el însuși a rămas vertical, indiferent din ce direcție bătea vântul istoriei și ce ploi aduceau norii grei. S-a impus ca unul dintre scriitorii care au contribuit decisiv la trezirea conștiinței naționale și la afirmarea unei generații de poeți basarabeni pe care critica literară avea să o numească „Generația ochiului al treilea”. Tot lui Nicolae Dabija îi revine meritul de a fi transformat, în anii '90, săptămânalul *Literatura și Arta* într-o autentică tribună a conștiinței de neam, mobilizând oamenii în jurul valorilor care ne definesc: limba română, alfabetul latin, identitatea și tricolorul.

„O limbă va renaște mereu prin vorbitorii ei”, spunea poetul. Iar când vorbea despre limba română ca despre „partea noastră de veșnicie”, nu rostea doar o metaforă. Pentru el era un crez. Îmi amintesc și astăzi prelegerea susținută de Ziua Limbii Române. A fost mai mult decât o conferință. A fost o adevărată lecție de înălțare spirituală, întreruptă în repetate

rânduri de aplauzele unui auditoriu care înțelegea că ascultă nu doar un scriitor, ci un om care își trăia convingerile.

În galeria amintirilor care îmi revin mereu în aceste două zile ale inimii, un loc aparte îl ocupă cuvintele pe care Nicolae Dabija le rostea la aniversările sale. Erau mărturisiri simple, dar pline de o înțelepciune care îl caracteriza. „Aș vrea să încep cu câteva mărturisiri. Prima dintre ele ar fi că mă consider un om privilegiat. Nu știu de ce, dar de multe ori am impresia că eu mi-am ales locul în care să mă nasc, că eu mi-am ales părinții pe care i-am avut, că eu mi-am ales colțul de țară, ca o rană în care să viețuiesc, că eu mi-am ales limba care să fie cea mai a mea și timpul în care să trăiesc – un timp zbuciumat, la răscruce de secole și de milenii, când s-au prăbușit imperii, comunismul și Zidul Berlinului. Noi, scriitorii, în această perioadă ne-am făcut datoria de oameni care au pledat pentru valori și pentru libertatea cuvântului, pentru că de la această libertate au pornit toate.” Poate tocmai din această asumare s-a născut și poezia *Remember*, pe care o citesc astăzi ca pe o confesiune despre demnitate și destin: „Eu nu pot spune: mi se pare că am trăit/ Eu am trăit cu adevărat/ Născut să-nving/ Nu să mă plâng”. Aceste versuri spun, poate, mai mult despre Nicolae Dabija decât ar putea spune orice portret critic.

Există însă o amintire pe care nu am povestit-o niciodată și care, cred, îl definește într-un mod aparte. În 2018, maestrul Eugen Doga primise invitația de a compune o lucrare pentru Opera Română Craiova, dedicată Centenarului Marii Uniri. În acea perioadă îl însoțeam la numeroase spectacole și deplasări, în țară și peste hotare. Îl vedeam preocupat și, mai ales, frământat.

Într-o zi mi-am făcut curaj și l-am întrebat ce îl apăsă. A ezitat o vreme, apoi mi-a spus, în felul

acela atât de firesc și cald în care vorbea întotdeauna:

– Măi, Eugenia, măi... am primit o propunere din România și nu știu ce să fac.

– Cum adică nu știți? Este o onoare, Maestre. Mai ales într-un asemenea context.

A zămbit, dar imediat a devenit din nou serios.

– Da, e bine ce spui tu... numai că am nevoie de cineva care scrie foarte bine și care cunoaște istoria noastră, trecutul nostru, mă înțelegi? Cineva care să-mi dea un text pe măsura muzicii. Cunoști pe cineva?

N-am stat nicio clipă pe gânduri.

– Păi, de ce nu vorbiți cu Nicolae Dabija? Cred că este omul cel mai indicat pentru un asemenea context.

Îmi amintesc și acum reacția lui.

– Măi, Eugenia, măi... tu ești extraordinară! Cum de nu mi-a venit mie în minte până acum? Ai numărul lui?

I l-am dat pe loc. A urmat o perioadă de tăcere. Nu am mai întrebat nimic. Peste ceva timp însă, telefonul a sunat.

– Dragă Eugenia, mergi cu mine la Craiova. Avem premieră de Ziua Marii Uniri.

– Merg, maestre, cum să nu?

Sala Polivalentă din Craiova era arhiplină. Peste două mii de oameni așteptau începutul spectacolului. Vocea prezentatorului a anunțat solemn: „În premieră absolută veți audia cantata scenică *Unirea cea Mare*, realizată de Eugen Doga pe versurile lui Nicolae Dabija și Ion Deaconescu.”

Îmi amintesc și astăzi emoția celui moment. Aveam un singur gând: Cum voi reuși să redau, într-un comunicat, ceea ce vedeam și simțeam. Era imposibil să cuprinzi în câteva rânduri forța unei lucrări la care se muncise aproape un an și care ridicase în picioare o sală întreagă. Sala l-a ovaționat îndelung.

La final, maestrul Eugen Doga, vizibil emoționat, mărturisea:

„Este pentru prima dată când am avut posibilitatea să mă desfășor în vorbire în limba română cu mijloace muzicale. Mă bucur că sonoritățile muzicale, în armonie cu versurile semnate de Nicolae Dabija și Ion Deaconescu, au trezit spectatorilor această avalanșă de trăiri și emoții. Dar cel mai mult mă bucur că nu i-am dezamăgit.”

Iar Nicolae Dabija, cu eleganța și generozitatea care îl caracterizau, avea să spună o frază pe care nu o voi uita niciodată: „Dacă scriitorii Bibliei ar fi ascultat muzica lui Eugen Doga, n-ar fi început Biblia cu *La început a fost Cuvântul*, ci cu *La început a fost Muzica*”. Și am avut atunci sentimentul că aplauzele nu se îndreptau doar către doi mari creatori. În acea seară era aplaudată și Basarabia, prin doi dintre cei mai reprezentativi oameni ai ei.

Am avut privilegiul să-l cunosc pe Nicolae Dabija și dincolo de cărțile sale, de discursurile sale, de imaginea publică pe care o știa o țară întreagă. L-am cunoscut ca om. Ca redactor-șef al săptămânalului *Literatura și Arta* m-a invitat, oferindu-mi și încrederea de a scrie în paginile publicației pe care o transformase, în anii renașterii naționale, într-o adevărată tribună a conștiinței românești. Iar când am candidat pentru a deveni membru a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, Nicolae Dabija a fost cel care mi-a scris recomandarea. Nu am privit niciodată acel document ca pe o simplă formalitate. Pentru mine a însemnat încrederea unui om pe care îl admiram și pe al cărui discernământ profesional îl respectam profund. Îmi amintesc și astăzi cuvintele pe care le-am auzit atunci din partea celor care analizau dosarul: „Dacă Nicolae Dabija face o recomandare, nu mai avem motive să ne îndoim de calitățile candidatului”.

Am păstrat acea recomandare nu ca pe o diplomă, ci ca pe una dintre cele mai prețioase dovezi de încredere pe care le-am primit vreodată. Și, poate, ca pe o lecție despre generozitatea cu care știa să-i încurajeze pe cei în care credea.

Dedublarea conștiinței intelectuale, cazul Bogdan Istru

Dumitru GABURA

Textul lui Victor Teleucă despre Bogdan Istru poate fi citit nu doar ca un portret pitoresc, ci și ca o critică subtilă a condiției dramatice a scriitorului basarabean cu formare în România, dar obligat să supraviețuiască și să creeze în cadrul ideologic al Moldovei Sovietice. În acest sens, „enigma” lui Bogdan Istru devine, de fapt, enigma unei întregi generații: George Meniuc, Liviu Deleanu, Aurel Busuic, Andrei Lupan, Emil Loteanu, Nicolai Costenco ș.a. Tema destinului, sorții intelectualului basarabean este analizată în toată complexitatea ei de acad. Theodor Codreanu în volumul *Basarabia sau drama sfâșierii* (Chișinău, 2003). Noi ne vom axa pe un caz concret, „cazul Bogdan Istru”, expus convingător de naratorul evocării.

Textul lasă impresia că Istru purta stigmatul unei formații culturale „suspecte” pentru sistemul sovietic. Faptul că era asociat cu Tudor Arghezi și indirect cu Charles Baudelaire putea fi interpretat ca un semn suspect în epocă. În literatura sovietică moldovenească, orice apropiere de modernismul românesc sau occidental putea deveni motiv de acuzație ideologică. Memorialistul insistă asupra admirației studenților pentru aceste legături culturale tocmai pentru că ele reprezentau o altă tradiție literară decât cea oficială, una interzisă sau marginalizată.

Detaliul privind placheta *Moartea vulturului*, păstrată într-un „fond special, interzis”, este esențial. Vulturul imperial rus putea fi interpretat ca un simbol al unei poziții antisistemice anterioare sovietizării. Prin această imagine, autorul textului amintește indirect că biografia lui Istru conținea suficiente elemente care puteau să-l transforme într-un autor suspect. În realitatea sovietică post-belică, scriitorii basarabeni cu educație românească trebuiau să suporte permanent verificarea loialității lor politice și culturale.

Aici apare tensiunea fundamentală a textului: Bogdan Istru este prezentat simultan ca intelectual autentic și ca om obligat să joace un rol de adaptare. Episodul vizitei în Belarus este revelator. Povestea despre „libertatea porcilor” și concluzia ironică („oricine ar vedea această fermă ar vrea să fie porc”) funcționează pe două niveluri. La suprafață, pare o glumă sovietică benignă. În profunzime însă, Victor Teleucă face aluzie la absurditatea unui sistem în care până și libertatea animalelor devine spectaculoasă prin comparație cu existența umană controlată ideologic: „Întorși la Chișinău, am fost invitați la Consiliul de Miniștri să relatăm cele văzute. Sarcina căzu pe Istru. Vorbi în rusește, cum știa el, apoi povesti amănunțit despre ferma de porcine, felul în care animalele libere își aleg hrana, ies când vor, revin când le trăsnește prin cap. Libertate deplină.” (p. 322)

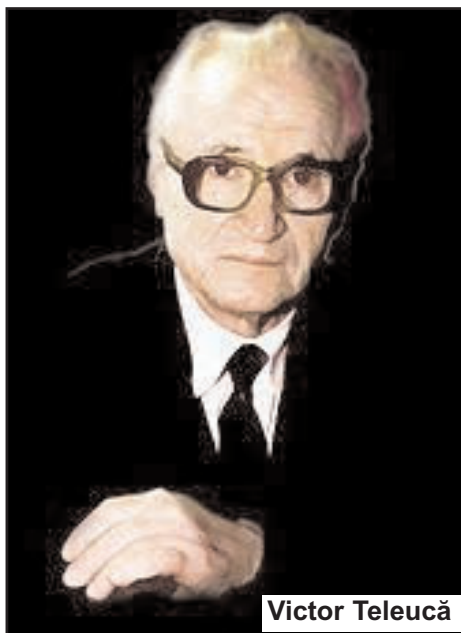
Umorul lui Istru ascunde o critică mascată – unica formă de sinceritate permisă într-un regim represiv.

Totodată, Victor Teleucă lasă să se înțeleagă că asemenea scriitori trebuiau periodic să-și demonstreze fidelitatea față de sistem. Tocmai de aceea, figura lui Istru apare contradictorie: poet cultivat european, dar și redactor-șef al unei reviste sovietice (*Nistru*); om atras de literatura occidentală, dar nevoit

să funcționeze în interiorul aparatului cultural oficial. Refuzul de a-și comenta propriul poem poate fi interpretat și ca refuz simbolic al limbajului critic oficial, al obligației de a-și traduce poezia în formule ideologice acceptabile.

În fond, eseistul nu-l judecă pe Istru, ci îi înțelege drama. Critica sa vizează sistemul care transforma biografia intelectuală românească într-o vină permanentă. Generația lui Bogdan Istru trăia într-o continuă stare de echilibru precar: trebuia să conserve discret memoria culturii române și, simultan, să supraviețuiască în cadrul sistemului sovietic care cerea demonstrații constante de loialitate. De aici impresia de ambiguitate și „enigmă”: comportamentul lui Istru este adesea ironic, ezitant, indirect, pentru că sinceritatea frontală devenise imposibilă.

Textul lui Victor Teleucă devine astfel mărturia unei conștiințe intelectuale dedublate: fidelă memoriei culturale românești, dar constrânsă să supraviețuiască într-un mecanism ideologic ce-i suspecta permanent originile spirituale.

Victor Teleucă

Chișinău, 2003.

3. Bogdan Istru, *Moartea vulturului*, Chișinău, 1938.

Victor Teleucă Enigma „Bogdan Istru”

(I) În orice caz, pentru mine el a fost o adevărată enigmă. L-am văzut pentru prima dată pe coridoarele Institutului Pedagogic „Ion Creangă”. Mă miram că seamănă cu Istru din manualele școlare, dar îl socoteam profesor la vreo facultate care nu avea nimic cu filologia, până când, într-o zi, cineva dintre studenți spusese pentru sine, dar auzise și poetul: „Uite-l, Bogdan Istru!”

Poetul a tresărit, dar și-a văzut de drum spre catedra de limbă și literatură. Mergea parcă nici nu atingea pământul. Așa îi era mersul. Pe stradă tot așa mergea. Apoi am aflat că era student la secția fără frecvență. Peste puțin timp veni la una din ședințele cenaclului nostru și, vorbindu-ne despre poezie, aminti de *Lorelei* a lui Heine și ne dădu un exemplu în nemțește din poezia acestuia. Știam că debutase cu o plachetă de versuri intitulată *Moartea vulturului* și că acest vultur era cel de pe stema Imperiului Rus. Mai știam că un exemplar din micul tiraj al plachetei se păstra la biblioteca Academiei într-un fond special, interzis, pe care mi-l dădu, totuși, șeful bibliotecii, Alexandru Ghidei. Dar asta a fost mai târziu. Mai era învinuit că ar fi fost sub influența lui Arghezi, iar Arghezi scrisese *Flori de mușegai*, care cică ducea mai departe, la Charles Baudelaire, care compuse *Les fleurs du mal*. Lucrul acesta îl ridica pe Istru

se măsoară altfel.

Acolo nu numărăm anii. Numărăm dorul. Numărăm recunoștința. Numărăm întâlnirile care ne-au schimbat viața și oamenii pe care refuzăm să-i uităm.

De cinci ani, între aceste două calendare își poartă numele Nicolae Dabija. Într-unul îi aprindem lumina aniversării. În celălalt, lumina amintirii.

Dar, poate, aceasta este adevărata biruință asupra timpului: să pleci dintre oameni și să rămâi, totuși, atât de prezent în inimile lor, încât fiecare 15 iulie să fie, în același timp, și sărbătoare, și dor. Poate că despre asta este, în cele din urmă, memoria. Nu despre timpul care trece. Ci despre oamenii care nu pleacă niciodată cu adevărat din noi. Și, poate, acest gând surprinde esența nemuririi.

În ochii noștri de studenți care nu aveau acces la o asemenea literatură.

Uite-așa! Acesta este Bogdan Istru...

(II) La examenele de stat, cică i-ar fi căzut biletul cu comentariul literar al propriului său poem *Primăvara în Carpați*, bilet pe care l-a întors. Examinatorul s-a zăpăcit. Nu știa ce să facă și ce să creadă.

– Poate vă mai gândiți. E un bilet dintre cele ușoare, cu atât mai mult că una din întrebări cuprinde analiza poemului dumneavoastră.

– De aia! ar fi spus Istru, că e vorba de poemul meu și refuz să-l comentez.

– Cum așa?

– Uite-așa! Îmi scadeți nota cu un punct, dar...

Și Istru a intrat în gura studenților cu refuzul său de a comenta propriul poem. Mai târziu l-am întrebat dacă a fost ceea ce se vorbea.

– Probabil că a fost, îmi răspunse poetul.

– De ce probabil?

– Că dacă n-ar fi, nu s-ar povesti. Ca în poveștile noastre.

– Și totuși...

– Cum puteam îndrăzni să-mi comentez propriul meu poem? Și îmi declamă o strofă în limba germană din Heine.

– Îi plăcea Heine?

– ?

În '59 avu loc o decadă a literaturii și culturii noastre în Belarus. Vizitasem o fermă de porcine, în jurul căreia era un câmp cultivat cu cartofi. Gardul fermei era mai mult simbolic. Porcinele ieșeau, rămau cartofii, mâncau și apoi reveneau la locul lor. Șeful fermei, un fost partizan, ne explică:

– Nu doar oamenii vor libertate, dar și porcii.

S-a dovedit că, în asemenea condiții, cresc mai bine.

Întorși la Chișinău, am fost invitați la Consiliul de Miniștri să relatăm cele văzute. Sarcina căzu pe Istru. Vorbi în rusește, cum știa el, apoi povesti amănunțit despre ferma de porcine, felul în care animalele libere își aleg hrana, ies când vor, revin când le trăsnește prin cap. Libertate deplină. Și poetul își încheie discursul, râzând:

– Cestnoe slovo, kajdomu kto uvidit ätu fermu zahocetsea stati sfinioi. (Pe cuvânt de onoare, oricine ar vedea această fermă ar vrea să fie porc.)

(III) Prin '62 i-am fost subaltern la revista *Nistru*.

Era redactor-șef, Iosif Baltan îi era adjunct. Într-o zi la revistă veni Ivan Dimitrevici Ciobanu. Alesese ceva pentru publicare. Bogdan Istru era cât pe ce să-l îmbrățișeze de bucurie. „Foarte bine, maestre, de mult n-ai mai fost pe la revistă. Lasă ce ai adus. Da, da, aici, la mine, că n-o să te trimit la vreun puști în secție. Vino peste o săptămână și eu personal îți voi comunica data când le tipărim.”

Exact peste o săptămână autorul se prezintă. Istru iar cât pe ce să-l îmbrățișeze.

– Am citit, maestre, am citit. Sunt profund emoționat.

– Și când le puteți publica?

– Cu plăcere, dar te pot recomanda la suplimentul *Țăranul Sovietic*. (O gazetă de format mic pentru cei puțin știutori de carte.)

– Dar cum să le public acolo, când gazeta ceea de mult nu mai apare, zise, nedumerit, autorul.

– Asta-i! făcu Istru. De mult nu mai apare. (1992)

Astăzi, când răfoiesc în gând anii în care l-am cunoscut, îmi dau seama că Nicolae Dabija nu a lăsat în urmă doar cărți, poezii și articole. A lăsat oameni pe care i-a format, pe care i-a încurajat, pe care i-a făcut să creadă mai mult în puterea cuvântului și în rostul profesiei lor. Există oameni care pleacă dintre noi. Și există oameni care rămân. Rămân în cărțile pe care le deschidem din nou, în versurile pe care le rostim, în lecțiile pe care ni le-au lăsat și în felul în care ne-au schimbat viețile. Această dualitate, în consecință, este o reflectare profundă și adevărată care vorbește despre amprenta pe care o lăsam în viețile celorlalți.

Nicolae Dabija este unul dintre acești oameni. Astăzi ar fi împlinit 78 de ani. În calendarul lumii, aceasta este o aniversare. În calendarul inimii, însă, timpul

Podul de reviste

O cronică spirituală a timpului (II)

Diana ETCO

Primul mare dialog din afara volumelor, consacrat Bibliotecii Polone „Adam Mickiewicz” din Chișinău și ambasadorului Bartłomiej Zdaniuk (*BiblioPolis*, 2018, vol., 71, nr. 4, 122-126), depășește cu mult condiția

unui simplu interviu aniversar sau a unei consemnări de protocol cultural. El reprezintă o profundă meditație asupra memoriei istorice, asupra solidarității dintre popoare și asupra culturii ca formă de rezistență spirituală. Receptat prin prisma integrării în marea istorie a ideilor și prin cea a filosofiei intersubiectivității, acest text capătă o densitate aparte, relevând atât o puternică dimensiune axiologică și identitară, cât și o profundă structură a comunicării autentice. Sub aspectul funcției cultural-naționale a publicisticii, se remarcă imediat refuzul jurnalismului circumstanțial în favoarea unei abordări axate strict pe valori. Biblioteca Polonă nu este prezentată doar ca o instituție de lectură, ci ca un spațiu viu al memoriei europene și al solidarității istorice. Întregul text este clădit pe ideea culturii ca punte între popoare și ca mijloc de conservare a identității spirituale. Manifestările dedicate Centenarului Redobândirii Independenței Poloniei devin astfel un teren propice pentru o reflecție amplă asupra libertății, a demnității naționale și a prețului greu al independenței. Se observă o deosebită capacitate de-a extrage din discursul diplomatului nu informația de suprafață sau detaliul administrativ, ci dimensiunea morală și istorică a experienței poloneze.

Atunci când sunt evocate generațiile sacrificate, deportările, războiul împotriva bolșevismului sau efortul uriaș de reconstrucție a statului, interviul capătă valoarea unei lecții de istorie vie. Discursul este orientat constant către ideea responsabilității colective și a muncii necesare pentru edificarea unei societăți democratice. Autoarea nu acceptă intervențiile spectaculoase sau artificiale, preferând să construiască acel spațiu curat de rostire în care interlocutorul își poate revela, cu demnitate, propria filosofie civică. Aici se manifestă cu adevărat o deosebită finețe publicistică. Întrebările adresate nu fragmentează discursul și nu întrerup fluxul ideilor, ci conduc întreaga conversație, în mod organic, către zone de profundă semnificație spirituală și istorică. Interviul se transformă astfel dintr-o simplă consemnare jurnalistică într-o autentică formă de pedagogie culturală. În locul agresivității specifice reporterului modern, textul propune o politețe intelectuală de veche tradiție umanistă, o atitudine care nu implică nicicum o lipsă de consistență critică sau o detașare superficială. Dimpotrivă, această rigoare a respectului permite dezvoltarea unei conversații veridice, clădite pe interesul real pentru adevăr și pe recunoașterea valorii celuilalt.

Comunicarea autentică presupune părăsirea autosuficienței și deschiderea radicală către alteritate, detaliu pe care autoarea îl împlinește exemplar în convorbirea cu ambasadorul polonez. Textul refuză rigiditatea sau formalismul unui schimb diplomatic oficial, construind treptat un spațiu de profundă comuniune între două culturi care poartă amprenta unor experiențe istorice la fel de dramatice. Biblioteca însăși capătă în acest context valoarea unui simbol al comunicării; ea nu reprezintă doar un depozit pasiv de carte, ci devine un nod de intersecție a identităților culturale. Insistența asupra caracterului dinamic al instituției – prin expoziții, ateliere, concerte și schimburi culturale – demonstrează că actul cultural nu înseamnă muzeificare sterilă, dar circulație spirituală continuă, o situație ontologică a întâlnirii cu Celălalt. Mai mult decât atât, în aceste pagini se practică o autentică ospitalitate dialogică. Interlocutorul este ascultat fără nicio tentativă de dominare prin propriul discurs, oferindu-i-se întreaga libertate, necesară unei ample confesiuni intelectuale.

Drept urmare a acestei deschideri, diplomatul încetează să mai apară un reprezentant abstract al unui stat, dezvăluindu-se ca o ființă culturală profund implicată afectiv în relația cu spațiul basarabean.

Atunci când acesta afirmă că Biblioteca Polonă reprezintă „un focar puternic al culturii poloneze” capabil să „încălzească sufletele”, discursul instituțional se transfigurează într-o profundă metaforă a solidarității spirituale europene, demonstrând că valorile comune se zidesc prin respect și logos împărtășit. În același timp, se remarcă un subtil patriotism cultural, complet ferit de capcanele unei retorici naționaliste stridente. Textul propune un exercițiu echilibrat de dialog între identități care se respectă reciproc, reușind să pună în relație experiența istorică a Poloniei cu destinul dramatic al spațiului est-prutean, fără nicio ostentație ideologică.

Această delicatețe intelectuală și refuzul lozincăriei apropiere structural textul de marile modele ale publicisticii culturale din perioada interbelică, unde afirmarea propriilor valori se făcea mereu prin deschidere universală și rigoare valorică. Tonul întregului dialog este guvernat de o profundă căldură spirituală. Chiar și interogațiile aparent simple, cele privitoare la receptarea limbii române, la primele impresii de pe pământul Moldovei sau la perspectivele colaborărilor bilaterale, capătă o neașteptată profunzime tocmai pentru că sunt formulate din interiorul unei reale și curate curiozități umane. În acest orizont, comunicarea își pierde caracterul instrumental și încetează să mai fie o simplă metodă de lucru sau o tehnică de redactare; ea devine un veritabil mod de a fi în lume. Raia Rogac nu se limitează la a strânge declarații sau a înregistra răspunsuri fixate în prealabil de protocol, ci are capacitatea de-a genera relații spirituale durabile.

Din punct de vedere stilistic, textul impresionează prin armonia deplină realizată între consemnarea riguroasă a factualului și reflecția culturală de tip eseistic. Descrierea minuțioasă a atmosferei din incinta bibliotecii, a expozițiilor vernisate, a acordurilor muzicale, a publicului participant și a activităților interactive este complet curățată de limbajul reporteresc banal sau de clișeele cronicii de ziar. Ea construiește o adevărată scenografie a întâlnirii, în care evenimentul capătă valoarea unui mic eseu despre o Europă a culturii și despre rolul salvator al bibliotecilor în conservarea memoriei și a dialogului pașnic dintre popoare.

Prin urmare, prima secvență a volumului se relevă în calitate de act fundamental de afirmare a valorilor identitare, în care autorul își asumă o înaltă responsabilitate civică. Textul refuză simplul schimb de informații pentru a deveni expresia unei filosofii a deschiderii autentice, în care interlocutorii participă la o experiență comună de înțelegere, de recuperare istorică și de apropiere spirituală. Raia Rogac demonstrează cu certitudine că interviul de anvergură poate transcende granițele gazetăriei pentru a deveni o literatură a întâlnirii, o formă subtilă de diplomație culturală și un autentic exercițiu de umanism european.

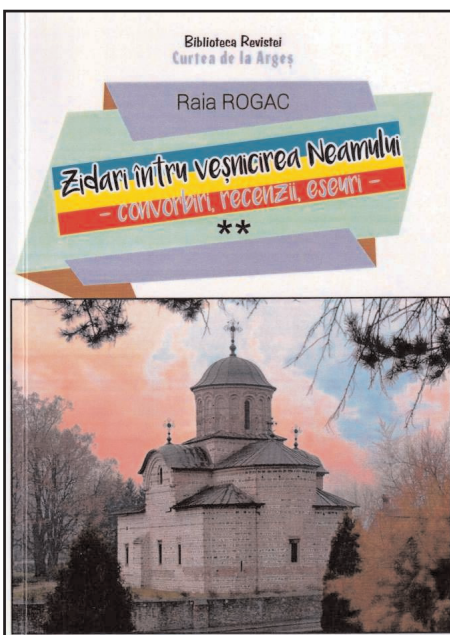
Interviul de referință cu Eugen Doga, intitulat emblematic „Creația este o taină, la fel ca inspirația, ca dragostea” (V.I., 134-162), transcende biografia individuală pentru a discuta despre geneza universală a sensibilității și despre transmiterea valorilor prin iubire. El reprezintă una dintre cele mai profunde secvențe ale volumului, remarcabilă atât prin densitatea simbolică a discursului, cât și prin extraordinara capacitate de a transforma dialogul într-o revelație a omului interior. Analizat prin prisma integrării opereii în istoria culturii, acest

text depășește cu mult dimensiunea unei simple convorbiri tematice, impunându-se și ca un autentic document de spiritualitate românească. Sub raportul criticii de cultură, textul se încadrează în categoria esențială a scrierilor care restituie marile valori naționale nu prin monumentalizare retorică sau elogii artificiale, ci prin recuperarea curată a izvoarelor lor sufletești. Compozitorul nu apare în pagină doar ca un artist de succes universal, ci ca expresia vie a unei întregi civilizații a sensibilității, clădite pe memorie, carte și respect pentru tradiție. Meritul fundamental al demersului publicistic constă în refuzul de a porni de la gloria publică sau de la succesele de scenă ale muzicianului, preferând explorarea rădăcinilor sale umane profunde. Formula care dă titlul interviului devine astfel cheia de boltă a întregului edificiu dialogal.

Această mărturisire capătă o valoare simbolică majoră pentru înțelegerea fenomenului creator. Ea exprimă ideea fundamentală că marile opere nu se nasc în abstracțiunea unui academism steril sau în laboratoare tehnice reci, ci își trag seva din matricea afectivă a unei culturi trăite direct. Figura mamei este transfigurată aici în spațiu originar al limbajului, al sensibilității primordiale și al primei formări spirituale a ființei. Autoarea demonstrează o intuiție remarcabilă, conducând discuția tocmai spre această zonă de adâncime umană și evitând cu strictețe convenționalul biografic, întrebările stereotipe sau festivismul mediatic care parazitează adesea dialogurile cu marile personalități contemporane. O analiză atentă reliefează dimensiunea profund identitară a acestui dialog, în care cultura este abordată nu ca un ornament social, ci ca un destin interior asumat. În întreaga țesătură a discuției persistă ideea că muzica, literatura și memoria colectivă reprezintă forme vitale de continuitate spirituală a neamului. Intervievatoarea nu-l orientează pe artist către detalii anecdotice, periferice, sau către un discurs de autopromovare facilă. Ea alege să îl așeze în orizontul unei reflecții ample asupra formării omului prin intermediul culturii majore. Tocmai în acest punct se manifestă noblețea scrierii practice de Raia Rogac: demersul său nu consumă personalitatea interlocutorului pentru a obține un succes de moment, ci o revelează în toată plenitudinea ei.

Convorbirea cu Eugen Doga capătă astfel o dimensiune profundă, aproape metafizică. Dialogul autentic presupune prin excelență întâlnirea curată dintre două conștiințe dispuse să participe deplin una la adevărul celeilalte, iar exact acest fel de comuniune spirituală se realizează în paginile de față. Autoarea nu urmărește să „extragă” răspunsuri spectaculoase sau mecanice, ci generează o stare de deschidere în care interlocutorul ajunge să se mărturisească în profunzime, dincolo de măștile publice. În acest cadru, compozitorul își pierde atribuțiile unei figuri publice statice și reci, dezvăluindu-se ca o ființă sensibilă care își reconstruiește propriul traseu existențial prin intermediul memoriei afective. Relația dintre cei doi parteneri de discuție devine una de participare reciprocă. Între autoare și artist se instituie o autentică discreție a apropierii, o delicatețe intelectuală superioară care permite apariția adevărului uman în starea sa cea mai pură. Interviul transcende astfel simplul schimb tehnic de informații, transformându-se într-o veritabilă experiență de cunoaștere și recunoaștere prin logos.

Mai mult decât atât, conceptul de „prima bibliotecă” dobândește în acest context un profund sens existențial. Instituția cărții își pierde atribuțiile materiale și administrative, devenind un spațiu spiritual originar al devenirii ființei umane. Figura maternă se transfigurează în mediu comunicational primordial, prima instanță prin care copilul intră în contact cu universul complex al sensurilor, al emoțiilor curate și al culturii majore. În această lumină critică, mărturisirea compozitorului depășește granițele stricte ale unei biografii individuale, căpătând o incontestabilă valoare universală.

I.L. Caragiale, gazetar politic

Marin IANCU

Prin modul de a scrie și prin diversitatea preocupărilor manifestate în cele peste trei decenii de activitate gazetărească, articolele politice ale lui Caragiale reprezintă imaginea unor sinteze satirice concentrate. De la începuturile sale jurnalistice, posibil de plasat prin luna octombrie 1873, odată cu preluarea la ziarul *Telegraful* a rubricii de anecdote *Curiozități*, apropierea tot mai susținută de ziaristică a lui Caragiale datează din perioada colaborării cu versuri și proză, semnate *Car și Policar*, la revista umoristică *Ghimpele*, a lui G. Dem. Teodorescu, și la publicația antijunimistă *Revista contemporană*, unde, la publicarea poemei *Versuri*, se iscălește cu numele întreg. Păstrându-și o bună parte din marele talent satiric al vechiului ziarist de la *Ghimpele*, Caragiale se apropie de cele mai reprezentative ziare ale timpului, un moment esențial reprezentându-l colaborarea, între 1875-1876, la săptămânalul de orientare liberală *Alegătorul liber*, apoi la „foița hazlie și populară” *Claponul* (șase numere) și la *Națiunea română*, editat timp de șase săptămâni, după izbucnirea Războiului de Independență, la propunerea publicistului francez Frédéric Damé.

Asimilând o experiență serioasă în gazetărie, în decembrie 1877, scriitorul își începe colaborarea la recent înființatul cotidian politic *România liberă*, apoi la *Timpul*, alături de M. Eminescu și Slavici. Prin această serie nesfârșită de studii și articole politice despre viața și politica României tuturor timpurilor, eseuri, cronici dramatice și literare, editoriale și conferințe, comentarii asupra celor mai diverse evenimente și fapte culturale, pamflete și alte șarje satirice, discursuri, observații și idei de toate felurile, notițe cu un evident aer ironic, precum cele din *Convorbiri literare*, de exemplu, unde începe să-și publice comedii *O noapte furtunoasă* și *Conu Leonida față cu reacțiunea*, Caragiale devine o prezență tot mai dominantă în domeniul publicistic al timpului. Dintre acestea, câteva articole și studii rămân de-a dreptul remarcabile prin semnificația ideilor pe care le cuprind, semn al geniului caragialian, al unui „practician abil și competent, care obține rezultate maxime atunci când recurge la ironie și la pamflet, artă în care până astăzi nu a fost întrecut de nimeni” (Florin Manolescu).

Susținută la Ateneu în 9 mai 1892, cu multe observații critice îndreptate împotriva Junimii, conferința *Gaște și găște literare* este urmată imediat de articolul *Două note* (*Note și schițe*), în care Maiorescu este acuzat de falsificarea textelor eminesciene. Ingratitudinea lui I.L. Caragiale față de criticul junimist și încetarea colaborării la revista *Convorbiri literare* sunt manifestate cu efecte decisive prin conferința *Prostie și inteligență*, prezentată la Clubul muncitorilor, în mai 1893, la doar câteva luni după întemeierea la București a primei serii din *Moftul român*, subintitulată polemic „Revista spiritistă națională. Organ bi-ebdomadar pentru răspândirea științelor oculte în Dacia Traiană”. Apărută cu unele întreruperi până în mai 1902, sub un scurt directorat al lui Caragiale (până în 20 mai 1893), revista beneficiază de numeroase colaborări din partea unor scriitori precum D. Teleor, Emil Gârleanu, I.A.I. Brătescu-Voinești și Al. Cazaban. Publicat în *Ziua*, I, 1896, nr. 35, 22 februarie, p. 1-2, cu totul deosebit prin semnificația ideilor pe care le cuprinde, articolul *Câteva păreri* se alătură articolelor și conferințelor *Literatura și artele române în a doua jumătate a secolului XIX. Încercare critică* (*Adevărul*, IX, 1896, 7 martie, p. 2), *Culisele chestiunii naționale* (*Ziua*, I,

nr. 38, 25 februarie 1896, p. 1-2), *Politică și cultură* (*Epoca*, II, nr. 1896, nr. 282, 18 octombrie, p. 1-2) sau studiului *Note risipite*, apărut prima dată cu titlul *Exigențe grele*, în *Epoca literară*, I, nr. 3, 29 aprilie, 1896, p. 2. Considerat un adevărat „breviar” al esteticii scriitorului, studiul *Câteva păreri* exprimă, printre altele, ideea fundamentală a adecvării formei la fond, a alegerii registrului lingvistic potrivit conținutului exprimat într-un anumit context.

Spre deosebire de Eminescu, care vedea în gazetărie o misiune civică directă, I.L. Caragiale și-o asumă indirect, cu o pedagogie implicită a prezentării aspectului social sub forma ironiei pentru îndreptarea tuturor relelor. Mai mult decât gazetar, Caragiale realizează o analiză profundă a proceselor politice

de la începutul secolului al XX-lea, extrem de actuală însă și pentru ceea ce se întâmplă azi în aceste domenii ale vieții politice. Pornind de la aceste tipuri de manifestări ale lui Caragiale, Titu Maiorescu va semnala, într-o scrisoare către Duiliu Zamfirescu, existența unei interesante simbioze între o mare inteligență și nestatornicia unui caracter dificil și imprevizibil: „Convingerea ce o am despre Caragiale este că are una din dintre cele mai vioaie inteligențe ce le poate produce natura, eclectic, bună memorie, moment în care această extraordinară vibratilitate celulară a materiei cenușii din creieri îl scoate mai presus de el însuși și-l face capabil de scrieri literare de mare valoare. Din cauza acestei părți a lui eu închid ochii la toate celelalte, pe care însă le cunosc.”

Nu mai puțin relevantă este, în acest sens, și părerea lui Duiliu Zamfirescu, care era convins că spiritul malițios față de lucrările unor confrăți citite la Junimea ar putea fi trecute cu vederea grație „marii inteligențe” a dramaturgului, „o fire atât de fantastică și de muncită, în care arama și diamantul sunt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal!” În privința opțiunilor sale politice, până în momentul în care s-a apropiat de conservatorii junimiști, Caragiale a frecventat cercurile politice liberale, rămânând mult timp credincios idealurilor liberale specifice epocii, de unde după cum însuși o mărturisește își strângea materialul viitoarelor sale comedii. Atras însă de Eminescu la ziarul conservator *Timpul*, marele dramaturg începe să se arate pe deplin solidar ideologic cu vederile sociale junimiste, fără a se înscrie însă în gruparea politică prezidată de P.P. Carp. Mai mult decât atât, după scurta perioadă de directorat la Teatrul Național (1888-1889) și mai exact după reprezentarea dramei *Năpasta* (1890) și a susținerii în martie 1892 a celebrei conferințe *Gaște și găște literare*, unde vorbește despre decăderea Junimii, după cum ar putea să rezulte și din conferința *Prostie și inteligență*, de la Clubul muncitorilor, cu vizibile aluzii împotriva lui Maiorescu, ura împotriva

vechilor prieteni literari și a lui Maiorescu, cu deosebire, devine obsesivă, vechile înțelegeri transformându-se într-un șir de resentimente. Caragiale aderă oficial în 1895 la partidul radical al lui G. Panu, care susținea ca principale reforme votul universal și împroprietărirea țăranilor.

Una dintre cele mai stabile minți de la Junimea, pe care a părăsit-o însă prin 1881-1882, G. Panu rămâne, în acest moment, un exemplu de loialitate în această bătălie a lui Caragiale, alături de Nicolae Iorga, care, în februarie 1890, la cei numai 19 ani ai săi a scris un articol judicios în *Lupta* despre *Năpasta*. Interesul în viața literară a epocii față de aceste incidente este enorm, provocând diferite demersuri de conciliere a celor două părți. În 1896, Caragiale îl însoțește pentru foarte puțin timp pe G. Panu în trecerea sa la conservatorii conduși pe atunci de Lascăr Catargiu și reîntregit de junimiști, ca nu după mult timp, exprimându-și ruptura definitivă și față de conservatori, Caragiale să se declare independent și să se retragă în străinătate, de unde, cu o îngrijorare patriotică puțin obișnuită, să urmărească evoluția societății românești sub toate aspectele sale politice și sociale.

In acest context se produc marile schimbări din viața scriitorului. După 1900, în ciuda succesului cu volumul *Momente*, apărut la 10 octombrie 1901, și al bucuriei pe care e posibil să i-o fi oferit cu câteva luni mai devreme, la 23 februarie 1901, inițiativa unui grup de prieteni de a-l sărbători, deși cu întârziere, la cei 25 de ani de activitate literară, se pare că ghinioanele încep să se abată tot mai insistent asupra scriitorului, determinând treptat o creștere a adversității față de opera sa, piesa *Năpasta*, primită cu răceală, având parte, în general, de cronici mai puțin favorabile. Caragiale are tot mai multe motive să presupună că este „asaltat de umbre rele”. E posibil ca la toate aceste campanii pline de tracasări și epuizante șicanări să se fi adăugat și problemele create de datoriile contractate cu scadență la date fixe, contestațiile venite de la Hasdeu și prințul D. Sturdza, blasfemia lui Const. Al. Ionescu (Caion) cu acuzația de plagiat și, nu mai puțin, hotărârea din 23 martie 1902 a comisiei de premii a Academiei Române de a-l respinge de la Premiul Năsturel Herăscu, pentru care îl propusese poetul și dramaturgul junimist Dumitru C. Ollănescu-Ascanio, după ce, în 1891, volumele *Teatru* și *Năpasta* îi fuseseră, de asemenea, respinse de la premiul Academiei. Mai mult decât atât, în 1903, tentat de ideea unor aspirații politice, trăiește deziluzia primei încercări de a se alege deputat: „Vreau să trec prin apa sacră a aleșilor poporului; deschid, puțin de tot, augusta perspectivă”.

Pe acest fond de dispoziții de accentuată exasperare, Caragiale se arată preocupat de găsirea unui nou loc de ședere. Călătorește din decembrie 1903 până în februarie 1904 prin Italia, Franța și Germania, după ce, reîntors la București, la 24 februarie, se consultă cu preotul și protopopul Ilie Dăianu în privința unei posibile stabiliri la Cluj, după cum, dacă ar fi să dăm crezare unor mărturii, se pare că un asemenea gând de a se exila îl muncise chiar cu treisprezece ani mai devreme, pe când, la 21 martie 1892, îi cerea juristului brașovean I.C. Panțu să-i înlesnească stabilirea în orașul de sub Tâmpa.

Textul vorbește direct despre geneza suflutească a creatorului și despre modul în care sensibilitatea artistică se moștenește și se cultivă prin iubire. Se remarcă totodată caracterul profund umanizant al acestei structuri dialogale. Într-o epocă marcată de tehnici agresive de interogare și de spectacol mediatic zgomotos, cititorului i se propune un model publicistic bazat pe răbdare, pe empatie profundă și pe o ascultare autentică. Autoarea nu impune un șablon rigid, ci îi permite interlocutorului să își dezvăluie propriul ritm interior și propria dinamică a amintirilor. Se instalează astfel o muzicalitate discretă a conversației, o curgere fluidă a frazelor, ca și cum însăși structura interviului ar urma fidel respirația și sensibilitatea interioară a artistului.

O opțiune metodologică esențială o reprezintă evitarea deliberată a tehnicismului muzicologic arid. Deși partenerul de discuție este unul dintre cei mai importanți compozitori contemporani, accentul analitic nu cade pe structurile

matematice ale partiturilor, ci pe izvoarele spirituale și morale ale actului creator. Această abordare apropie structural textul de marile modele ale eseisticii culturale românești, unde opera nu este niciodată separată de destinul omului, iar omul nu poate fi înțeles în afara memoriei sale afective și a rădăcinilor sale pământene. Convorbirea se constituie într-o pledoarie fermă pentru o cultură întemeiată pe continuitate spirituală și pe repere morale solide. Ea devine o demonstrație practică a posibilității de-a instaura o comunicare veridică într-o realitate dominată de superficialitate și alienare. Personalitatea omogenă a artistului nu acceptă transformarea sa într-o simplă „vedetă culturală” pasivă, fiind restituită publicului ca un om al memoriei vii și al sensibilității nealterate. Prin acest demers, Raia Rogac își confirmă statutul de mediator de conștiințe, capabil să zidească un spațiu dialogal autentic în care valorile fundamentale ale neamului redevin repere de orientare existențială.

In memoriam

La Brașov intenționa să-și finalizeze un proiect mai vechi, „o lucrare la care gândesc, pentru că am adunat material destul, s-o pot scrie afară din țara românească, unde, de-atâta vreme puternicii deosebiți ce s-au perindat la putere vor, sistematic, sub fel de fel de cuvinte, să mă țină într-o poziție umilitoare și inferioară.” „Un exil voluntar, scria mai departe I.L. Caragiale, mi-ar da multă energie de lucru, mai ales că m-aș afla într-un așa inteligent cerc ca al vostru.” În cele din urmă, după treizeci de ani de activitate literară, la 14 martie 1905 se supune cu întreaga familie surghiunului său la Berlin, unde, bântuit de nostalgii și mereu dornic de ultimele noutăți din țară, se arată deschis oricărui vizite ale compatrioților săi, întâmplându-se ca, la doar câteva luni de acomodare cu atmosfera berlineză, pe la începutul lui iulie 1905, să îl primească la noua sa reședință pe Barbu Delavrancea, francofil convins, momentul fiind evocat cu o imensă savoare de Caragiale într-o scrisoare adresată doctorului și poetului Alceu Urechia, unul dintre cei doi fii ai profesorului și politicianului V.A. Urechia. Supunându-se unui tip de „viață seniorală”, oscilând între stări contradictorii, uneori „abătut și fleșcăit de fel de fel de ipohondrii” sau, alteori, „melancolic și ursuz ca o vită bătrână obosită”, scriitorul manifestă o îngrijorare patriotică puțin obișnuită. Continuă a se interesa cu asiduitate de situația din țară, se lasă stăpânit de diverse preocupări politice, scrie literatură, respingând chemările celor ce-l îl vor din nou acasă, în calitate de candidat parlamentar.

Atras de același spectacol al comediei politice din țară, păstrează o bogată corespondență cu prietenii săi „de inimă”, precum mult mai tânărul eseist Paul Zarifopol, ginerele lui Gherea, doctorul Alceu Urechia, C(ostică) Dobrogeanu-Gherea, Al. Vlahuță, Gh. Mateescu, fostul primar al Sinaiei, cu tânărul ardelean Horia Petra-Petrescu, căruia îi refuză totuși date despre viață și familie în vederea elaborării unei teze asupra operei sale („Ah! iubește-mă, dar nu intra, mă rog frumos, ca într-un dulap de lemn, în sertarele unde se ascund măruntaiele mele, căci asta, mă rog frumos, mă doare.”), cu vechi redactori și conducători ai unor gazete care-l onorau încă din vremurile primei sale tinereți ca pe un strălucit reprezentant al breslei. Retras în liniștea și climatul lipsit de agitația dâmbovițeană, urmărește cu „detașare ironică zvârcolirile politice din patria sa” (Șerban Cioculescu), amplele răscoale țărănești din 1907 determinându-l să iasă din „indiferența afișată” și să își manifeste cu aceeași însuflețită pasiune atitudinea de publicist de o desăvârșită obiectivitate, de condeier onest, „om din popor, fără nume de naștere, fără avere, fără sprijin”, după cum, măgulit de planul spontan al tinerimii ieșene, scriitorul avea să se exprime într-o scrisoare adresată reprezentantului inițiativei societății studențești „Uniunea” de a-l sărbători în 1907 la Teatrul Național din Iași, cu reprezentarea dramei *Năpasta* și a comediei *Conu Leonida față cu reacțiunea*. Desprins din momentele de ironică detașare și „zdrun-

cinat până în adâncurile sufletești de acest eveniment”, scriitorul-patriot este cuprins de o profundă criză sufletească. Ecourile răzlețe venite din țară despre mișcărilor țărănești din nordul țării în conștiința scriitorului-gazetar sunt imense. Spirit activ, riguros critic, Caragiale își dorește o tot mai exactă familiarizare cu profilul retrograd al realității românești din acele zile. Știrile de genul celor din ziarul democrat *Adevărul*, apărut la București sub conducerea lui Ctin. Mille, sunt în măsură să-l îngrijoreze tot mai mult.

Evenimentele din primăvara din 1907 au avut în sensibilitatea și conștiința lui Caragiale un impact enorm. Pe lângă alte considerații, mărturia fiului mezin, Luca Ion Caragiale, în atât de prețioasele sale *Amintiri despre Caragiale*, publicate inițial în *Ideea europeană* (I, nr. 29-30, 4-11 ianuarie 1920, p. 2), sunt, în acest sens, concludente. Într-o noapte, cuprins de un înalt moment de inspirație, Caragiale elaborează articolul care va reprezenta prima parte, mai amplă, a viitorului eseu *1907, din primăvară până-n toamnă*, care, înainte de a apărea în broșură, datată: „1907, martie”, sub semnătura semnificativă: *Un patriot român*, a fost publicată în ziarul *Die Zeit* din Viena, IV, nr. 624, la 3 aprilie 1907, p. 1-2, cu titlul *Rumänien, wie es ist (România, așa cum este)*. În același an 1907, varianta românească a pamfletului, reprodusă din jurnalul vienez *Die Zeit*, apare în *Monitorul din Craiova*, II, nr. 114, 6 aprilie 1907, p. 1-2, Semnat: *Un patriot român*, textul fiind precedat de o notiță a redacției, intitulată: *Cum ne judecă străinii*. Între timp, purtând titlul *Cauzele răscoalelor țărănești*, textul este publicat și de Mihail Dragomirescu într-un *Supliment politic* al revistei literare *Convorbiri*, I, nr. 19, 1 octombrie 1907, p. 765-771, devenită de la 1 ianuarie 1908 *Convorbiri critice*, articolul din *Convorbiri* fiind însoțit de un elogiu al lui Mihail Dragomirescu, care, printre altele, notează următoarele: „E un grandios capitol din Tacit (...). În acest chip, în românește, numai un scriitor a mai scris: d. Titu Maiorescu în unele din *Introducerile la Discursurile sale parlamentare*.”

Surprinzând pe toată lumea nu doar prin acuitatea observațiilor cuprinse, cât și prin frumusețea stilului și perspectiva profund activă asupra societății românești de la începutul secolului al XX-lea, documentul *1907, din primăvară până-n toamnă*, o adevărată „bijuterie gazetărească”, l-ar fi determinat pe Barbu Delavrancea să îi adreseze prietenului său acest emoționant mesaj: „Desigur, 1907 al tău e o minune ca adevăr, ca artă, ca sentiment, ca judecată. Ai zugrăvit un tablou de mare maestru.”

Elaborat dintr-o asemenea „îngrijorare patriotică puțin obișnuită” (Șerban Cioculescu), pamfletul *1907, din primăvară până-n toamnă* începe printr-o analiză critică a activității celor „două așa-numite partide istorice” ale țării, pe care scriitorul le prezintă ca pe „două mari facțiuni, având fiecare, nu partizani, ci clientelă”. („Sunt în România două partide, care se exclud unul pe altul: liberalii și conservatorii, roșii

și albi, radicalii și reacționarii.”) Manifestând deschis o profundă compasiune pentru clasa de bază aflată într-o adâncă suferință și mereu nedreptățită de justiție, Caragiale cere să se facă de urgență justiție socială acestor „suflete obișnuite ale țărănimii”. Trep-tat, tonul devine mai ferm: „Mon cher, trebuie să isprăvim odată cu sistema asta nenorocită...” Dornic de a se informa cât mai corect asupra întregului tablou al vieții politice și sociale românești, se vede că scriitorul era la curent cu situația cumplit de grea a țaranului român, măcinat de sărăcie și mizerie, rămas fără pământ și fără pășuni, cu un șir de învoieli apăsătoare față de administrația publică, care au adus țărănimea română, după cum aprecia și Nicolae Iorga însuși, la cea mai primitivă clasă socială din toată Europa, și că nici măcar în Turcia această clasă n-a fost lăsată atât de mult în urmă ca aceea din Regatul României. După împrăștierea din 1864, boierii au rămas tot cu cele mai bune pământuri, iar țaranii aveau pământ prost și puțin.

Tablou al unor timpuri de acum mai bine de un secol, studiul *1907, din primăvară până-n toamnă* impune un spirit critic prin excelență, o prezență vie a unui observator atât de viu și de contemporan timpului de azi. În ciuda unei asemenea destul de sumbre realități, Caragiale și-a păstrat mereu încrederea în virtuțile neamului românesc, după cum se exprima pe la 1894 într-o scrisoare-document adresată lui Alexandru Vlahuță, prietenul său bun de la *Timpul*. Caragiale aduce aici un elogiu „nelimpezit de mizeriile seculare sub care a mornit cu junghețura frântă”. Un neam despre care, spunea Caragiale, „încă nu crede în dreptate; încă nu poate scoate din sânul pe cine să-i poată comanda; încă nu știe de cine să asculte – fiindcă nu are deocamdată încredere în nimeni...”: „Frate Vlahuță, De ce să ne facem spaimă și inimă rea degeaba? La noi nu e nici mai multă nici mai puțină stricăciune decât în alte părți ale lumii, și nici chiar nu s'ar putea altfel. Calitățile și defectele omeniești sunt pretutindeni aceleași; oamenii sunt peste tot oameni. Limbă, costume, obiceiuri, apucături intelectuale și morale, religii – precum și toate celelalte rezultate ale locului unde au trăit, ale împrejurărilor prin care au trecut – îi pot arăta ca și cum s'ar deosebi mult cei dintr-un loc de cei dintr'altul; ei însă, în fundul lor, pretutindeni și totdeauna sunt aceeași. Nu există pe pământ speță zoologică mai unitară decât a regelui creațiunii. Între un polinezian antropofag și cel mai rafinat european, altă deosebire hotărâtă nu există decât modul de a-și găti bucatele. Niciun neam de oameni nu-i mai bun sau mai rău, niciunul mai inteligent ori mai prost; unul e mai așa, altul mai altminteră; dar, la urma urmelor, toți sunt la fel. Zi-le oameni și dă-le pace! Așadar, să nu ne mai facem inimă rea și spaimă gândindu-ne că lumea românească ar fi mai stricată decât altele. Nu, hotărât; neamul acesta nu e un neam stricat, e numai nefăcut încă; nu e până-acum dospit cumsecade.”

Semn(al) de carte

Constantin Lupeanu, China focar de cultură și civilizație, Ed. RawexComs, București, 2026

Textele acestei cărți au fost scrise de-a lungul unei jumătăți de veac, începând cu anul 1972, anul întoarcerii în țară după prima misiune diplomatică la Beijing. Cele mai multe, sub forma unor prefețe, au avut un rol de îndrumare a cititorilor români, într-un teritoriu mai puțin cunoscut, lumea Chinei. Altele sunt articole publicate în presa literară a vremii, citite la radio, în cadrul unor emisiuni culturale. (...) La dimensiunea timpului, se adaugă risipirea lor prin reviste și cărți. Totuși, ele formează un tot unitar, exprimă o viziune de ansamblu privind devenirea literaturii, culturii și civilizației originale și puternice ale unei țări care se menține în mare parte ascunsă dincolo de Marele Zid. (Autorul, la începutul cărții)

Tudor Nedelcea, Printre cărți și oameni, vol. XII, Editura MJM, Craiova, 2026

Tudor Nedelcea se distinge prin opera sa de critic și istoric literar, dar eu îl disting în miezul epocii noastre ca pe unul dintre marii portrețiști ai Generației Labiș. (...) Din minunatele pagini ale lui Tudor Nedelcea scrise în filigran aflăm despre monumentali obsedantului deceniu, despre romanul apocalipsei țărănești, „comparabil cu literatura siberiacilor ruși”,

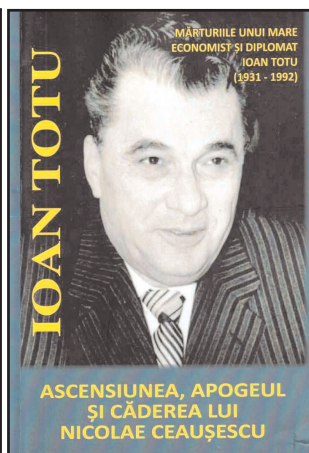
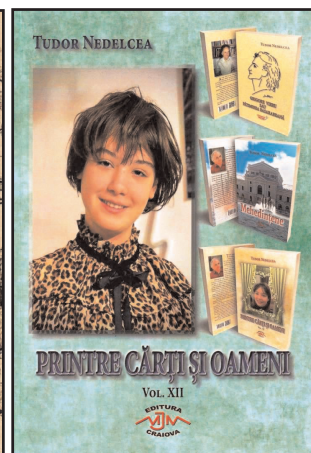
precum am mai spus-o. Tudor Nedelcea a scris pagini inegalabile despre Marin Sorescu, evocat la ceasul confruntării sale cu regimul ca în superb tablou narativ al ciocnirii marelui oltean cu sistemul în chestiunea Meditației transcendente. Paginile lui Tudor Nedelcea au fixat pentru memoria nevăzută figurile monumentale surprinse la ceas de crâncenă întorsătură ca cea care-a urmat întâlnirii de la Timișoara din 1980, unde fuseseră prezenți Paul Anghel, D.R. Popescu, Anghel Dumbrăveanu, Marin Sorescu, evident și alții. (Acad. Ilie Bădescu, pe coperta a patra)

Ioan Totu, Mărturiile unui mare economist și diplomat, Ioan Totu (1931-1991). Ascensiunea, apogeul și căderea lui Nicolae Ceaușescu, Ediție realizată și îngrijită de prof. dr. Gheorghe Dumitrașcu, Ed. Intol Press, Râmnicu Vâlcea, 2026

Memoriile profesorului universitar dr. Ioan V. Totu, cuprinse în lucrarea de față, se referă la evenimentele și

procesele care, în desfășurarea lor istorică, au marcat – în cei aproape 25 de ani de regim totalitar –, ascensiunea, apogeul și decăderea dictaturii personale a lui Nicolae Ceaușescu. Autorul aduce noi contribuții pentru cunoașterea unor aspecte inedite, menite să contribuie la apropierea cât mai mult de realitatea vremurilor trecute. (...)

Ca analist de prestigiu al economiei românești și ca membru al Guvernului, într-o perioadă extrem de grea pentru țară, atât în plan intern cât și în politica externă, Ioan Totu a consemnat cele mai importante aspecte ale apariției și evoluției acestei dictaturi în peisajul politicii românești, pe baza faptelor și documentelor autentice. (Gheorghe Dumitrașcu, la începutul Argumentului la carte)

Fascinația corespondenței „Trista viață a lui (O)Liviu Rebreanu”

Rodica LĂZĂRESCU

In 2012, la Editura Academiei, apare volumul *Intime*, cuprinzând corespondența soților Liviu și Fanny Rebreanu. Un schimb de mesaje cu subiectul preluat în titlul acestor însemnări începe între Nicolae Gheran și profesorul Ion Vlad. Aproape inevitabil(!), domnul Gheran direcționează greșit un mesaj, astfel că intră (este băgat) în dialog și criticul și istoricul literar Mircea Dinutz (1948-2013), redactorul-șef de atunci al revistei *Pro Saeculum*. Încerc să descâlcesc traseul mesajelor, ordonându-le după ora emiterii.

[1] From: Vlad Ion ivlad2007@yahoo.fr
To: niculaegheran@yahoo.com
Sent: Tuesday, November 6, 2012 7:53 PM
Subject: trista viața a lui (O)Liviu Rebreanu...
Dragă domnule Nicolae Gheran,

Îmi interzic să vorbesc mai puțin protocolar, după cele circa 80 de pagini parcurse și, mai cu seamă, după lectura acestui indispensabil în itinerar, Cuvânt-înainte! O muncă feroce, o perseverență cumplită și, mai cu seamă, o răbdare care ar merita dispensă de la Cel de Sus.

Mă gândeam la Gerda Barbilian, și chiar la Agatha Bacovia... Muiera care l-a capturat pe Rebreanu te înfricoșează la lectura scrisorilor. Vulgaritatea și insolența, curvăsăria, toate lasă un gust cumplit. Volumul e replica postumă, așa cum e volumul scos de Ion Brad (nu fără schepsis) cu scrisorile trimise lui de Mircea Zăciu.

Vă îmbrățișez, ion vlad

[2] From: niculae gheran
niculaegheran@yahoo.com
To: Vlad Ion ivlad2007@yahoo.fr
Sent: Tuesday, November 6, 2012 8:19 PM

Subject: Re: trista viața a lui (O)Liviu Rebreanu...
Dragă prietene,
Tipărend volumul *Intime*, s-ar fi convenit să cer în final iertare pentru cutezanță. Poate că ai să înțelegi de ce mi-e lehamite să angajez o discuție pe tema aceasta. Să nu crezi că Agatha Bacovia l-a fericit pe Poet (ar fi fost și imposibil). Nu degeaba Jebeleanu îi acorda acesteia un merit suprem: l-a întristat. După cum Stancu lăuda vremurile îndepărtate când, odată cu faraonii, erau vârâte în piramide și soațele lor, să le țină de urât. Și, crede-mă, prietene, n-am fost și nu sunt misogin. Dimpotrivă!

Nicolae Gheran

[3] Nicolae Gheran
To: Rodica Lazarescu
Tue, Nov 6, 2012 at 8:59 PM

Partea paradoxală este că într-un proces literar i-aș putea fi cel mai bun avocat, tocmai că-l cunosc extrem de bine pe Uriașul Rebreanu, ca și pe nepricopsitul ei soț. Ai să râzi: doamna Rebreanu a fost un rău necesar. La curtea lui Charles d'Orléans se organizau concursuri lirice pe teme date, indicate de monarh. Una dintre ele suna astfel: „Mor de sete lângă fântână”. Ei bine, înconjurat de toate divele Naționalului, adulat de femei superbe, îndrăgit de cititoare – care îi cereau întâlniri, OFERINDU-SE (nu uitați că am copii de pe toată corespondența) –, domnul Rebreanu MUREA DE SETE. Am să-ți trimit misiva mea către Ion Vlad, după mine unul din marii noștri teoreticieni literari, care de mult se cuvenea să fi fost membru al Academiei Române. [...]

Într-adevăr, peste câteva minute, la 9:02 PM, îmi expediază mesajul [2] pe care îl direcționează (involuntar) și lui Mircea Dinutz. Răspunsul acestuia

vine în zorii zilei următoare. Delicatul profesor îl cheamă la bară pe minunatul său prieten, universitarul băcăuan, imbatibilul exeget al lui Bacovia, Constantin Călin (1940-2024).

[4] From: Dinutz Mircea mdinutz48@yahoo.com
To: niculae gheran niculaegheran@yahoo.com
Sent: Wednesday, November 7, 2012 4:52 AM
Subject: Re: RĂSPUNS la ... RĂSPUNS!
Bună dimineața, prietene!

Știi prea destule despre viața și opera lui Bacovia – nu uita că am avut și am un profesor cum și-ar dori mulți, nu numai în materie de Bacovia! În particular, Călin (omul, minunatul meu prieten, ca și tine de altfel, mi-a spus ce crede despre Agatha, pe care am și cunoscut-o – o femeie meschină, rea, care – însă – își cunoștea foarte bine interesele!). În biografia dedicată lui Bacovia, Călin (istoricul literar) îi recunoaște meritele și trece cu eleganță peste aspectele neplăcute din viața Poetului, multe legate de „căs-nicia” sa – nu degeaba rudele apropiate spuneau, după căsătoria lor, la frageda vârstă de 47 de ani fiecare, că „s-a măritat lorgu”!! Nici eu nu sunt și n-am fost vreodată misogin, dar respect adevărul, chiar dacă acesta afectează/maculează mitul! O ZI BUNĂ! Cu drag, Mircea

P.S. Iartă-mi îndrăzneala, dar am crezut că mi-este adresată epistola de mai jos! La urmă, am observat că nu e așa.... Nu-i așa că mă ierți??!

Hai să nu-i acuzăm de misoginism – e pur și simplu... istorie literară!

Dumitru SÂRGHIE

Ultimul gândirist, Pan M. Vizirescu, mâna dreaptă a lui

Nichifor Crainic în Guvernul Antonescu, a scris despre Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Octavian Goga, Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Vintilă Horia, Pamfil Șeicaru, Ion Petrovici, Ion Pillat, Petre Țuțea, Părintele Profesor Stăniloae etc. Dar, dimensiunea sa creatoare în ceea ce privește arta memorialisticii este, cum ar spune istoricul Nicolae Scurtu, întruchipată de portretul pe care i-l face Aglaiei Crainic, soția mentorului său suprem, Nichifor Crainic. O evocare rarisimă, „un veritabil model de portretizare a unei doamne care și-a dedicat întreaga existență familiei, cu un destin atât de nefericit”.

Aflat la ora amintirilor, într-o zi de iunie a anului 1977, Pan M. Vizirescu re trăiește aievea clipele pe care le-a trăit în preajma unei mari familii românești, aceea a lui Nichifor Crainic. Familia marelui poet și jurnalist naționalist, familia căreia Pan M. Vizirescu îi datorează atât de mult, precum chiar el susține. Mai întâi, Vizirescu, după Revoluție, invocă fructuoasa sa colaborare la revista *Gândirea*, acolo unde străjuia, ca un vultur deasupra veacului, Nichifor Crainic, „doctrinarul celei mai valoroase publicații de literatură și artă, din acea vreme”.

Într-o bună zi, Pan M. Vizirescu a fost invitat acasă la Crainic, ceea ce pentru el a însemnat o uriașă onoare și o cinste la care nici nu visa pe atunci. Acolo a cunoscut-o pe Aglaia, soția lui Crainic. O Doamnă prin definiție, care se potrivea portretului făcut de Dragoș Protopopescu, un alt mare scriitor, critic și filosof român, unul dintre primii angliști de valoare din epoca interbelică, cu doctorat în filologie engleză la Universitatea din Sorbona. Iată, în ce lume se învârtea Pan M. Vizirescu, fiu de țărani din Branețul Oltului nostru secular. Dragoș

Protopopescu îi vorbește, cândva, lui Pan despre noblețea, demnitatea, educația, inteligența și feminitatea Doamnei Crainic, dar Pan a trebuit să se convingă singur de aceste lucruri și chiar să întregască portretul acestei doamne, care se aseamăna cu „imaginea unei ctitorite de pe zidul unei mănăstiri”.

Multă, multă familiaritate a citit Pan

M. Vizirescu în ochii Doamnei Crainic. Zâmbet sincer, fără prefăcătorie, distincție, grație, gingășie. O aseamănă cu marea actriță din acea perioadă Greta Garbo... Ne spune că avea trăsăturile și „frumusețea stranie” a acesteia, o frumusețe cu „genealogii nordice”. În fapt, Aglaia Crainic venea din stirpea frumuseților rasei noastre bucovinene, din țara lăcașurilor monahale, a codrilor seculari, a basmelor cu zâne și Feți-Frumoși din lacrimă. Pan M. Vizirescu i-a analizat privirea limpede, asemuind-o cu azurul, pătrunderea observației, pleoapele luminoase, solemnitatea făpturii, buzele „subțiri și inspirate”, zâmbetul, bustul sculptural, grația, distincția, totul...

Casa soților Crainic era împodobită cu tablouri de Petrașcu, Șirato, Bunescu, Tonița, Ștefan Dumitrescu, Theodorescu-Sion, Iorgulescu-Yor, Hans Eder... Lumină, culoare, gânduri curate, iată ce-i sugera lui Vizirescu făptura doamnei Aglaia Crainic, care, spune Pan, era bună „ca pâinea de pe masă”. Alături de ea, puritatea întruchipată, Nini Crainic, fata distinsei

familiei, elevă de liceu, „copil dulce”, o fată spirituală, inteligentă, curajoasă. Și, fără îndoială, foarte deșteaptă. Pentru Pan M. Vizirescu acea zi a fost una de sărbătoare, considerându-se tânărul „pus în porție, lângă maestrul său”, mâncând în veselă de argint și făcând fotografii în grup și separate. Mai mult, astfel de vizite s-au repetat de fiecare dată a venirii sale de la Cernăuți.

Pan M. Vizirescu a avut multe întrevederi cu doamna Aglaia Crainic. Ba, mai mult, ea l-a sfătuit să se căsătorească, fiindcă ăsta-i rostul îndumnezeirii unei familii. Chiar i-a făcut un aranjament cu o colegă, o doctoriță, avertizându-l: „Dacă nu te grăbești, ți-o ia altul înainte și ar fi păcat pentru dumneata”. N-a fost să fie. De altfel, Pan M. Vizirescu

nu a fost înșurat niciodată, deși avem, în colecția personală, o serie de scrisori de dragoste, originale, care ne dovedesc că a fost un veșnic îndrăgostit.

O altă indelebilă amintire care îi stăruie lui Pan M. Vizirescu în minte este momentul în care Crainic și-a sărbătorit ziua de naștere. Imaginați-vă lângă cine era atunci Pan M. Vizirescu, la acel festin: Vasile Voiculescu, Aron Cotruș, Tudor Vianu, Bazil Munteanu, arhitectul I.D. Enescu, regizorul Victor Bumbescu, pictorul Iordache, sculptorul Nae Constantinescu, ziaristul N. Lazăr, criticul Ovidiu Papadima, poetul Dan Botta, teologul Emilian Vasilescu, filosoful Petre D. Ionescu etc.

Doamna Crainic era spiritul înalt al acestor cinstite adunări, iar „podoaba” și fericirea casei era „păpușa” Nini Crainic, pe care, se pare, Pan M. Vizirescu a iubit-o în taină...

(În fotografie, Nichifor Crainic și fiica sa Furtuna Nini, în 1964.)

(Continuare la pag. 22)

Sub crugul Eminescu

Ideea de Eminescu

Aureliu GOCI

Receptarea operei eminesciene a fost bruiată, poate chiar din timpul vieții, de o sumedenie de obstacole care s-au opus unei corecte înțelegeri. Imediat după moartea poetului, mesajul eminescian a fost însoțit de un sens supratextual, de o îndrumare sau de o indicație interdictivă care „lămurea” ceva, explica ceva sau călăuzea redundant drumul poeziei către cititor. Între operă și receptor s-au adunat de-a lungul timpului o rețea de prejudecăți și filtre artificiale care au obstaculat, au deformat sau chiar au deturnat semnificația primă și pură a cântecului genial. Cu trecerea timpului, această construcție paratextuală s-a sistematizat într-un fel de univers paralel cu opera eminesciană, încât în cazul unor exegeze, nu știi dacă ele fac referință la adevărata operă sau la excrescența scripturală parazită.

Degetul indicativ al lui Maiorescu avertiza încă de pe atunci (și o face încă și astăzi): *nu uitați că aceste poezii sunt scrise de un geniu. Eminescu este unic, Eminescu este perfect, Eminescu este inimitabil, Eminescu nu poate fi ajuns sau depășit. Eminescu se află deasupra clasamentelor și firavelor ierarhii ce s-ar putea stabili în tânăra noastră cultură!*

În acest fel, Eminescu a devenit obligatoriu, s-a instituționalizat canonic, ca un reper fundamental al culturii românești. Obligatorietatea devine, în cazul lecturii, un obstacol pentru receptare performantă. Apoi au apărut filiațiile: toate generațiile culturale s-au pus sub semnul lui Eminescu pentru a căpăta o autoritate pe care, uneori, nu o meritau, toate structurile politice doctrinare s-au delimitat, într-un fel sau altul, de Eminescu.

Chiar și generația cea mai critică, „generația tânără” a anilor '30 (Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Mircea Eliade) recunoaște în Eminescu un maestru spiritual de care nu se poate despărți. În *Schimbarul la față a României* (1936), Emil Cioran face „tabula rasa” cultura românească, dar nu și pe Eminescu: *Tot ce s-a creat până acum în România poartă stigmatul fragmentarului. Afară de Eminescu, totul este*

aproximativ. Niciunul nu ne-am lăudat cu el. Căci nu l-am declarat cu toții o excepție inexplicabilă printre noi? Ce a căutat pe aici acel pe care și Buddha ar putea fi gelos? Fără Eminescu, am fi știut că nu puteam fi decât esențial mediocri, că nu este ieșire din noi înșine și ne-am fi adaptat perfect condiției noastre minore. Suntem prea obligați față de geniul lui și față de tulburarea ce ne-a vărsat-o în suflet.

Dacă receptorul știe că Eminescu este „excepția”, atunci percepția sa va fi tulburată. În aceste condiții, generația '30 va demola ceea ce Eminescu lăuda – spiritualitatea arhaică românească. Procesualitatea receptării incorecte continuă și azi, și la același mod deformat. Un poem al scriitorului basarabean Grigore Vieru îl instituționalizează în lumea românească pe Eminescu drept instanță supremă, și chiar în sens juridic. Dar de ce Eminescu să ne judece?

Eminescu să fie judecat odată cu noi – așa ar fi corect – la tribunalul popoarelor lumești sau, dacă există o judecată colectivă, în fața lui Dumnezeu!

Curios este că poezii înșuși, cea mai negativistă și extravagantă categorie culturală, nu s-au revoltat niciodată împotriva autorității despotice a „Lucea-fărului poeziei românești”. Nici tinerii iconoclaști nu au conspirat împotriva generalizării școlare, admisă ca o necesară fază de receptare pasivă. Rar de tot, și mai recent, după Revoluție, oarecare oameni de cultură s-au ridicat împotriva dictaturii și s-au răzburat pe „naționalistul” Eminescu care ar fi devenit un impediment pentru intrarea noastră în Europa. Acest mod de receptare trădează și el o percepție deformată a operei eminesciene.

Dar Eminescu nu este „naționalist”, el învățase în Europa, în locurile cele mai avansate cultural de la acea oră, Viena și Berlin, cum să fie patriot și admirator al comunităților locale. Dar și acești ultimi – să nu le spunem negatori, ci „cântitori” – un Laurențiu Ulici, un Ștefan Augustin Doinaș, poate chiar și Nicolae Manolescu, deci nume de primă mână ale culturii actuale – nu fac decât să sporească decalogul

restrictiv și rebarbativ al receptării cu o nouă poruncă: „Nu uitați, Eminescu e naționalist!”

Totuși primul obstacol în receptarea operei lui Eminescu – cel mai dificil și durabil – rămâne *biografia*, eventual romanțată, a lui Eminescu, pentru că imaginează „un personaj” devenit legendar prin iubirea „absurdă” pentru Veronica, pentru patima sa pentru tutun, cafea și alcool, pentru probitatea sa profesională, insubordonările sale sociale și intransigența politică. Și în alte cazuri, viața geniului obstaculează opera.

Unul dintre elementele care au direcționat neperformant exegeza eminesciană a fost boala lui Eminescu, „nebunia” lui criptică, deseori receptată ca profetism ori clarviziune parapsihologică.

Moartea geniului este, prin amploarea și semnificația momentului, un eveniment canonizat, care, deci, orientează într-un sens premeditat, percepția operei.

Dar dincolo de viața și de moartea lui, mai presus de opera lui, Eminescu a devenit o idee a ființării românești în istorie. Pentru că implică devenirea, procesualitatea, referința trans-istorică, Eminescu nu reprezintă un capitol închis al poeziei, ori chiar al culturii românești, din oricare reper temporal ne-am raporta la el.

Ideea de Eminescu rămâne în istorie ca o carte care numai jumătate ar fi scrisă, cealaltă jumătate fiind alcătuită din pagini albe; dacă se mai adaugă două-trei pagini la partea scrisă, automat apar două-trei pagini în zona hârtiei imaculate.

Eminescu – fundament de identitate românească – este o idee în continuă progresiune, ceea ce rămâne consonant și identificabil cu însăși aspirația poeziei de a fi personificată prin „cântul lui cel etern neisprăvit”.

Receptarea *ideii de Eminescu* poate fi rezumată și prin sintagma *viața operei după un secol de „alteritate”* sau cum a devenit Eminescu o realitate multiform diferențiată a tuturor românilor.

Andrei CONSTANTIN

Profesorul Andrei Constantin este cercetător al Academiei Britanice (Research Fellow of the Royal Society) și predă matematică, fizică

și inteligență artificială la Universitatea din Oxford și la Universitatea din Birmingham, în Marea Britanie. A publicat numeroase lucrări de specialitate privind modele matematice pentru fizica particulelor elementare, deduse din *teoria stringurilor*, spații geometrice complexe și noi formule în topologie și geometrie algebrică. Activitatea sa de cercetare include, de asemenea, studii de cosmologie, informatică cuantică, precum și aplicații ale inteligenței artificiale pentru rezolvarea unor probleme dificile din matematica și fizica teoretică.

Andrei Constantin este absolvent al Colegiului Național „Ion C. Brătianu” din Pitești, perioadă în care a obținut o medalie de aur și două medalii de argint la Olimpiadele Internaționale de Fizică. Experiența sa în matematica și fizica teoretică, precum și interesul pentru legătura dintre geometrie, creație și poezie îi oferă o perspectivă aparte asupra universului lui Dan Barbilian (Ion Barbu) și a sensurilor încifrate în poezia *Din ceas, dedus...*

Aprecierea noastră este că analiza profesorului Andrei Constantin, a eminentului nostru elev de acum mai bine de 20 de ani, cu preocupări de beletristică, de critică literară și, evident, de științe exacte, este nu numai *inedită*, ci și *definitivă*, în sensul *întâlnirii dintre poezie ca artă a cuvântului și poezia științelor, a fizicii și a matematicilor*. Păstrăm în arhiva noastră prima interpretare a poeziei *Din ceas, dedus...*, când profesorul Andrei Constantin era elev în clasa a XI-a și descoperea, cum zice, farmecul deopotrivă poetic și științific al celebrului text din *Joc secund*. Interpretarea de acum, din corespondența noastră, completează analiza anterioară cu informații esențiale, de detaliu analitic și de profunzime; dar, în ansamblu, ea rămâne în perimetrul descoperirii inefabile de la 18 ani ai autorului. Textul vechi l-am reprodus în ficțiunea romanului *Prima*

Analiza inedită și definitivă a „problemei” Din ceas dedus... de Ion Barbu

*Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste,
Intrată prin oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur.*

*Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierzi
Și cântec istovește: ascuns, cum numai marea
Meduzele când plimbă sub clopotele verzi.*

stație înainte de Paradis (Tiparg, Pitești, 2012). Am considerat întotdeauna că științele fundamentale, fizica, cu toate ramurile ei, matematica cu toate disciplinele sale, în vârful cunoașterii lor, devin poezie. Acesta a fost mesajul profesorului de limba și literatura română, mesaj pe care l-am cultivat cu bună știință. (Lucian Costache)

Poezia fără titlu *Din ceas, dedus...*, scrisă acum aproape o sută de ani de matematicianul-poet Dan Barbilian,

cunoscut sub numele de peniță Ion Barbu, este clasificată în literatura română drept *poezie ermetică*, adică poezie pentru care cheia de înțelegere lipsește. Textul este complet inteligibil la nivel local, însă semantica sa globală rămâne impenetrabilă, iar acest lucru este valabil nu numai pentru cititorul de rând, ci și pentru specialiști. Într-adevăr, timp de aproape un veac, criticii literari nu au reușit să deslușească ce se „întâmplă” în această poezie, rezumându-se la explorări și extrapolări ale sensurilor locale, deduse din cuvinte sau sintagme individuale.

Motivul este lesne de înțeles: poetul Ion Barbu sau, mai degrabă, matematicianul Dan Barbilian, *nu le aparține*. Trăirea lui nu este trăirea lor. „Pentru mine poezia este o prelungire a geometriei, așa că, rămânând poet, n-am părăsit niciodată domeniul divin al geometriei.” Vor trece mulți ani, pare să spună poetul, până când cineva care s-a împărtășit din aceeași experiență a geometriei ca și mine va înțelege, de la prima citire, ce am trăit și exprimat în aceste versuri. Fără îndoială, am alcătuit această poezie sub forma unui cufăr fără cheie nu pentru a râde în fața celor care vor încerca să-l deschidă, ci pentru că știu că experiența spiritului este, în ultimă instanță, intransmisibilă! Aș fi putut spune fără echivoc ce am trăit, dar ce folos? Cuvintele sunt doar un semn menit să ne amintească ceva ce am trăit deja, să *re-memorăm*, adică să devenim încă o dată părtași unei experiențe trecute. Iar acolo unde experiența primară lipsește, cuvintele altcuiva rămân simple semne fără înțeles.

Sub crugul Eminescului

Ce se „întâmplă”, așadar, în această poezie? Care este *experiența primară* trăită de poetul-matematician? Imaginea este, în fond, de o simplitate tulburătoare: *un lac de munte*, în care se oglindesc *culmile*; *pe creastă*, *cirezi* păs-când; jos, lângă apă, matematicianul-poet desco-perind extatic cum poate fi dedusă înălțimea muntelui sau, mai degrabă, *adâncimea* reflexiei sale în lac, folosind *un ceas*, *undeale apei* și *întinderea cirezilor de pe culme*, care, în *oglundirea apei*, devin *cirezi înecate*. Descoperirea se bazează pe o construcție geometrică auxiliară (un „joc secund”), ce implică triunghiuri asemenea, propagarea undelor pe suprafața apei și o măsurătoare de timp. Undele lacului capătă astfel nu doar o semnificație poetică, ci și una matematică, devenind *mediul prin care imaginea lumii se transformă în cunoaștere*.

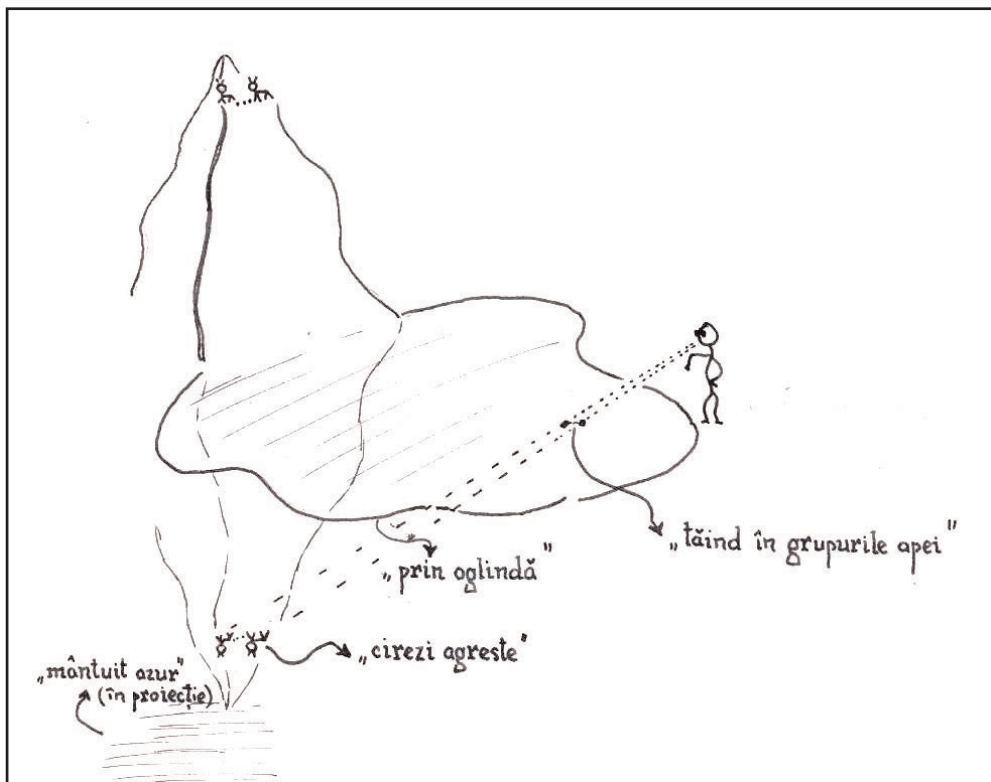
Ideea construcției geometrice este, în esență, următoarea: Poetul privește imaginea răsturnată a muntelui în luciul lacului și construiește imaginar o figură geometrică determinată de ochiul observatorului, de suprafața apei și de imaginea cirezilor reflectate în adâncul lacului. Întinderea aparentă a cirezilor pe luciul apei poate fi estimată indirect: undeale de pe suprafața lacului parcurg într-un anumit timp o distanță măsurabilă, astfel încât, cunoscând viteza lor și folosind *un ceas*, *se poate aproxima lungimea segmentului interceptat de imaginea cirezilor*. Estimând apoi întinderea reală a cirezilor de pe creastă (de pildă, prin numărarea animalelor dispuse aproximativ în linie) și folosind două aplicări succesive ale principiului asemănării, matematicianul-poet poate deduce prin rapoarte simple *înălțimea* muntelui sau, echivalent, *adâncimea reflexiei sale în apă*. Din *contemplarea calmă a naturii* se naște astfel, aproape pe neașteptate, nu doar o *construcție geometrică*, ci o *adevărată revelație a cunoașterii*.

Extazul descoperirii este imediat. Privind imaginea crestei din apă, poetul exclamă tainic: „Nadir latent!” Din munte se ridică aburi, *harfe răsfirate*, ale căror imagini în apă *zboară invers*, pierzându-se către marginea lacului. *Extazul descoperirii* se transformă într-o stare de *admirație și cântec*. Norii formați din aburii muntelui își găsesc, la rândul lor, reflexia în lac, unde par *meduze* plutind sub *cupola verde dintre două culmi*. Cântecul matematicianului-poet rămâne ascuns și exprimă o *stare interioară de plenitudine în care se împreunează bucuria creației unui spațiu matematic ce oglindește realitatea imediată și îi adaugă un surplus de cunoaștere, cu sentimentul unic produs de spectacolul calm al naturii ce-i umple privirea și sufletul*: albastrul cerului, verdele muntelui, lacul cu adâncurile lui, aburi și nori, undeale apei, cântec de harfă, dans de meduze și cirezi.

Dan Barbilian scrie undeva: „Ca și în geometrie, înțeleg prin poezie o anumită simbolică pentru reprezentarea formelor posibile de existență...” Starea de plenitudine trăită de matematicianul-poet și *încifrată* în vers nu poate fi redată nici numai prin limbajul geometriei, care ar exprima fără echivoc construcția matematică, dar ar lăsa la o parte bucuria interioară produsă de spectacolul naturii, nici numai prin limbajul liric, potrivit pentru exprimarea bucuriei

extatice, dar insuficient pentru a comunica enunțuri cu valoare matematică. Poezia *Din ceas, dedus... este un giuvaier în care geometria și lirismul sunt încrustate împreună, deopotrivă enunț matematic obiectiv și exprimare subiectivă de sentiment, melodie, imagine și mișcare*.

Departate de a părăsi „domeniul divin al geometriei”, prin poezia *Din ceas, dedus...* Ion Barbu realizează în mod genial „o prelungire a geometriei” în poezie. Poezia este creație – *poesis*, în limba greacă, în-seamnă, literal, creație – iar *creație este și mate-matica*. Cine s-a făcut în mod conștient părtaș tainei creației, aducând dintru neființă întru ființă fie adevă-ruri matematice, fie frumuseți ale trăirii, expresiei, culorii, mișcării sau sunetului, se arată ca chip și asemănare autentică a Ziditorului, aducând în lume un surplus de ființă din adâncul libertății creatoare.

Tot omul este părtaș la taina creației, dar fiecare în chip diferit și după propria măsură. Taina creației umane – cum se nasc înăun-trul nostru ideile, cum se cultivă starea de receptivi-tate, percepția a ceea ce încă nu există, dar tânjește să intre întru ființă prin tine – oglindește taina creației ultime. „Căci vedem acum ca prin oglindă, în ghici-tură, iar atunci, față către față.” (1 Cor. 13:12); lacul devine astfel sufletul în care se oglindește „mântuitul azur”. Prin construcție geometrică se poate deduce înălțimea muntelui, iar prin taina creației umane se poate întrezări înălțimea și adâncimea creației divine. „Jocul secund” este momentul de conștientizare, de viziune, în care sensul întregii existențe începe să se descopere. Poetul devine, prin creație, o imagine a Ziditorului care ridică din pământ însumarea de *harfe răsfirate*, de suflete chemate spre cântecul final, spre acel nume nou scris pe o pietricică albă, „pe care nimeni nu-l știe, decât primitorul” (Apoc. 2:17).

Dar *Poetul ultim* nu este *ceva ce poate fi dedus*; dedusă este numai adâncimea sau înălțimea miste-rului creației. Prezența *Poetului ultim* este o *axiomă care umple întreaga existență de cântec nou și sens tainic*.

Nu am îndoială că aceasta este cheia de

interpretare a poeziei: o descoperire matematică ce produce în sufletul poetului o bucurie adâncă, ascunsă și intransmisibilă. Nu am redat aici decât sumar detaliile construcției matematice, dar pot adăuga un amănunt: cu ceva timp înainte să citesc pentru prima dată poezia lui Dan Barbilian, am avut bucuria unei descoperiri similare – cum poate fi *dedusă din ceas* înălțimea la care zbori în avion, folosind viteza avionului și timpul necesar unui reper de la sol, pentru a traversa câmpul vizual. Fără acel moment de revelație, mă îndoiesc că aș fi putut descifra semantica poeziei. Descifrarea însăși m-a umplut de bucurie și de un sentiment de înruditare cu poetul-matematician, pentru care nu pot decât să-i fiu recunoscător.

Semantica intelectuală trimite însă către un sens spiritual care o desăvârșește, pentru că orice înțele-gere autentică aspiră către *Înțelegerea pură*, iar orice act de creație sau de iubire poartă în sine nostalgia unui sens absolut.

**Anexă:
Schița construcției
geometrice**

Construcția geometrică poate fi privită ca o piramidă vizuală, având drept vârf ochiul observatorului și drept bază un triunghi orizontal, a cărui bază este imaginea cirezilor în reflexia adâncă a muntelui. Suprafața lacului intersectează această piramidă într-un plan paralel cu baza, producând un segment mai mic, corespunzător ima-ginii cirezilor pe luciul apei. Lungimea acestui segment poate fi estimată prin măsurarea timpului necesar unei unde pentru a-l traversa, cunoscând viteza de propagare a undelor pe apă. Lungi-mea bazei mari poate fi estimată din întinderea reală a cirezilor de pe creastă.

Construcția implică două aplicări succesive ale principiului asemănării. Prima apare pe una dintre fețele oblice

ale piramidei vizuale, unde segmentul determinat pe luciul apei este paralel cu baza mare a piramidei. Din această primă asemănare se obține raportul dintre segmentul măsurat pe apă și baza mare a piramidei. A doua apare într-o secțiune verticală a aceleiași piramide, care trece prin ochiul observa-torului și prin mijlocul celor două segmente paralele. În această secțiune se obțin două triunghiuri ase-menea, iar raportul dintre laturile lor este egal cu raportul dintre înălțimea observatorului deasupra apei și suma dintre această înălțime și adâncimea imaginii muntelui. Cum cele două rapoarte coincid, cunoscând înălțimea observatorului, se poate deduce adâncimea imaginii muntelui în lac și, prin urmare, înălțimea muntelui însuși.

Viteza undelor pe apă poate fi determinată local, în apropierea observatorului, prin alegerea a două repere aflate pe luciul lacului și măsurarea timpului necesar unei unde pentru a se propaga între ele. Distanța dintre repere poate fi estimată direct, de pildă cu pasul, de pe malul lacului. Odată determina-tă, aceeași viteză de grup a undelor poate fi folosită și pentru regiunea mai îndepărtată a apei, unde apare imaginea răsturnată a cirezilor, permițând estimarea lungimii segmentului corespunzător imaginii acestora.

(Urmare de la pag. 20)

Aglaiia Crainic iubea omul după sufletul și onestitatea lui, nu neapărat după talentul și pasiunea acestuia. Pe Pan M. Vizirescu l-a îndrăgit, iar la rândul său, poetul oltean s-a bucurat de încrederea ei. Doamna Crainic nu împărțea măreția și atotputernicia rangului soțului ei, nu avea orgoliu public, nu se considera o ministresă, așa cum făceau alte doamne de ștabi politici, în epocă, și așa cum fac unele și azi. Nu apela la soțul ei să pună o „pilă” pentru un apropiat, pentru o rudă, ci mai degrabă îl ruga pe Pan s-o ajute, chiar fără să știe soțul ei. Nu mergea la recepțiile guvernamentale și, ca doctor, era o inimă de aur. Povestește Pan că, era atunci, în epocă, un scriitor care îl ataca rău pe Nichifor Crainic și care, până la urmă, a trebuit să suporte rigorile legii pentru delict de presă. Ei, bine, soția acestuia s-a îmbolnăvit, iar doctorița de onoare, Aglaiia Crainic, a îngrijit-o ca pe sora ei, respectând Jurământul lui Hipocrate. Un alt episod antologic a fost atunci când Pan M. Vizirescu a intrat în conflict direct cu șeful lui, ministrul Propagandei, Nichifor Crainic. El a avut curajul să-i spună că îl stimează ca gânditor și poet, dar nu și ca ministru, a predat cheile

și a părăsit Guvernul. Atunci, a intervenit Doamna Aglaiia Crainic. L-a chemat pe poet acasă și l-a convins să se întoarcă lângă Nichifor Crainic, cel care e nedrept cu cei pe care-i iubește, iar cei care-l iubesc cu adevărat trebuie să-l accepte așa cum este. Înger mare și puternic Doamna Aglaiia Crainic... De-atunci, relațiile lui Pan cu Crainic s-au normalizat.

Cât a fost bolnav Crainic, ea a stat la căpătâiul lui și l-a vegheat. Ca buco-vineancă, născută din „pământ martirizat”, ea și-a iubit patria cu toată ființa, dar a murit de tuberculoză și de supărare, în mai 1946, cu soțul în închisoare și cu fiica sa, Nini, în bătaia tuturor vânturilor comuniste...

Dumnezeu a slujit, în concepția lui Pan M. Vizirescu, „două uriașe forțe ale credinței, pe poetul și doctrinarul ortodoxiei și pe smerita doamnă a binefacerilor, spre lauda poruncilor sale”.

Referințe

Nicolae Scurtu, *Pan M. Vizirescu – memorialist*, în *Memoria Oltului și Roma-naților*, An. IV, nr. 1 (35) ianuarie 2015, pp. 86-89. (Originalul acestei evocări necunoscute se află în biblioteca istoricului literar Nicolae Scurtu.)

Istoria de lângă noi

Maria Mona VÂLCEANU

Mănăstirea Comana între istorie și legendă

Dacă privești de undeva de sus viața ca pe o hartă a locurilor pe care le-ai călcat cu măsura pasului tău, ești uimit de miracolul anumitor întâlniri... așa am simțit când într-o zi de martie a anului în curs am pășit în curtea Mănăstirii Comana pentru a cere părintelui stareț îngăduința de a desfășura aici simpozionul dedicat celui mai important istoric al religiilor.

Și într-adevăr, arhimandritul Mihail Muscariu ne-a primit cu toată cinstirea în Sala Tronului, unde s-au desfășurat apoi la data rânduită, lucrările Simpozionului Mircea Eliade și Mitul Eternei Reîntoarceri. Mai mult, în frumoasa sală a bibliotecii am primit în dar monografia lăcașului de cult, purtând titlul pe care l-am ales pentru acest text (Mihail Muscariu, *Mănăstirea Comana între istorie și legendă*, Editura Episcopiei Giurgului, 2017), o carte excelent realizată tipografic, cu o documentație bogată și minuțioasă și îmbogățită cu numeroase și uneori inedite imagini de arhivă.

Pe coperta 4 este un text care emoționează prin mesajul său venit de dincolo de veacuri: „Fost-a pavază astă cetate, întru necazul seminiților jefuitoare, ocrotind sufletele românilor de pe aceste meleaguri, căci Dumnezeu și-a pogorât mila Sa asupra oamenilor și a blagoslovit ăst loc, întru ajutorul creștinilor, năpăstuiți de foc și sabie, de robie și de moarte!”

Predoslovie, semnată chiar de preasfințitul episcop al Giurgului, părintele Ambrozie, pune în lumină atât frumusețea mănăstirii, cât și importanța acestei monografii, rodul muncii uriașe a actualului stareț. Metaforic, poetic ne apropiem de aceste locuri prin pana măiastră a episcopului cărturar: *Un drum șerpuit printr-o pădure cu frânturi de poveste, peste apa Neajlovului odihnită în deltă și, mai presus de toate, multă istorie: acestea sunt punctele de reper pe care pelerinul trebuie să le afle pentru a ajunge la Sfânta și Voievodala Mănăstire Comana.*

Lucrarea de față dezvoltă teza de doctorat a arhimandritului Mihail Muscariu, susținută sub îndrumarea reputatului istoric Radu-Ștefan Vergatti la Universitatea Valahia din Târgoviște, care o însoțește de un *Cuvânt-înainte* ce prezintă această bijuterie aflată la 35 de km de capitala României, între mici pâlcuri de pădure cățărare pe dealuri: *Mănăstirea arată știința celui care a ales locul de întâlnire a apei cu pământul, de unde putea supraveghea drumul care unea și unește Bucureștiul cu vadul de trecere a Dunării, mergând mai departe către vechile, marile și bogatele orașe Edirne și Istanbul.*

Aflăm astfel că cel care a ctitorit biserica acolo a fost domnitorul Vlad Țepeș, în anul 1461. Viteazul domnitor a înzestrat mănăstirea cu moșia Călugăreni, iar în anul 1518, un alt domn celebru, Sfântul Neagoe Basarab, i-a dăruit moșia Tătărești. În veacul al XVI-lea a trecut pe la Comana și marele boier Mihai, viitorul Mihai Viteazul, „în tinerețe negustor de vite mari și de diamante”. Între anii 1588-1589, marele boier Radu Șerban Craiovescu a ridicat la Comana mănăstire, fiind al doilea ctitor, mărită și întărită în anii domniei lui Constantin Brâncoveanu.

Și ne întărește prețuirea pentru această carte profesorul Vergatti, afirmând că *ilustrația, care susține cuvintele scrise, arta cu care autorul a îmbinat documentele din arhive, cele epigrafice și de pe obiectele de cult aflate în diferitele muzee, inclusiv în cel al mănăstirii, cu rezultatele cercetărilor arheologice, studiile științifice consultate fac ca paginile așternute pe hârtie de monahul stareț să dea valoare de document monografiei de față... fiind prima monografie cu caracter științific a Mănăstirii Comana.*

Cu mare bucurie am descoperit și o *Precuvântare* însoțitoare a cărții, semnată de regretatul Mihail Diaconescu, care subliniază personalitatea de înaltă ținută științifică a autorului, un adevărat istoric

medievist, un teolog demn de marile tradiții monahale ale Ortodoxiei românești și de misiunea la care, prin voia Bunului Dumnezeu Proniatorul, a fost chemat. Relația cult-cultură a fost întotdeauna firească în sfintele noastre mănăstiri.

Însuși autorul simte nevoia să înceapă lucrarea cu un capitol intitulat *Mărturisiri*, în care precizează că mănăstirile noastre au fost și cetăți de apărare în vremuri grele, au fost și școli de învățătură, de cultură, de artă, au fost și centre de mărturisire a lui Hristos. Și aceste misiuni le-au îndeplinit călugării, „rugătorii dintotdeauna ai neamului nostru”.

Mănăstirea Comana, imagine de epocă

Adeseori, monahul scriitor se lasă furat de frumusețea și taina ținutului: *Istoria a fost de multe ori nedreaptă cu aceste locuri și cu toate acestea aici pietrele sunt vii și încă vorbesc. A fost rânduiala lui Dumnezeu să îngăduie ca prin aceste unghere tainice să se perinde vreme de mai bine de 500 de ani, monahi, înalți clerici, voievozi, domni și domnițe, străjeri, boieri, meșteri, calfe și zidari, capete încoronate sau simpli țărani, toți pelerini în căutarea îndumnezeirii. Scriu aceste rânduri chiar din această chilie. Liniștea apăsătoare îndeamnă la tihnă, însă făclia blândă a candeliei aruncă peste cărămizi lumini și umbre care îmi inspiră condeiul.*

Si într-adevăr cu acest condei inspirat va scrie starețul Mihail Muscariu capitolele următoare ale cărții, în primul rând o foarte bine documentată incursiune în istoria monahismului românesc, remarcând portrete ca Sfântul Ioan Cassian, contemporan și apropiat al Sfântului Ioan Gură de Aur, Sfântul Dionisie Exiguul, apoi informații despre monahismul din zona sub-carpatică, existente în textul inedit al Codexului Rohoncz, datând din sec. XII–XIII, scris probabil la Mănăstirea Corbi din județul Argeș. Monahismul autohton a avut o largă deschidere către învățăturile și valorile monahismului răsăritean, o corespondență extrem de bogată purtată atât cu Muntele Athos, cât și cu marile mănăstiri de la Locurile Sfinte. *Astfel începe epoca marilor zidiri de mănăstiri rămase până azi emblematice. Acestea vor deveni „Academii ale țării” de unde cultura va iradia pentru secole la rând. În mănăstirile țărilor române s-au redactat primele manuscrise cunoscute la noi, primele traduceri patristice, primele cărți liturgice, s-au înființat tipografii, iar protagoniștii au fost monahii.*

Urmează cercetarea începuturilor, capitol chiar așa intitulat, *Originile*. Cercetând atent documentele de arhivă, etimologia denumirii locurilor, descoperirile arheologice din incintă, autorul monografiei vorbește despre o vatră isihastă din Codrii Vlăsiei, una dintre cele mai puternice centre monahale din Țara Românească, cu aproape 40 de sihăstrie, rivalizând cu cele din munții Buzăului și din nordul Olteniei. Dintre acestea, cea mai veche este sihăstria Comana, întemeiată în sec al XIII-lea de către monahi ortodocși, care locuiau în chilii, bordeie sau căscioare făurite de ei din lemn și pământ. În acest spațiu ridică și înzestrează cu moșia Călugăreni domnitorul Vlad Țepeș prima mănăstire de la Comana, în 1461, care se ruinează și e refăcută din temelie de Radu

Șerban, la 1588. Afirmările acestea sunt întărite de mărturisirile istoricilor pe care i-a consultat, cea mai veche mențiune în acest sens fiind făcută de Ion Brezoianu, în 1861, apoi Grigore Ionescu, Constantin C. Giurescu, Dan Berindei și chiar poetul Cezar Bolliac. Se pare că un act din 27 septembrie 1461 ar fi data nașterii Mănăstirii Comana, când Vlad Țepeș a așezat aici loc de apărare și de popas pe drumul bătăliilor cu turcii, și de semnalizare. Se știe că în Evul Mediu semnalizarea se făcea ziua cu fum și noaptea cu foc, cum a fost între biserica Sânt Nicoară din Curtea de Argeș și Cetatea Poienari. Se presupune că Vlad Țepeș a fost înmormântat la ctitoria sa, în apropierea căreia a fost ucis. Odată cu demolarea bisericii de lemn, prin 1588-1589, ale cărei temelii au pierit sub clădirile noii mănăstiri ctitorite de Radu Șerban s-a pierdut și posibilul mormânt al domnitorului. Capitolele monografiei poartă titluri sugestive, *Renașterea* prezintă momentul în care Radu Șerban, cel mai bogat boier din ramura de Vlașca a boierilor Craiovești, mare paharnic al lui Mihai Viteazul, alături de care a luptat, viitorul voievod al țării, sub numele de Radu Vodă, va alege drept loc al viitoarei sale ctitorii terenul pe care ființa de un secol și jumătate vechea așezare monahală ctitorită de Vlad Țepeș. Fiica cea mare a lui Radu Șerban, Anca

Doamna, a reușit să aducă în 1640 și să înmormânteze la Comana osemintele tatălui său, înmormântat la Catedrala Sfântul Ștefan din Viena, și ale soțului, Pătrașcu Voievod, de la Gyor. Așa glăsuiește fragmentul de piatră funerară care a acoperit, după moartea Ancăi, locul de veci al acesteia și al feciorului ei, fragment aflat acum în muzeul mănăstirii, ne spune autorul monografiei.

Asupra aspectului mănăstirii la 1657 avem mărturiile lui Paul de Alep, care îl însoțea pe patriarhul Macarie al Antiohiei, în călătoria pe care a întreprins-o în Țările Române: *...o clădire mare. Închisă cu ziduri de piatră. În cele patru colțuri, sunt patru turnuri, cu galerii arcate... situată ca o insulă, fiind înconjurată de lacuri, bălți și mocirle de nepătruns, nici nu poate fi vorba de un drum care să ducă aici, noi am trecut în corăbii.*

În 1699, Șerban II Cantacuzino, strănepot al lui Radu Șerban, nepot al fiicei acestuia, Elina, începe restaurarea Mănăstirii Comana. Este epoca în care eruditul Constantin Cantacuzino scrie istoria Țării Românești și alcătuiește prima hartă a acestei zone. Șerban II Cantacuzino adaugă chilii noi celor existente, repară și înalță zidurile și împodobește construcția cu elegantul foișor de pe latura de nord. Și pietrele vorbesc, și mormintele spun o poveste în această carte, despre lupte cumplite, despre bătălii, victorii și înfrângeri. Piatra funerară care poate fi admirată și acum în colțul de sud-est al pronaosului bisericii de la Comana e un adevărat manifest de unitate familială între dinastia Craioveștilor-Basarabi, întemeiată de Radu Șerban, și, prin fiica acestuia, Elina, neamul bizantin împărătesc al Cantacuzinilor. Ca într-un roman e descrisă celebra bătălie în care a căzut viteazul Pârveu Cantacuzino, înmormântat tot la Comana.

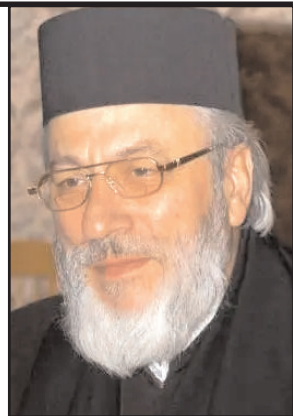
În timpul lui Nicolae Mavrocordat, primul dintre domnitorii veniți din Fanar, prin actul din 1728, mănăstirea a fost închinată, devenind metoc al Bisericii Sfântului Mormânt de la Ierusalim. În 1854, în timpul domniei lui Barbu Știrbei, s-au făcut ample lucrări la clădirile mănăstirii, care fuseseră afectate în războiul ruso-austro-turc, la 1769; unele bătălii s-au petrecut chiar sub zidurile ei, luptă în care a pierit și Pârveu Cantacuzino.

Mănăstirea Comana a avut în continuare stareți greci, care nu s-au îngrijit de zidurile și chiliile afectate, care au continuat să se dărâme, a avut loc o distrugere a multor morminte, pentru că multe din lespezile tombale au fost folosite drept paviment.

Gurie Grosu: jurnalul unui mitropolit

ÎPS Calinic ARGEȘEANUL

Majoritatea mănăstirilor noastre – îndeosebi acelea care sunt și monumente istorice – dețin o Carte de Aur (sau de Onoare) în care personalitățile care trec pe acolo, dar și vizitatorii, își aștern gândurile și impresiile privitoare la așezămintele respective. Tot în paginile acestor cărți sunt consemnate și vizitele canonice întreprinse de ierarhul locului. Așa încât, aceste cărți devin nu o dată o cronică sui-generis a unei epoci.

Pe când eram stareț la Sinaia, am descoperit în Cartea de Aur faptul surprinzător că la acea mănăstire, în 1919, se desfășurase prima ședință a celui dintâi guvern al României întregite, adevăr atestat și de semnăturile autografe ale miniștrilor respectivi...

Mai târziu, la Mănăstirea Cernica, unde am stărețit, de asemeni, am găsit în Cartea de Aur o însemnare inedită și emoționantă prin conținutul ei, lăsată de Tudor Arghezi în 1964. Pe aceasta și însemnarea aparținând lui Pierre Emmanuel le-am reprodus, de altfel, însoțite de explicațiile de rigoare, în revista *Manuscriptum*, la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut. O Carte de Aur, inaugurată în 1937, an gravat pe copertă, deține și Sfânta Mănăstire Nămăiești din Eparhia Argeșului și Muscelului, străveche vatră monahală aflată la opt kilometri depărtare de orașul Câmpulung.

Se află menționată în paginile ei prima vizită canonică efectuată de patriarhul Justinian Marina în calitate de întâistătător al Bisericii noastre îndată după întronizarea sa din 6 iunie 1948. Însă piesa cea mai interesantă, de-a dreptul surprinzătoare, din cuprinsul acestei cărți, o constituie amplul text cu care se deschide, semnat de fostul mitropolit Gurie Grosu al Basarabiei (1928-1936).

Textul înaltului ierarh contrastează atât cu întinderea impresiilor – câteva rânduri sau câteva fraze – care se pun pe hârtie în asemenea împrejurări, cât și cu specificul lor. Textul lui Gurie Grosu are echivalentul a opt pagini dactilografiate, pe de o parte, iar, pe de alta, este o mărturisire legată de starea sufletească a mitropolitului care fusese forțat să se pensioneze în urma unui proces regizat cu grijă din umbră. Ne aflăm mai

degrabă în fața unui scurt jurnal ținut de Gurie Grosu în decurs de trei zile (7-10 septembrie 1937). Rezultă din el că fostului mitropolit al Basarabiei i se impusese să părăsească nu numai reședința arhiepiscopală din Chișinău, dar și pământul dintre Prut și Nistru. Mai aflăm că a petrecut o vară – vara anului 1937 – într-o vilă așezată în imediata apropiere a Mănăstirii Nămăiești, în al cărei lăcaș se și îmbisericea temporar, tratat cu mult respect și cu

multă solitudine de maicile chinoviei pentru care are numai cuvinte de grațitudine și de laudă...

De la ele a cules o serie de date privitoare la originea cuvântului Nămăiești, respectiv la tradiția referitoare la începuturile vieții monahale sihăstrești de aici. Chiar și la prima lectură a textului, se vede limpede că emană de la un om evlavios, călugăr și ierarh autentic, care, după nedreptățile

îndurate, întocmai ca Sfântul Ioan Gură de Aur la sfârșitul vieții, nu pregetă să exclame: „Slavă lui Dumnezeu pentru toate!”

Se cuvine să reamintim că Gurie Grosu (1877-1943) și-a împletit de timpuriu viața cu monahismul și cu Biserica Ortodoxă.

După ce absolvă trei trepte de învățământ teologic, este călugărit și apoi hirotonit ieromonah, la vârsta de 25 de ani. Șapte ani mai târziu devine arhimandrit, iar în 1920 – episcop. Din 1921 deține demnitatea de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, iar în 1928

devine mitropolit al Basarabiei, provincie pentru a cărei realipire la România, în 1918, luptase cu tot sufletul și din toate puterile.

Așa cum spuneam, înlăturarea (deghezată în pensionare) a mitropolitului Gurie Grosu din scaunul de mitropolit al Basarabiei, asemănătoare până la identitate cu înlăturarea din treaptă a mitropoliților-primari Ghenadie Petrescu și Atanasie Mironescu și chiar cu punerea în retragere de către regimul comunist a mitropolitului Vasile Lăzărescu (1961), a fost consecința unui plan.

Se dorea înlăturarea lui Gurie Grosu și aceasta din motive de răzbunare, întrucât, cu prilejul unei vizite oficiale efectuate la Chișinău de regele Carol II, acesta – deși nu fusese uns de Biserică la urcarea pe tron! – dorise, după normele monarhice bizantine însușite de Biserica noastră, să intre, la momentul consacrat, în timpul Liturghiei, în altar prin Ușile Împărătești. Atunci, în văzul și auzul a sute de oameni aflați în catedrala mitropolitană din Chișinău, Gurie Grosu i s-a așezat înaintea și i-a spus: „Măria Ta! Asta s-o faci când vei veni cu coroana pe cap și cu soție legiuită!” Dublă aluzie: la faptul că regele Carol II nu fusese învestit, uns de Biserică, la urcarea sa pe tron, respectiv la faptul că monarhul se despărțise de „soția legiuită” (regina Elena) și trăia nelegitim cu Elena Lupescu...

Într-o carte apărută în anul 1996 și intitulată *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, autorul ei, Boris Buzilă, s-a aplecat îndelung asupra procesului – de mare răsunet în epocă – intentat mitropolitului Gurie Grosu și a stabilit ceea ce știa toată lumea: că Gurie Grosu fusese de o cinste ireproșabilă și că în urma acestui montaj judiciar se dorise îndepărtarea sa din scaunul vlădicesc al Chișinăului.

Din această perspectivă trebuie abordate paginile pe care Gurie Grosu le-a așternut în Cartea de Aur, în septembrie 1937, la Mănăstirea Nămăiești și înțeleasă amărăciunea din sufletul său. Pentru a cinsti memoria Mitropolitului Gurie Grosu, am tipărit o cărțuie cu Jurnalul său, manuscris din Cartea de Aur a Mănăstirii Nămăiești din Munții Muscelului.

La reconstrucția din 1854, făcută de meșteri austrieci și nemți, s-au produs multe modificări, nepăstrându-se ansamblul vechii ctitorii, acest lucru fiind chiar un act profanator. Ridicând noile ziduri, constructorii au deschis morminte, au împrăștiat oseminte, au spart și răvășit pietrele de mormânt, adevărate bijuterii ale lapidografiei timpului. Cezar Bolliac va scrie despre această pângărire: *fragmente de lespezi cu inscripții, capiteluri, care răzimate de biserică, care puse la scări și Domnul mai știe pe unde, toate sculptate de mână de artist în stil pur românesc*.

Prin legea secularizării, sub Cuza, Comana a devenit biserică parohială, școală și centru administrativ. În urma Primului Război Mondial, în 1926, osemintele ostașilor căzuți pe teritoriul județului Vlașca au fost depuse într-un paraclis-osuar, transformat apoi într-un mausoleu.

În anul 1965 ansamblul este declarat monument istoric, intrând timp de 12 ani într-un amplu proces de restaurare. Monografia cuprinde numeroase portrete, pe lângă ctitori, voievozi, doamne și domnițe, cel al preotului Nicolae Gh. Militaru, slujitor al parohiei Comana timp de 50 de ani, arestat și închis în timpul comunistilor.

Un capitol care atrage atenția în mod deosebit se numește *Trei vizite ilustre la Comana*. Este vorba de Nicolae Iorga, ajuns aici pe la 1905, care ne lasă descrierea: *...zidurile ruinate ale Comanei, cu spârcuiri roșii ca sângele, se oglesc în apa, mai cu totul netedă, a Neajlovului. Două turnuri, cu niște cupole grele, răsar din cadrul zimțuit și spart de negre ferești moarte, al dărâmurilor. În față, spre râul lat, alb ca de argint, înaintează sus, la catul al doilea, un balcon cu patru stâlpi de piatră...*

La mai bine de un deceniu de la vizita profesorului Iorga în aceste locuri, la 1916, s-a dat o cumplită bătălie, cunoscută sub numele de lupta de pe râul Argeș. Regina Maria a vizitat locurile și a scris în jurnalul ei: *...marea zidire își oglindește vechea frumuseță în apele ce par a se opri o clipă din mersul lor ca să cuprindă*

cu iubire bătrânele ziduri, odată mândru locaș de Domn... M-am cățărât prin toate părțile ruinei, înfruntând scări de lemn, putrede, strecurându-mă prin crăpăturile zidurilor, până am ajuns în foișorul deschis, o adevărată comoară de artă veche. Regina Maria a cerut să fie respectate rămășițele pământești ale celor care s-au sacrificat pentru apărarea capitalei României, ea a luptat să fie construit la Comana acest osuar, existent și frumos întreținut și astăzi.

Capitolul *Noi începuturi informează* că din 1991, Comana a redevenit mănăstire cu viață monahală. Din anul 2006, odată cu venirea în scaunul episcopal de la Giurgiu a preasfințitului Părinte Ambrozie, aici începe un amplu proces de restaurare, din 2007 fiind ales stareț arhimandritul Mihail Muscariu. S-au refăcut toate spațiile interioare, cu consultarea arhitecților de specialitate, Sala Tronului, Biblioteca, Beciul domnesc, pardoselile, s-a amenajat Muzeul, redându-se circuitului turistic. Cum spune în postfața cărții generalul de flotilă aeriană Radu Theodoru, el însuși alegând să-și doarmă somnul de veci în acest spațiu sacru: *Înființând centrul cultural Radu Șerban Voievod, părintele stareț restituie Mănăstirii Comana una dintre dimensiunile esențiale ale monahismului românesc, cea cultural-spirituală*.

Ne despărțim nostalgici de curtea ce adăpostește spațiul sacru de o jumătate de secol și, pe drumul de întoarcere, cuvintele Reginei Maria, în această zi de martie, îmi răsună în gând: *...din mijlocul stâlpilor se deschide o nemărginită vedere asupra râului și a multelor mlaștini, care se pierd în depărtarea nelămurită a șesurilor. Primăvara, aceste mlaștini se aprind de iriși ca aurul, nenumărate rațe sălbatice se sălășluiesc prin trestii...*

Prezentând strălucitul trecut voievodal al Comanei, monografia aceasta așază cu adevărat mănăstirea între istorie și legendă, lucrare remarcabilă, referință pentru cercetări viitoare, dar având și rafinamentul stilului care îndulcește bogata documentație, făcând-o accesibilă și chiar plăcută cititorului de azi.

Istoria de lângă noi

Dan D. FARCAȘ

Dintre nenorocirile care s-au abătut asupra țării noastre niciuna nu a lăsat traume mai adânci în mentalitatea poporului român decât cei patruzeci și ceva de ani de „construire a societății socialiste multilateral dezvoltate”, sau, incorect dar mai concis, de „comunism”. O dovadă este că auzim din ce în ce mai des sloganul „era mai bine în comunism”, subînțelegându-se că ar fi o idee bună să putem reînvia vremurile acelea când „toată lumea avea serviciu, ți se dădea casă, asistența medicală era gratuită” ș.a.m.d.

Chiar dacă subiectul a fost deja întors pe toate fețele, de persoane mult mai competente în domeniu, cred că merită, în spiritul consemnării unor crâmpie din „istoria de lângă noi”, să adaug și eu câteva opinii și fapte la care am fost martor conștient încă de la începuturi.

Îmi amintesc, chiar dacă eram copil, că în primele două clase cântasem Imnul Regal și avusesem ore de religie. Apoi am auzit că regele a fost silit să abdice și, peste puțin timp, că preotul la care mai mergeam, împreună cu alți câțiva băieți, pentru mici lecții în incinta bisericii, a fost arestat. Țin minte și afișele din oraș cu caricaturi și texte cum ar fi „Maniu a îndemnat, Antonescu a ucis” sau „iarba rea din holde piară”, cu o mână muncitorească smulgând buruieni având la vârf capetele șefilor partidelor „burgheze”. Mai știu chiar și zilele din 1946, în care tot orașul s-a umplut cu afișe și grafitti cu „Votați Soarele” (sigla comuniștilor), inclusiv fluturași cu aceeași lozincă, gumați pe spate, împărțiți inclusiv unor copii ca mine, cu îndemnul să-i lipim unde credem de cuvință. Am auzit că ar fi existat undeva prin oraș și un afiș pentru Partidul Național Țărănesc, dar eu nu l-am văzut.

Pentru exercitarea „Dictaturii proletariului”, impusă din URSS în toate țările „Lagărului Socialist” (termen oficial, foarte potrivit), în jurul anilor 1947-1948 s-au pus în practică și la noi mai multe măsuri, deja experimentate cu succes în „marea țară a socialismului victorios”. În primul rând, toată vechea elită politică, școlită și purtătoare a unor tradiții democratice, a fost exterminată fizic, rămânând în scenă un singur partid, numit, colocvial, „Partidul”, condus de oameni îndotrinați cu ideologia care venea „de la răsărit”. Ca un obiectiv imediat, toată populația a trebuit să-și însușească și să aplice această ideologie. După scurt timp, dacă puneai la îndoială ceva din „linia Partidului”, te puteai aștepta la tot ce e mai rău. Era la mare preț pe atunci o vorbă: „Nu știi, te învățăm; nu poți, te ajutăm; nu vrei, te obligăm”. Partea asta cu obligatul însemna că dacă nu spui și nu faci, până la cele mai mici detalii, exact „cum zice Partidul”, exista riscul să suporti niște consecințe foarte neplăcute. Iar în jurul nostru existau tot timpul persoane care ilustrau aceasta, pentru ca să se știe că nu era de glumă.

Aveam colegi cu părinții „la Canal”, adică la muncă silnică la construirea canalului Dunăre – Marea Neagră. Alții aveau părinți închiși pentru că fuseseră militanți în partidele „burgheze”. Am cunoscut și persoane care fuseseră deportate în 1951 din vestul Banatului în pustietăți din Bărăgan, unde li s-a desenat pe sol un dreptunghi drept domiciliu în următorii ani, doar pentru că fuseseră ceva mai înstăriți sau erau refugiați din Basarabia. Nu mai vorbesc despre pușcăriile destinate îndobitocirii sau exterminării „dușmanului de clasă”, despre ororile însoțind colectivizarea sau de partizanii anticomuniști vânați și împușcați prin păduri, întrucât cazurile sunt binecunoscute.

Un rol fundamental în identificarea și urmărirea celor care puteau fi osândiți l-a avut Departamentul Securității Statului, pe scurt, „Securitatea”. Prin informatori omniprezenți, dar și prin alte mijloace, ea descoperea prompt pe cei care se abăteau de la „linia Partidului”. Consecințele puteau fi extrem de grave. Drept urmare, în public, trebuia să fii atent să te exprimi „just”, adică potrivit cu „linia”. În felul acesta, mulți indivizi, care nu se puteau debarasa de nărvul gânditului, dar nici nu-și doreau probleme, s-au văzut

exersând până la perfecțiune abilitatea discursului dublu, capacitatea de a debita, cu cea mai desăvârșită natură și chiar cu putere de convingere, lucruri în care nu credeau, între altele, la nenumăratele ședințe în care era indicat (uneori chiar obligatoriu) să iei cuvântul.

În paralel, în economie, s-a desființat orice structură în care exista „exploatarea omului de către om”, deci au fost depozitați și înlăturați toți cei care au reușit să creeze fabrici, bănci, ferme agricole mai mari, magazine ș.a.m.d. În capul tuturor treburilor țării și ale economiei au fost puse persoane obediente, care executau riguros ordinele venite „de sus”, nu de puține ori oameni cu inteligență limitată, dar ariviști fără scrupule. Rezultatele au fost cele previzibile.

În „comunism”, în toată țara exista un singur angajator: „Statul”. După terminarea școlii, el îți asigura un loc de muncă, adesea repartizându-te pe meleaguri în care altminteri n-ai fi vrut să mergi. Între salariile, destul de modeste, dar cu care nimeni nu murea de foame, erau diferențe mici. Un economist, inginer,

medic sau profesor începător câștiga un pic mai mult decât o femeie de serviciu. Cineva care ar fi trăit mult mai bine decât cei din jurul său devenea automat suspect. Faptul că știai toate acestea te scutea să te mai zbați pentru tine. După un timp, te vedeai bine înfipt într-o ierarhie în care nu trebuia să te mai gândești decât la lucrurile care țineau strict de obligațiile tale. Și nici măcar la acestea, nu mai mult decât gândeau ceilalți, care erau pe un post similar. Învățați asta repede, după ce vedeai că indiferent cât te-ai strădui, nu puteai demonstra că ai idei mai bune decât șeful tău, pus în post poate pe criterii politice, iar leafla rămânea aceeași, egală cu a unor colegi care erau mult mai puțin capabili. Și această leaflă urma să se mărească doar eventual în funcție de „vechimea” în muncă.

După un număr de ani, o asemenea politică îți amorțea mintea. Nu gândeai mai mult decât era strict necesar, nu luai nicio inițiativă, nu numai deoarece toate ideile veneau de undeva „de sus”, ci și pentru că înțelegeai că orice inițiativă îi irita pe șefii tăi, care nici ei nu doreau „să se lege la cap” cu mai mult decât era strict necesar. Iar dacă inițiativa ta era bună, fie șeful (dacă era prost) te bloca, să nu-l pui în umbră, fie (dacă era deștept) accepta, dar cu condiția să apară el ca autor.

La cele de mai sus se adăuga și lipsa unor drepturi fundamentale ale omului (a libertății cuvântului și a presei, a posibilității de a călători în străinătate, a garanțiilor împotriva unor abuzuri etc.), dar ele au exasperat doar o pătură foarte subțire, mai ales de intelectuali, care oricum n-ar fi fost în stare să schimbe singură lucrurile. Cei mai mulți nu erau deranjați deloc de faptul că altcineva gândea pentru ei, iar porțile pentru o seamă de libertăți rămăneau închise. Pe alocuri erau chiar încântați (de ce să aibă vecinul o capră când eu n-am?).

Acestea au fost premisele care au dus, „legic” (folosind un termen mult uzitat pe atunci), ca în țările zise comuniste productivitatea și competitivitatea să se tot micșoreze în comparație cu cele din societățile (uneori poate nedrepte) care încurajau libera inițiativă. Un deceniu după altul, diferențele au devenit tot mai mari, până au ajuns de nesuportat. Aceasta a fost principala cauză a descompunerii „lagărului

socialist” și a lichidării utopiei comuniste, în 1989. În urma lor, cel puțin la noi, au rămas generații întregi incapabile mental să se acomodeze cu o lume în care normalitatea fiecărei zile trebuia să fie gânditul și inițiativa. Cinste excepțiilor.

Pentru a înfăptui „dictatura proletariului”, contase decisiv „originea socială sănătoasă” a viitoarelor „cadre” de conducere. Comunismul se autodefinea, după o schemă care s-a perimat de mai bine de o sută de ani (dar mulți n-au observat), ca o societate care trebuia să fie condusă musai de muncitori. Deci liderii potențiali trebuiau aleși pe cât posibil din această categorie, nu dintre intelectuali și în niciun caz dintre proprietarii ori bunii manageri de dinainte de „revoluția socialistă”.

În vederea selecției, ți se cerea, din când în când, să îți scrii „autobiografia”. Acolo trebuia să arăți cine ești, ce ai făcut, dar mai ales cine sunt și ce au fost tatăl, mama, frații, soția (dacă aveai), bunicii, unchii, mătușile, alte rude, dacă au avut vreo avere, dacă au câștigat cumva în trecut din „exploatarea omului de către om”, dacă au fost în vreun partid sau mișcare și care anume, dacă ai rude în străinătate etc. Trebuia să fii foarte atent ce scriai acolo. Orice abatere a unei „autobiografii” de la cele scrise în cele anterioare dădea de bănuț că ești „nesincer”, ceea ce era foarte rău pentru viitorul tău. Tatăl meu, țin minte, avea acasă o autobiografie pe care o tot copia ori de câte ori i se cerea, pentru a nu modifica nicio virgulă în ceea ce a declarat odată.

Majoritatea acestor autobiografii ajungeau în niște „dosare”, laolaltă cu alte documente care să susțină ori să ilustreze afirmațiile făcute. Principalul dosar, cel „de cadre”, era la serviciu sau la școală, altele se cereau la Partid, organizația de tineret, doctorat etc. Un număr însemnat de persoane aveau și un dosar făcut de Securitate. În acesta din urmă intrau mai puțin autobiografii, ci mai mult portretele pe care ți le făceau alții, adunate și rezumate cu grijă de ofițeri bine plătiți pentru această muncă. Toate dosarele erau confidențiale și te însoțeau în toată cariera, oriunde te mutai. N-aveai cum să scapi de ele, întrucât unicul tău stăpân – statul – trebuia, în permanență, să știe bine cu cine are de-a face.

Ca un exemplu, cât am fost la liceu și apoi, la facultate, aveam un dosar bunicele. Tatăl meu era tehnician în Uzinele din Reșița. Prin 1946, a fost ademenit de un cumnat al său, mai militant, să se înscrie în partidul social-democrat. La scurt timp, acest partid a fost înghițit de partidul comunist, deci tatăl meu devenise „membru de Partid”. Nu aveam probleme nici cu restul familiei.

Alții au fost mai puțin norocoși. Pe un coleg al meu de clasă l-au dat afară din facultate când s-a descoperit că tatăl său murise la Stalingrad, ca soldat german (va ajunge profesor la Universitatea din București, dar abia după 1990). O colegă de serviciu mi-a povestit că tatăl ei avusese o podgorie cu o crâmă. Nu a putut fi admisă la facultate și chiar și pentru a-și da bacalaureatul a trebuit să fie înfiată de o mătușă. În anii cincizeci erau nenumărate asemenea cazuri.

Numai că, în anul 1959, situația mea politică s-a schimbat dramatic. De vină a fost tot autobiografia, dar nu a mea, ci a tatălui meu. Atunci când a scris-o, i s-a atras atenția să menționeze, între altele, orice detaliu privind eventuale relații cu legionarii. Vrând să fie sincer, a scris că, prin 1940, a contribuit cu o sumă de bani pentru refugiații din Ardeal, iar colecta a fost făcută de legionari, organizație cu care, altminteri, el n-a avut nicio tangență.

Acum, în 1959, Partidul și-a adus aminte de bizara lozincă stalinistă conform căreia, chiar dacă au dispărut „clasele exploatare”, „lupta de clasă se ascute în continuare” (pe atunci nici nu spuneai cuiva că a slăbit, ci doar că „te ascuți ca lupta de clasă”). În acest scop toți membrii de Partid au fost trecuți prin ciur, iar cei cu probleme au fost dați afară. La tatăl meu a funcționat o logică tipică acelei epoci: a dat bani în mâna legionarilor, adică a cotizat la legionari, deci a fost legionar... În consecință, a fost exclus din Partid.

O carte despre un neam glorios și muribund

Mihai MUSTĂŢEA

În colindul meu prin librăriile bucureștene, un titlu m-a frapat: *Totemul lupului* (Editura Curtea Veche, București, 2011), autor Jiang Rong, despre care nu știam mai nimic. Am aflat că romanul fusese publicat, în China, în anul 2003, sub pseudonim. La un an, în 2004, în ciuda succesului colosal și a notorietății de care se bucura, vândut în peste patru milioane de exemplare, Jiang nu își dezvăluie încă identitatea. Până în 2006, numele lui real nu a fost cunoscut decât de cinci persoane, una fiind ministrul Siguranței Publice. În 2007, tradus deja în peste 20 de țări, i se decernează Man Asian Literary Prize. Deși nu e prezent, deoarece autoritățile chineze nu-i eliberează un pașaport, numele lui este făcut cunoscut dincolo de bornele asiatic. În alți zece ani se vânduseră peste douăzeci de milioane de exemplare, fiind cea mai vândută carte, în China, după „Cărticica roșie” a lui Mao, și tradus în 30 de limbi.

Născut în 1946, Rong Jing este pseudonimul literar al disidentului chinez Lu Jiamin. În 1964, înainte de a absolvi liceul, e denunțat pentru un eseu pe care îl scrie pentru școală și acuzat că se împotrivesc Revoluției. Se alătură Gărzilor Roșii și în 1967 pleacă în Mongolia pentru a „servi poporul”, unde rămâne 11 ani, până la vârsta de 33 de ani, trăind ca un nomad. În 1978, se întoarce la Beijing. Se înscrie la universitate, unde studiază economia și se alătură mișcării „primăvara de la Beijing”, în care are un rol important. După absolvire, predă într-un colegiu de stat. În 1989, e arestat în timpul protestelor din Piața Tianamen și închis timp de 18 luni, fără a fi judecat. A scris și rescris cartea timp de 32 de ani.

În vremea când traducerea era predată Editurii Curtea Veche, nu exista nicio variantă în vreo limbă europeană. Dar, cum între momentul depunerii traducerii și apariția cărții pe piață a trecut mult timp, versiunea engleză s-a bucurat de onoarea de a fi considerată drept prima traducere în Europa. Romanul nu a avut parte de prea multă atenție nici din partea criticii, eclipsat de mai strălucitorul său confrate Mo Yan, laureat, în anul 2012, al Premiului Nobel pentru romanul *Obosit de viață, obosit de moarte*. Ce titlu frumos!

Am încercat de mai multe ori să scriu despre romanul lui Jiang Rong, o lectură interesantă, de la „povestirea” în sine, despre o lume atât de diferită de a noastră și semănând cu o frântură a unui loc atemporal, unde o civilizație aflată sub totemul lupului încă subzista, dar simultan și o carte cu caracter autobiografic.

Lupul reprezintă, în ordinea animalelor, vânătorul prin excelență. Pentru unele popoare este strămoș mitic și erou războinic. Aidoma autorului, în timpul Revoluției Culturale (1966-1976), Chenzhen, personajul principal, student la Beijing, este trimis în Mongolia Interioară, „să vadă ce înseamnă traiul la țară”. Este o monografie a vieții, a obiceiurilor, credințelor, tradițiilor nomade din această parte de lume, puse în antiteză cu ideologia chineză care și-a uitat originile și înaintașii. Autorul încearcă să explice spiritul divin al lupului și de ce în religia neamurilor de stepă acest animal și-a meritat totemul, la care nomazii s-au închinat secole la rând și a slujit ca mesager în relația omului cu divinitatea. Spiritul

puternic al lupului este însăși esența spiritului, al curajului și al înțelepciunii popoarelor nomade. Pentru mongolii, lupul a devenit animal strămoș, maestru în arta războiului, călăuză înțeleaptă, model de urmat și zeu protector al stepei și al oamenilor ei. Asemeni lupilor pe care-i divinizau, mongolii au devenit seminția cea mai neînfrică și mai puternică, mai înțeleaptă și mai nesupusă dintre neamurile Asiei și Europei: „De n-ar fi fost acest sfetnic militar și mentor care este lupul, n-ar mai fi existat nici Genghis-Han, nici Hoarda de Aur și nici cavaleria mongolă atât de prețuită și vitează”.

Generații fără de număr, nomazii s-au închinat lui Tengri, zeul tutelar, și s-au înfruntat cu lupul, învățând

fiecare în felul lui, pas cu pas, cum să străbată timpul, să supraviețuiască în stepa frumoasă, dar aspră cu vietățile și oamenii, nu de puține ori aducându-le moartea.

Simbolic, furtul, răpirea unui pui de lup adus să crească la iurtă, să crească în captivitate, sunt privite „în oglindă” cu soarta nomazilor, supuși la alt fel de „închisoare”, a sedentarizării, amputându-și felul de a fi, legăturile profunde cu trecutul lor ancestral, în numele unei ideologii, a unui mod de a gândi al Chinei comuniste. Și, la fel ca puilul de lup („lupu’mic”), iubit de Chenzhen, căruia răpirea libertății îi aduce moartea, nici chinezii nu au înțeles că sedentarizând nomazii, nerespectând marea stepei și frumusețea acestui stil de viață, au dus la dispariția unei culturi, a unei lumi. Destinul lupului crescut în captivitate va fi destinul întregii comunități nomade. Întors acasă, Chenzhen rămâne cu nostalgia stepei, iar un telefon, primit în anul 2000, de la Batu și Kasmai, îi anunță dispariția vechii lumi: „hăitele de lupi erau istorie, stepa devenise o amintire, civilizația nomadă își găsise sfârșitul”. Pagini dure, dar de o frumusețe uimitoare, înțeleaptă și zguduitoare.

Romanul este pus sub semnul a două motto-uri, primul din Fan Wenlan, *Istoria Chinei pe scurt*: „Cei din neamul quanrong spun că se trag din doi câini albi, altfel că și-au luat câinele drept totem”, și al doilea din *Cronica dinastiei Han – Istoria hunilor*, „Împăratul Zhoumu a trimis o expediție militară în stepă. Acolo oamenii lui au prins patru lupi albi și patru cerbi și s-au întors cu ei acasă”. Fiecare capitol se deschide cu un citat dintr-o scriere veche, fapt puțin spre deloc făptuit de autorii chinezi. În ciuda controverselor pe care le-a stârnit cartea, multitudinea cheilor în care poate fi citit romanul, fie ca o poveste emoționantă despre o relație tabu între o ființă umană

și un pui de lup, fie ca un studiu al culturii mongolilor nomazi din nordul Chinei, ca un manual de ecologie sau ca un manifest politic, îl plasează în rândul acelor cărți memorabile, care pot fi (re)citite la orice vârstă și în orice epocă.

Dincolo de interpretare, *Totemul lupului* rămâne o poveste clasică, iar Jiang Rong, un artist desăvârșit al narațiunii. Iată câteva citate din opiniile despre scriere în critica de pe mapamond:

1. „Jiang Rong va deveni probabil unul dintre cei mai mari și mai cunoscuți romancieri chinezi din lume.” (*The Guardian*)

2. „*Totemul lupului* a avut atât de mare succes în China pentru că a declanșat, chiar de la apariție, polemici aprinse în privința conținutului său foarte subversiv. A dat naștere la numeroase dezbateri pe Internet, a fost apreciată de oameni de afaceri, de intelectuali, de studenți la Litere, de jurnaliști și de marele public, dar a făcut, totodată, obiectul atacurilor violente ale apărătorilor confucianismului, ale ultranaționalistilor și ale aripii conservatoare a Partidului Comunist Chinez, care au cerut interzicerea ei, și încă o cer, chiar dacă romanul este deja în biblioteci și face chiar obiectul unor teze de doctorat.” (*Le Monde des livres*)

3. „*Totemul lupului* este cea mai bună carte scrisă de un autor chinez pe care am citit-o în ultimii ani, și singurul roman cu adevărat bun. Este revelatoare, rafinată, misterioasă – o minunăție.” (Jonathan Mirsky, *Literary Review*: „O carte fără pereche, de neuitat!”)

Regizorul francez Jean Jacques Annaud a realizat, în 2015, un film, *Wolf Totem*, tradus la noi *Ultimul Lup*, după acest roman. Este un film de o frumusețe tulburătoare. Romanul acesta, în integralitatea sa, ar fi fost imposibil de transpus pe ecran. De aceea, cu atât mai apreciabilă este opera cinematografică, care condensează și transmite esența. Spre deosebire de roman, filmul ne oferă un final optimist. Tânărul Chenzhen, îndrăgostit de lupi, salvează un pui abia născut, cu mari greutate reușește să îl apere și să îl crească, trecând peste momentele încinse ale împotriri în crâncenate ale comunității de ciobani și ale tovarășilor politrucci, până când, ultimul lup, puilul devenit matur, poate lua viața în piept, supraviețuitor (și poate nu singurul) al genocidului speciei sale. Copleșitor de emoționantă este scena finală, când cei doi, Chenzhen și „lupușorul”, se privesc de departe, unul pe celălalt, și omul citește tot ce și-a dorit în ochii lupului, și acesta se întoarce singur, mai departe, pe propriul drum. Iar omul își ridică ochii spre cer, parcă mulțumindu-i lui Tengri, și pe cer vede un nor alb și pufos ce prinde forma unui cap de lup. Fiecare se întoarce la menirea lui: de om și de lup. Este o producție spectaculoasă, susținută de o extraordinară emoție. La realizarea peliculei au fost antrenați 480 de tehnicieni, 200 de minunați cai, aproape o mie de oi, 25 de lupi și vreo 50 de dresori și îngrijitori care s-au ocupat de animale. Regizorul, Jean-Jaques Annaud, este autorul și filmelor de mare succes *Șapte ani în Tibet* și *Numele trandafirului*.

Pe atunci nu știam că și viitorul meu socru a fost dat afară din Partid în același fatidic an 1959. El era din Basarabia, dar și-a făcut studiile la Politehnica din Timișoara, unde a făcut parte din „Asociația tinerilor basarabeni”. Și a scris asta în autobiografie, ceea ce era suficient pentru excludere. Nu știam atunci că și un frate al tatălui meu a ieșit din Partid, chiar dacă în alte împrejurări: „și-a depus carnetul” într-un acces coleric, neputând suporta nepotismul practicat de niște șefi ai săi. Și nu știam nici faptul că încă de pe atunci (și cel puțin până în 1989) eu însumi aveam un „dosar” la Securitate, plecând inițial de la niște „bancuri” la adresa unor persoane din fruntea statului, bancuri pe care am avut imprudența să le reproduc în niște scrisori care au fost interceptate.

Dar, cu toate acestea, eu eram, din nou, relativ norocos față de alții din jurul

meu. În același an 1959, niște colegi de an fuseseră dați afară din organizația comunistă de tineret, în care erau obligatoriu toți tinerii, cu excepția unor proscrisi. Era ceva ce cântărea mult mai mult la dosar decât un părinte exclus din Partid. Doi asistenți de la cursurile de fizică pe care le-am urmat, deși erau excelenți profesioniști, au fost scoși din învățământul superior, pe motive politice, fiind făcuți profesori de liceu.

Eu am resimțit o primă consecință anul următor, la terminarea facultății. Deși am fost șef de promoție și am fost invitat de unii profesori, nu am putut rămâne în învățământul superior, ceea ce câțiva colegi au reușit. De vină a fost dosarul meu.

Dar anomalii ale vremii au fost mult mai diversificate decât am schițat mai sus. Merită să revin și cu alte exemple în episoadele viitoare.

Cărți și autori

Dan ANGHELESCU

Carmina Balcanica

Experiența singulară a unei publicații

Nicolae Iorga a fost, se pare, primul istoric care ne atrăgea atenția că devenirile noastre ca popor și ca spiritualitate nu ar putea fi înțelese în esența lor fără o cunoaștere a popoarelor vecine din sud-estul european. „Două milenii și jumătate de viață în comun – scria el – de la traco-Iliri până în secolul XIX, nu puteau să nu dea un caracter comun Peninsulei Balcanice și împrejurimilor, caracter unitar care nu există în celelalte peninsule meridionale, Italică și Iberică.” (Nicolae Iorga, 2002, *Bizanț după Bizanț*, Ed. Enciclopedică Română, București: 8)

Percepția asupra Sud-Estului european, deci a Levantului, am gândit și noi pe atunci, ar avea toate determinațiile unui teritoriu de civilizație unitară, puternic individualizată, rezultantă a viețuirilor de secole, cu toate luminile și întunecările inerente unor asemenea proximități. Dar necesitatea de a cuprinde în înțelegere, a gândi și regândi ideea de *balcanitate* ca pe un ambient spiritual și ca o matcă generatoare, nu doar a culturii noastre, ci și a întregii civilizații apărute pe continentul European nu era nici pe departe o noutate. Și, în acest sens, în deschiderea fiecărui număr de revistă, editorii au considerat că este benefic pentru cititorii de pretutindeni să se întâlnească mereu cu acele gânduri pe temeiurile cărora s-a eșafodat proiectul unei asemenea publicații: „Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale. Culturalicește, ca și spiritualicește, Europa se întregește cu tot ce a creat și a păstrat spațiul carpato-balcanic.” (Mircea Eliade).

Dar nu numai el, ci și încă mulți alții, la fel de importanți: „Avem nevoie de un alt Hasdeu, care să ne dea din nou conștiința că, fiind urmașii direcți ai băștinașilor romanizați ai acestei părți a Europei, pe care s-au altoit toate popoarele din jurul nostru, avem rădăcinile îmbinate cu cele ale tuturor acestor popoare și că trebuie să fim și în faptele și în năzuințele noastre prezente, termen de unire și cheag în Europa de Sud-Est.” (Anton Golopenția)

Toate acestea și pentru că – va scrie și Eugen Simion – „Bogăția Europei depinde de bogăția și diversitatea culturilor naționale. /.../ Cultura nu trebuie să ne despartă, trebuie să ne apropie pe noi, europenii din Est, din Vest, din Sud-Est, din centrul sau din nordul Europei. Dialogul cultural nu trebuie purtat numai între Est și Vest, ci și între Est și Est.”

În 2007, împreună cu Mihaela Albu și poetul ieșean Marius Chelaru, alăturându-ni-se pentru scurtă vreme și prozatorul brăilean Vasile Datcu, porneam, înarmați cu toate aceste argumente, dar și de la o serie întreagă de alte reflecții datorate unei tulburătoare rostiri pe care o auzisem cândva și pe care o reproduc din memorie: *Judecând după forța de mișcare a imaginarului* – se spunea acolo – *poemele apărute în acest Sud-Est ar putea să mute Balcanii mult mai în centrul Europei*. Era, în cele de mai sus, enunțul unei percepții care, nu numai o dată, îi „vizitase” deja pe mulți alții, dar mai ales pe noi. Cu numai un an înainte, ca unul dintre principalii inițiatori ai Festivalului Poeților din Balcani de la Brăila, dar și în calitatea de președinte al juriului la acel memorabil eveniment, îmi încolțise în minte o idee destul de îndrăzneată. În plus, mi se părea de o cumplită nedreptate faptul că, în orașul meu natal, loc binecuvântat în care se iviseră deosebit de strălucitoare personalități ale înaltei noastre culturi interbelice (Nae Ionescu, Basil Munteanu, autor al celebrei *Panorama Literaturii Române* editată în 1938 la Paris, deci înaintea Istoriei lui G. Călinescu, apoi Dumitru S. Panaitescu-Perpessiciu, Vasile Băncilă și mulți alții) nu mai exista nicio revistă literară.

La o asemenea stare de lucruri, cu atât mai mult ni se păreau excesive și total nedrepte, „zicerile” depreciative și mereu repetate *diabolizare a Balcanilor (butoi cu pulbere al Europei)* pe care deloc inocentul Occident le pune în circulație, trecând sub tăcere și mai vechile, dar și foarte recente sale forme prin care trădase întregul Sud-Est continental.

Rememorasem pe atunci lucrările *Congresului de științe istorice* de la Belgrad din 1971, acela unde Maria Gimbutas evocase vechea civilizație sud-estică (*The Old European Civilization*), amintind că din ea se configurase matca aurorală a celui sincretism din care izvorăseră, îngemănate, filosofia, științele, marile poeme, religia și arta. Ea tocmai readusesese astfel în dezbatere – pentru cei ce aveau motive să nu-și mai amintească de faptul că Parmenide, Heraclit, Zenon, Euclid, Platon, Aristotel, Dionisie Areopagitul, ca și marii poeți ai lumii începând cu Orfeu se iviseră de aici, din Levant. Nu mai puțin demnă de reamintit era și proveniența acelor cuvinte cheie pe care Occidentul de astăzi a început, totuși, să le scrie cu majuscule (*Democrație, Constituție, Creștinism, Renaștere*), cuvinte a căror apariție era strâns legată de veșnic blamatul Sud-Est.

„Balcani, Balcanitate, Balcanism!” – scria Mihaela Albu într-un micro-eseu (*Carmina Balcanica și Dialogul Intercultural*): „...Termenul din urmă, insistea ea, a acumulat, în timp, o conotație vădit peiorativă. /.../ Spiritualitatea, arta, cărțile de înțelepciune, ca și toate formele de interpenetrație spirituală ar trebui să justifice o de-peiorativizare a modului în care este privită și înțeleasă lumea Levantului. /.../ Toate temeiurile civilizației europene își au sorgintea în spațiul balcanic. Ideea de democrație s-a născut la poalele Atenei. Ideea de constituție a apărut în spațiul grecesc. Creștinismul avea să se răspândească în Europa prin marea operă apostolică începută în Grecia.”

Și, evocând un interviu al academicianului Răzvan Theodorescu, reamintea că „deși la Sarajevo avusese loc declanșarea Primului Război Mondial, n-ar trebui să se dea uitării faptul că, mai înainte de asta, Sarajevo fusese cândva perceput ca un nou Ierusalim, un loc unde conviețuiseră în pace toate religiile: musulmană, creștină, mozaică. Se uită – spunea în încheiere Mihaela Albu – că Balcanii, priviți azi ca un tărâm al intoleranței, au fost cândva model și pildă de toleranță.” (Mihaela Albu, *Carmina Balcanica și dialogul intercultural*, *Carmina Balcanica*, anul IV, nr. 1(6), mai, 2011)

În plus, am mai adăuga noi acum, ceea ce a imprimat în vreme acestui spațiu încă o amprentă *de-ne-șters* a fost existența imperială a Bizanțului. Nicolae Iorga susținuse că esența acestuia nu numai că se păstrase, ci și că ea își continuase și din adâncuri acțiunea milenară, persistând cu o inalterabilă continuitate.

Considerațiile istoricului se adânciseră atunci când sublinia că Bizanțul nu a fost doar „...o împărăție grecească sau orientală, ci, în realitatea lui fundamentală, o Împărăție romană, *Basileia ton Romaion*. Grecul însuși a ajuns și în viața cotidiană să se considere, nu ca Elenul de odinioară, ci, în accepția aceasta populară a cuvântului, ca *Romaioi, Romeos*. /.../ Împărăția aceasta a fost a Romeilor, care se considerau ca Romani, nu admitând cu supunere o îngenunchere a lor, ci reclamând cu mândrie apartenența față de imperiul Roman” (op. cit., pp. 240-241).

Un element esențial ce a focalizat atenția românilor asupra Levantului a fost, dintotdeauna, problema romanității balcanice, a aromânilor, a vlahilor din Balcani, „cei de nesupus” (*abasilento*, adică fără stăpân, cum îi numise un istoriograf din Bizanț).

Pornind și de la absoluta realitate a acestora toate, dar și cu multe altele, a încolțit în noi ideea unei reviste pe care am convenit s-o intitulăm *Carmina Balcanica*. În intenția noastră, publicația s-a dorit o ilustrare a faptului că Levantul continuă să existe în prezent ca o identitate spirituală cu totul aparte, ce se și identifică prin ritmurile și traiectoriile de gândire și expresie ca o *forma mentis*. Porneam și de la acea viziune exprimată de Lucian Blaga în *Apriorismul românesc* atunci când scrisese: „Noi suntem, unde suntem: cu toți vecinii noștri împreună – pe un pământ de cumpănă”. Iar publicația noastră chiar acest lucru și-l propunea: să arate și lumii

de azi că, într-adevăr, încă „suntem acum și aici cu toți vecinii noștri împreună”.

În sensul acestui *împreună* aveam să ne bucurăm de eoul pe care revista l-a trezit foarte repede în întregul spațiului vizat de noi, dar și din universități americane (Sanda Golopenția-Eretescu – Brown University USA, Heinz-Uwe Haus – University of Delavare, Aurelia Roman – Georgetown University, Marian Gh. Simion – Harvard University, Th. Damian – Metropolitan College of New York).

Aproape imediat s-au ivit aderenți dornici să participe la proiect și din universitățile din Balcani. S-a răspuns cu însuflețire la invitația noastră de a scrie, întâi de toate în graiul matern al autorului (român, aromân, grec, sârb, albanez, macedonean etc.), dar și în limba engleză (pentru o largă difuzare, inclusiv în Vest). Se realiza astfel o formă de reală configurare a *conceptului de balcanitate*, cel ce dobândise un contur deosebit prin studiile distinsului – și astăzi regretatului – balcanolog Mircea Muthu. Pornind de la el, revista își propunea să capteze și să aducă în lumină acel prețios aliaj de elemente care – potrivit profesorului Mircea Muthu – „împregnează psihologia, mentalitatea și, corelativ, creația artistică în formele specifice sensibilității omului de miazăzi de ieri și de astăzi”.

Aveam, în intuițiile și percepțiile noastre de atunci, convingerea că Balcanitatea continua încă să adăpostească o filosofie aparte, o amprentă, o voință de stil și un mod prin care ființarea din interiorul acestor spații se cere adusă în cuvânt, în sunet, în formă și culoare.

Însă, chiar de la primul număr al publicației, ca editori, am ținut să subliniem că, deși se intitulează *Carmina Balcanica*, publicația nu va fi dedicată exclusiv poeziei.

De la Martin Heidegger înțeleseserăm că *orice artă este în esența ei Poezie (Dichtung)* și că, implicit, unul dintre *modurile în care poate fi privită lumea și ansamblul-ființei-în-lume își află configurarea în artă și în imponderabilele esențe ale acesteia*. Ceea ce mai înseamnă că, în fiecare artă – indiferent de limbajul prin care se comunică – există o rostire esențială, fiind în felul ei și *poetizare (Dichten)*. Prin urmare, nu este greșit dacă ne propunem să considerăm că proza, eseul, arhitectura, pictura, sculptura, grafica, muzica, dansul, fiecare în felul său, posedă o *natură poetică (dichterisch)*. În consecință, tocmai printr-o astfel de înțelegere a lucrurilor, *Carmina Balcanica* se mărturisea ca aparținătoare Poeziei. Într-o asemenea idee am solicitat tuturor celor ce doreau să se alăture demersurilor noastre să aducă la lumină tocmai această esență intimă, așa cum ea își manifestă specificitatea în cât mai multe și diversele forme de exprimare, proprii spiritualității din Balcani.

Într-un curs dedicat istoriei statelor balcanice, susținut la Universitatea din București în 1913, Nicolae Iorga scotea în evidență o serie amplă de explicații ce iluminau atât de numeroasele asemănări, cele elementare, cât și cele fundamentale. Potrivit acestora nu ar mai trebui să căutăm, ci mai degrabă să înțelegem profunzimea incontestabilă a acestor forme de unitate, deosebit de amplu nuanțată în cultura popoarelor din Balcani. Pentru susținerea unei asemenea afirmații se aducea, *argumentum ad verecundiam*, chiar incontestabilele elemente ale *etnicității străvechi, de natură tracă*, anterioare și expansiunii latine și revărsărilor slave și cuceririlor turanice și chiar strălucitei civilizații elenice.

În funcție de tot mai agresivele inserții datorate ofensivei religioase a Occidentului, dar, în egală măsură și presiunilor deosebit de complexe exercitate de foarte opresivul Imperiu Otoman, în țările aparținând Levantului, în mentalul lor s-a manifestat și a căpătat consistență tot mai pregnantă acea formulă a lui N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*. Astfel, spiritualitatea din spațiile situate la nord de Dunăre va cunoaște o formă de sedimentare nu numai singulară, ci și o fizionomie mult mai pregnantă în raport cu diversitatea întregului Sud-Est.

Acesta, în cea mai mare parte, fiind copleșit de puternicele și constantele iradiații politice, economice și, desigur, nu mai puțin religioase, ale Semilunii. Puternic estompată de acesta, în teritoriile de peste Dunăre, paradigmele bizantinismului își vor păstra dimensiunile de valoare referențială. Astfel, tendințele de generalizată distanțare de *bizantinism*, în ceea ce ne privește, se vor diminua simțitor și din rațiuni în primul rând politice, dar și culturale.

Așa cum am spus mai sus, apariția revistei *Carmina Balcanica* s-a produs și dintr-o necesitate de a cuprinde în înțelegere, a gândi și regândi ideea de *balcanitate*, ca ambient spiritual, dar și ca pe o *matcă generatoare*, nu doar a culturii noastre, ci și a unei *întregi civilizații apărute pe continentul European*, dar și dintr-o rațiune cu totul mai aparte, aceea că, așa cum se exprima un strălucit balcanolog, regretatul profesor universitar Mircea Muthu, în una dintre cărțile sale (*Balcanismul literar românesc* III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca: 65), „balcanismul este drama colectivă” care, din nefericire a continuat și de fapt continuă – într-un fel sau altul – când mentalitățile vestice, cele mai vechi și, unele, mult mai noi, au continuat *peiorativizarea* lui cu acțiuni și consecințe devastatoare, deși lumea Levantului a dovedit, încă din vremuri străvechi, că tocmai prin ea s-au eșafodat adevăratele temeuri ale civilizației vestului european.

După foarte recente (deloc îndepărtate) și tragicele evenimente din Balcanii zilelor noastre, am considerat că orientarea revistei se cuvine (chiar este momentul) să instituie o tentativă de regândire a acelor temeuri fundamentale formulate, cu o remarcabilă limpezime de profesorul Mircea Muthu: „apar, scria el, întrebările legitime din perspectiva noastră: în ce măsură imaginarul artistic preia și transcrie relația dintre stimul (eveniment) și răspuns (*trenoi*, *satiriazis* etc.), comportament aleatoriu sau aluviunile etno-psihologice și sociale în procesul lor de etnică și trudnică sedimentare.”

Și, în ceea ce ne interesa pe noi în mod direct, devenise tot mai evident că existau „serii de motive ori teme care să conoteze specific acest areal. Există, mai exact, un «balcanism literar românesc» în sensul de categorie tipologică sau de stil artistic definitoriu. De-peiorativizarea balcanismului /.../ era acum subînțeleasă deja în /.../ distanțarea noastră față de semnificația termenului înrădăcinat în mentalitatea colectivă /.../ prin situare antitetice față de balcanismul în cheie precumpănitor etică, etnică sau chiar socială.” (op. cit.: 65)

Așadar, orientările publicației noastre trebuiau îndreptate asupra ființării de astăzi ale unui actual *homo balcanicus*. Cu atât mai mult cu cât el se vedește moștenitorul de peste veacuri al acelei strănii și singulare structuri a omului bizantin, așa cum este ea configurată în timpul acestui agitat și, vai, totuși însângerat *acum*. Era cazul și urma să se vadă dacă el mai este identic cu acela despre care lorga afirmase cândva că „participă prin toată structura sa etnică, mintală și sufletească la mai multe naționalități.” (V. și Al. Duțu, *Sud-Estul și Contextul european*. Buletin VII, Academia Română, 1927, București: 37-43, *La métamorphose des solidarités*.)

Începând cu primul număr, noiembrie 2008 (204 pagini), și apoi în continuare, cu alte numere următoare, structura revistei cuprindea: *Eseuri* (Essays) semnate chiar de Mircea Muthu – *Mentalitate, identitate și alteritate sud-est-europeană*, Mihaela Albu – *Sud-Estul european sau Peninsula Balcanică – regiune cu destin specific și bogat patrimoniu cultural*, Dan Angheliescu – „*Melos*” *balcanic, unitate în diversitate*, acad. Katica Kulavkova (Macedonia) – *Stereotypical Models of the Balkans*, Hans-Uwe Haus (USA) – *The Ancient Greek's Heritage. The „Use-Value” of Ancient Texts*, Apostolos Patelakis (Grecia) – *The Destiny of a Grek-Oltenian*, Camelia Zăbavă – *Comunitatea bulgară din România*, Cezar Ivănescu – *Harry Zupperman, evreul, profesorul meu de limba română*, Marius Chelaru – *Benjamin Fondane, La porțile Indiei*, Alexandru Marinescu – *Lungul drum al unei reviste către cititori: Realitatea Evreiască*, Erwin Josef – *Țigla – Armonie în diversitate – Banatul montan: o mică Europă*, Maria Alexe – *Bisericile triste ale sașilor*, Dan Angheliescu – *Eseurile poetului Wolf von Aichelburg*, Viorel Achim – *Țigani în istoria României*, Cornel Ungureanu – *Miloš Crnjanski – Nesfârșitele migrații*, Dan Angheliescu – *Lubița Raichici – sau sunetul ființial al Balcaniei*, Mihaela

Albu – *Drumul poveștii: de la realitate către simbol: Cartea șoaptelor de Varujan Vosganian*, Dan Angheliescu – *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni – Aspecte identitare și culturale*, Mircea Popescu – *Nicolae Iorga și problema armânească. Extras din Noul Album Macedo-Român*, Aurelia Roman (SUA) – *Eugène Ionesco and Matei Vișniec: To Dream up and to Dream down – Two Oniric Dramas*, Dr. Heinz-Uwe Haus (SUA) – *Theatre as a Transcultural event: Notes on European Identity*, Mihaela Albu – *Postmodernism românesc în Voivodina – Serbia – Pavel Gătăiașu*, Mac Linscott Ricketts (SUA) – *Eliade, Comentarii la legenda Meșterului Manole*, Acad. Răzvan Theodorescu – „*Coridoarele culturale*” ale Europei de Sud-Est după 30 de ani.

Tot în cuprinsul publicației a figurat și rubrica de poezie dedicată creațiilor lirice semnate de poeți din Bulgaria, Bosnia Herzegovina, din Kosovo, Macedonia, Serbia, dar și din România și chiar din rândul minorităților etnice și, de asemenea, grupaje haiku (cu semnatori din Bulgaria, Slovenia și România).

O rubrică importantă, cea de *Cronici și recenzii*, semnala cele mai importante și recente apariții editoriale din spațiul culturilor balcanice. Astfel, Apostolos Patelakis și Antonia Vancea scriau despre *România inimii mele, Album bilingv greco-român* – autor Dimitra Stasinopoulou; Dan Angheliescu despre *O Istorie a Ciprului în limba română* – lucrare semnată de Katia Hadjidemetriou; Mihaela Albu despre *Profiluri literare: Klitos Ioannides*, semnată de Chara Baconicola-Georgeopoulou; Carol Roman despre *Romanitatea Balcanică și civilizația Aromânilor*. Ultima rubrică a fiecărui număr cuprindea și o scurtă notă biografică a autorilor și membrilor Colegiului redacțional (în limba engleză).

În caseta revistei, număr de număr, era explicația fotografiei de pe copertă, o hartă veche a Balcanilor. De asemenea, amintim că în fiecare număr erau reproduse fotografii ilustrative pentru tematica respectivă, în funcție fie de configurația etnic-culturală a uneia dintre țările despre care era vorba în acel număr, fie a unora dintre entitățile etnice din spațiul românesc. Exemplificările concrete apărute pe parcursul timpului sunt edificatoare. Erau cuprinse fotografii din Iași, din Ruse, Bulgaria; apoi din Grecia, Turcia, Albania etc.

Începând de la numărul 10 al revistei *Carmina Balcanica*, au fost incluse în mod constant, atât prin tematicile abordate, cât și, desigur, printr-o imagistică adecvată, aspecte – cât mai specifice – capabile să ofere informații despre culturile minorităților existente atât în Balcani, cât și România. S-a început cu comunitățile de albanezi, bulgari, cehi, croați, evrei, germani, italieni, lipoveni, sârbi etc. În consens cu o imagistică – pe cât posibil complementară – s-a încercat o asigurare a orientărilor tematice a publicisticii incluse (articole, eseuri, studii din respectivele numere). Acestea, întotdeauna, erau scrise în limba maternă a fiecărui autor, însă toate apăreau și traduse în limba engleză: *Cultură Albaneză în România/Albanian Culture in Romania; A brief presentation of the Albanian community in Romania* (Text tradus în limba română din vol. *Ethnic Minorities Living in Romania*, Romania Press Group; versiunea română Adriana Petrescu) Cezar, *Xanthippe's son* (Dan Angheliescu), *Lucian Blaga in Albanian: Light in Poems of Light* (Marius Dobrescu); *Albanian cultural magazine: The Albanian's Friend* (Mihaela Albu); *Cultură Armeană în România/Armenian Culture in Romania; A brief presentation of the Armenian community in Romania* (Mihai Stepan-Cazazian), *A Story's Journey: From Reality To Symbol, Cartea șoaptelor (The Book of Whispers) by Varujan Vosganian* (Mihaela Albu), *Armenian cultural magazine Ararat* (Camelia Zăbavă).

Pe modele asemănătoare, de-a lungul timpului și în mai multe numere, revista a tratat diferite aspecte specifice din *Culturile italiană, macedoneană, maghiară, germană, precum și ale comunităților de evrei, romi, lipoveni, tătari* etc.

În cel de al 20-lea număr al său, revista *Carmina Balcanica* și-a dedicat apariția evenimentului Marii Uniri de la 1918. Amintim o parte dintre articolele publicate atunci: Vasile Diacon – *Soarta pământului românesc la conferințele de pace de la Paris și ulterior; Declarația Sfântului Țării (27 martie 1918); Discursul lui Constantin Stere* (un capitol important din cuprins se referea la Basarabia și a fost ilustrat prin publicarea câtorva documente semnificative).

La rubrica de recenzii a fost recenzată o *Istorie a Basarabiei* așa cum apăruse ea în *Arhivele Olteniei*, (nr. 5, ian-feb. 1923). Și, tot în același sens tematic, dar și, evident, cultural, Mihaela Albu prezenta un semnificativ grupaj de *Poezie contemporană din Basarabia*.

Desigur, dintre marile provincii ale românilor nu putea să lipsească Bucovina și, ca atare, în cuprins au fost incluse articole precum *Prin Bucovina românească* (Ștefan Bosie); *Orașul Cernăuți în romanul Cântecul mării de Oleg Serebrian* (Mihaela Albu); fragment din romanul *Cântecul mării*; apoi, *Cernăuți, o formă de nostalgie* (Matei Vișniec); *Grigore Bostan – scriitor și savant român din Bucovina de nord* (Lora Bostan);

În continuare, referitor la Transilvania, deosebit de important teritoriu românesc, au fost incluse articole ilustrative precum *Repere cronologice: Aradul, capitala politică a Marii Uniri* (Marius-Ioan Grec); Ligia Tomoiagă este prezentă cu *Dr. Găvrilă Iuga – trăitor și făuritor al istoriei neamului, demn descendent al familiilor nobile maramureșene*.

Poezia, evident, nu putea lipsi nici din acest număr al *Carminei Balcanica*. Prin urmare, la rubrica *Poezie/Poetry* vom întâlni semnăturile lui Arcadie Suceveanu – *Noua Danemarcă, Cavalerul Dada, Corabia*; Maria Pilchin – *Și tata și nietzsche și dumnezeu, nu mor, poemele mele rusești: rusul cel bun*; Matei Vișniec – *La masă cu Marx*; Dan Mircea Cipariu – *Big-Bang, Es Kribelt*.

Numărul 21 din *Carmina Balcanica* a cuprins, la rubrica *Studii și Eseuri* titlurile: *Începutul revoluției de eliberare a Greciei în Moldova. Iași, 27 februarie 1821* de Sorin Iftimie (România); *200 de ani de la mișcarea de redeșteptare națională a românilor condusă de Tudor Vladimirescu* – Sorin Liviu Damean (România); *200 de ani de la începutul revoluției grecești de la 1821; Revoluția greacă pe pământ românesc* – Apostolos Patelakis (Grecia); *200 years since the Beginning of the Greek War of Independence (1821)* – Georgios Ioannides (Grecia). În sumar mai sunt de asemenea prezente semnăturile unor prestigioase personalități: N.I. Herescu (România/Franța) – *Adevăratul chip al lui Tudor Vladimirescu*; Tudor Nedelcea (România) – *Marin Sorescu despre... scriitorul Tudor Vladimirescu*; Marin Sorescu (România) – *Tudor Vladimirescu și literatura stării de urgență*; Tudor Nedelcea (România) – *Un cenotaf pentru Tudor Vladimirescu*; Octavian Ciobanu (România) – *Patri-moniuul vlahilor din Balcanii de Vest*. La rubrica de recenzii era prezentat volumul: Pavlos Vasiliadis – *140 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice româno-elene (1880-2020)* de Florin Stan și Apostolos Patelakis.

Ca publicație care a încercat să capteze imaginea spirituală a ceea ce ar putea fi numit *prezentul real* din acest Sud-Est european, dar și o altă imagine, aceea ce ar răspunde la întrebarea dacă există un *homo balcanicus*, *Carmina Balcanica*, prin existența sa de peste un deceniu, a oferit, credem, în paginile ei suficient de numeroase elemente care confirmă că, dincolo de globalizare, de întemperiile și modernizările mai mult sau mai puțin forțate ale unor timpuri neprietenoase, ca și dincolo de fulminantele aberații ale „Faliei Huntington”, istoriile comune tuturor, cu vechile lor temeuri, continuă să respire în fiecare din trăitorii de pe aici. Iar dincolo de alteritatea impusă de factorii politici și economici, există o identitate culturală în care ne regăsim „cu toți vecinii noștri împreună” (Blaga)

Potrivit profesorului Mircea Muthu „între identitate și alteritate, se strecoară în ultimul timp un al treilea concept, acela de identitate multiplă sau aleatorie. /.../ Concluzia: «a fi român înseamnă... român și încă ceva» (iar prin analogie cu «a fi evreu/grec înseamnă... evreu/grec, dar și încă ceva»).” Iată de ce, de data aceasta, din perspectiva constructului european, regretatul profesor clujean Mircea Muthu ne-a mai oferit – dintr-o astfel de perspectivă – încă o gândire limpezitoare: „Aducând cu sine coabitarea celor trei straturi culturale – arhaic, medieval și modern (ne mai spusese domnia sa, încă din paginile de început ale primului număr al publicației noastre), Sud-Estul poate ajuta Europa să-și reînvețe trecutul și, nu în ultimul rând, să-și remodeleze proiectele de viitor.” (Mircea Muthu, *Mentalitate, identitate și alteritate sud-est europeană, Carmina Balcanica*, anul I, nr. 1, 2008, 24)

GO-ul și lumea

Reguli de aur din GO aplicabile în negociere și business

Sabin GÎLCEAVĂ

Cel mai periculos negociator dintr-o sală nu e cel care cere mult. E cel care câștigă tot – și nu realizează că

a pierdut relația.

Se spune că în timpul dinastiei Song, un anume general, Wei, era renumit pentru victoriile sale. Nicio armată nu îi rezistase, nicio cetate nu îi scăpase. Consilierii îl admirau, soldații îl venerau, iar împăratul îl răsplătea după fiecare campanie.

Până în ziua în care a pierdut războiul.

Nu dintr-o singură bătălie catastrofală; nu printr-o greșală evidentă. Ci prin acumularea tuturor victoriilor mici pe care le obținuse cu prețul unor resurse pe care nu și le mai putea permite. Fiecare luptă câștigată îl costase oameni, provizii, timp. Fiecare cetate cucerită îi subțiasse flancurile. Fiecare zi de glorie îl adusesse mai aproape de colaps.

Când a fost chemat în fața împăratului să dea socoteală, Wei a spus doar atât: „Am jucat prea bine fiecare zi. Și am uitat să câștig războiul.”

Maeștrii de GO din acea epocă aveau un cuvânt pentru această capcană. O numeau *tan* – lăcomie. Nu lăcomia brută, grosolană, a celui care vrea totul dintr-o dată. Ci lăcomia subtilă, aproape virtuoasă, a celui care nu poate lăsa niciun câștig pe masă. Care atacă fiecare piatră vulnerabilă. Care optimizează fiecare mutare locală până când tabla, privită în ansamblu, e deja pierdută.

Prima dintre cele zece reguli de aur ale jocului de GO spune simplu: **Tan Bu De Sheng – Cei lacomi nu obțin succesul.**

Generalul Wei nu era incompetent, era doar un om care câștigase prea multe bătălii ca să mai vadă întreaga tablă de joc.

Nu mi-am propus nici pe departe să scriu un articol împotriva ambiției. Este mai degrabă un avertisment împotriva confuziei dintre tactică și strategie – o confuzie pe care o întâlnesc săptămânal în sălile de negociere și în discuțiile cu fondatori de start-up-uri în tehnologie, cu care lucrez.

Negocierea – tabla de joc pe care toți cred că o văd, dar puțini o înțeleg

Într-o negociere, capcana generalului apare mai des decât am vrea să admitem.

Îl recunoști imediat pe negociatorul care a căzut în ea. E cel care iese din fiecare întâlnire cu zâmbetul pe buze, bucurându-se că a obținut reducerea de preț pe care a cerut-o, clauza de penalități pe care o voia sau termenul de livrare cel mai scurt. Este cel care bifează mental fiecare punct câștigat și pleacă mulțumit.

Dar, care se trezește trei luni mai târziu că partenerul de negociere nu-i mai răspunde la telefon. Că furnizorul livrează la limita contractului, niciodată mai mult, niciodată nu e flexibil când i se solicită excepții. Că avocații celeilalte părți se leagă de fiecare virgulă din contract.

A câștigat fiecare piatră – fiecare variabilă de negociere, dar a pierdut tabla – business-ul.

Prima regulă nescrisă a oricărei negocieri de succes este că cealaltă parte trebuie să iasă din cameră simțind că a câștigat ceva. Devine astfel motivată să pună în practică ulterior acordul pe care l-a încheiat.

O negociere nu se termină când se semnează contractul – ea continuă în fiecare zi de execuție, în fiecare decizie discreționară pe care partenerul tău o ia și în care poate alege să fie generos sau strict cu litera acordului.

GO-ul are o regulă pentru asta: **Ru Jie Yi Huan – Nu te grăbi să intri pe teritoriul adversarului.**

Inviația bruscă creează rezistență. Intrarea lentă, răbdătoare, creează relație.

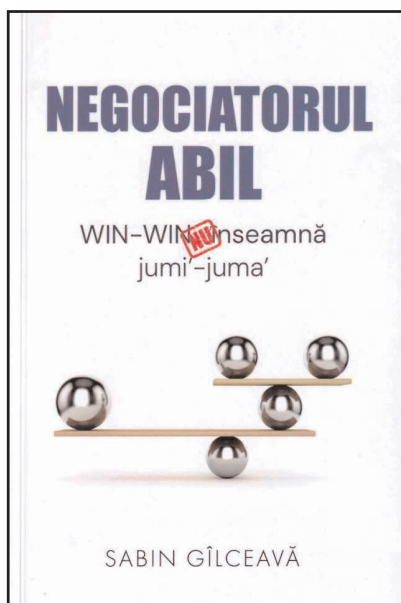
Există un alt tip de negociator, la fel de periculos în felul lui: cel care nu poate lăsa o concesie pe masă

fără să ceară ceva în schimb. Fiecare „Da!” al lui vine automat cu un „dar...” Fiecare flexibilitate e urmată de o condiționare nouă.

Pe termen scurt, pare un negociator dur și eficient. Pe termen lung, oamenii încep să evite să negocieze cu el. Sau, mai rău, vin la masă cu poziții de deschidere atât de exagerate încât orice acord devine un maraton.

GO-ul numește asta **Shi gu qu he – Caută pacea când poziția ta e slabă.** Dar înțelepciunea adevărată e să știi că uneori poziția ta e mai slabă decât crezi, chiar și când câștigi fiecare schimb local.

Unul dintre cei mai buni negociatori pe care l-am văzut vreodată la lucru era departe de a fi cel mai dur. Era cel care știa exact ce puncte să abandoneze – și le abandona înainte să fie forțat. Crea astfel un ritm al reciprocității. Celălalt se simțea dator. Iar când venea momentul pentru ce conta cu adevărat, terenul era deja pregătit. Sau cum se spune

în GO: **She Xiao Jiu Da – Renunță la mic pentru a salva marele.**

Nu ca slăbiciune. Ca strategie.

Start-up-ul – tabla cu cel mai mare număr de pietre în aer simultan

Dacă negocierea e o partidă de GO între doi jucători, un start-up e o partidă în care fondatorul joacă simultan pe mai multe planuri: cu piața, cu competitorii, cu proprii investitori și, uneori, cu propria echipă.

Și aici greșelile de tipul generalului sunt omniprezente. O primă capcană apare atunci când apare tracțiunea, când produsul sau serviciul începe să se vândă.

Încep să vină primii clienți. Toți sunt fericiți, ratele de retenție sunt bune, NPS-ul e excelent. Fondatorul vede victoria și apasă acceleratorul: mărește echipa de vânzări, deschide un canal nou, anunță o extindere geografică.

Șase luni mai târziu, o parte dintre clienții inițiali încep să plece. Nu pentru că produsul s-a înrăutățit, ci pentru că atenția fondatorului s-a mutat. Suportul s-a diluat. *Feature*-urile promise au întârziat.

A câștigat pietre noi. A pierdut pietre vechi. Iar în GO, o piatră pierdută valorează exact la fel ca una necâștigată.

O altă capcană este cea a runde de finanțare prea mari.

Un alt fondator ridică o rundă la o valoare excelentă; condițiile sunt foarte bune, investitori

cunoscuți, PR frumos – el devine celebru – toată lumea se feliță.

Dar valoarea e atât de mare încât următoarea rundă devine aproape imposibil de justificat fără o creștere disproporționată. Fondatorul e acum prizonierul propriului succes. Fiecare decizie de produs trebuie să susțină o narațiune de creștere pe care piața s-ar putea să n-o valideze în ritmul promis.

Reamintesc: **Tan Bu De Sheng – Cei lacomi**

nu obțin succesul. Lăcomia în momentul bun te poate costa tocmai momentul următor.

Capcana angajărilor rapide. Start-up-ul crește, banii sunt în cont, presiunea este pe livrare. Fondatorul angajează rapid – 5, 10, 15 oameni în câteva luni. Fiecare angajare pare o victorie tactică: acoperim golul de engineering, acoperim golul de vânzări, acoperim golul de operațiuni.

Dar fiecare angajare greșită sau prematură e o piatră care consumă resurse fără să controleze teritoriul. Iar când *cash runway*-ul se subțiază, fondatorul se trezește cu o tablă plină de pietre izolate, fără conexiuni între ele și fără posibilitatea de a le susține pe toate.

Sau, cum se spune în GO, **Gong Bi Gu Wo – Ai grijă de tine atunci când ataci.**

Capcana pivotării întârziate. Poate cea mai dureroasă dintre toate. Fondatorul vede semnele că ceva nu funcționează – metricile se plafonează, feedbackul converge spre același punct, câțiva clienți cheie pleacă tăcuți.

Dar a investit prea mult în direcția actuală. Echipa e aliniată, investitorii au validat teza, el însuși a vorbit public despre viziune. Abandonarea pare o înfrângere.

Și atunci mai încearcă o campanie; încă un *feature* suplimentar; încă un trimestru.

GO-ul are o regulă și pentru asta: **Feng Wei Xu Qi – În fața pericolului, sacrifică.** Nu pentru că pierzi, ci pentru că sacrificiul la momentul potrivit e singura cale să păstrezi inițiativa.

Fondatorii care pivotează devreme și deliberat nu sunt cei care cedază. Sunt cei care au înțeles că o piatră sacrificată la timp salvează grupul.

Concluzie:

Privește în permanență întreaga tablă de joc

Există un moment în orice partidă de GO când un jucător experimentat se ridică puțin de la tablă. Nu pentru că s-a saturat; nu pentru că nu știe ce mutare să facă. Ci tocmai pentru că știe prea bine – și vrea să se asigure că mutarea pe care o vede local are sens și global.

E un gest mic. Dar e gestul care separă jucătorul bun de jucătorul mare.

În negociere, este acel moment când te întrebi nu „ce câștig din această clauză?”, ci „ce relație construiesc prin modul în care negociez această clauză?”

Într-un start-up, este momentul când te întrebi nu „cum creștem luna aceasta?”, ci „ce tip de companie devenim prin deciziile pe care le luăm azi?”

La fel ca în GO, răspunsul corect nu e întotdeauna cel mai evident. Uneori e o concesie aparentă. Alteori e un sacrificiu deliberat. Sau câteodată e răbdarea de a nu muta deloc, când toată presiunea din cameră te împinge să faci ceva.

Cele zece reguli de aur ale jocului de GO nu sunt reguli despre GO. Sunt reguli despre cum gândesc oamenii care câștigă pe termen lung – în orice domeniu în care resursele sunt limitate, adversarii sunt inteligenți și tabla e mai mare decât ce vezi dintr-o singură privire.

Generalul din poveste a pierdut războiul câștigând prea multe bătălii.

Tu ce alegi să lași pe masă azi, ca să câștigi pe tabla de mâine?

Sabin Gîlceavă este președintele Federației Române de GO (<https://frgo.ro/>) și autorul cărții *Negociatorul abil. WIN-WIN nu înseamnă jumi-juma*, Editura Creator, Brașov, 2024.

Efectul spillover

Nicolae MELINESCU

La începutul noului mileniu și secol creștin, diplomatul și geostrategul britanic Giles Bolton a publicat un studiu cu un titlu provocator: *Africa nu contează* (*Africa Doesn't Matter*, Arcade Publishing, New York, 2008), devenit tot mai actual în contextul celor mai recente evenimente și procese globale prezente. Obiectivul științific declarat, prezentat chiar ca subtitlu a fost descifrarea motivelor pentru care Vestul (Occidentul plus America de Nord) a eșuat în politica sa față de țările celui mai sărac continent și a căilor posibile ca să-și răscumpere păcatele strategice comise în cele aproape cinci sute de ani de ocupație colonială. În capitolul ce preia acuzator chiar titlul cărții, autorul se oprește asupra a trei motive pentru care abandonarea actuală a Africii de către vestici este în prezent mai dramatică decât în ultimele două secole.

În noul atlas geopolitic și economic, țările sub-sahariene fac eforturi mai evidente sau mai timide să supraviețuiască provocărilor globalizării, pe care nu au inițiat-o, dar cu care se confruntă, cum ar fi migrația, expansiunea terorismului islamic, agresivitatea corporațiilor multinaționale, conflictele inter-confesionale, dar și provocărilor din interiorul fiecărui stat. Unele semne încurajatoare răzlesc către prim-planul actualității globale și trec de barajul selectiv al presei internaționale (profesionistă sau socială) concentrată pe teme ale ambianței extra-continentele dominată de interesele Americii, Chinei sau Rusiei. Din 2000, creșterea medie a zonei de referință a gravitat în jurul a cinci procente (România, 2,46 la sută), ceea ce ar fi oferit o premisă tentantă pentru investițiile străine, rămasă, din păcate, în afara cercului de interese al celor cu bani.

Stagnarea din deceniile precedente a fost provocată de perioada prelungită a creșterii alimentate de globalizare. Economii puternice, cu tracțiune mondială, au înregistrat creșteri de până la cincizeci la sută între 1980 și 2001, în timp ce Africa a intrat în regres, în parte din cauza războaielor, a sărăciei și a migrației interne și transfrontaliere a forței de muncă autohtone (*UN World Economic and Social Survey*, 2006, *Diverging Growth and Development*, <https://doi.org/10.18356/e7ceb0e0-en>). Giles Bolton consideră că, dacă asistența financiară oferită cu tot mai multă zgârcenie de țările donatoare ocupate în prezent de marile conflicte, ar fi direcționate către prioritățile cheie și către funcționarea aparatelor de stat și a guvernelor africane, ar înjumătăți sărăcia printr-o contribuție de numai 0,7 la sută din venitul național al țărilor bogate (Bolton, p. 240).

Al treilea și cel mai important motiv identificat de cartea citată se află în avansarea globalizării către o poziție dominantă în comerț, tehnologie și comunicare, ceea ce ar putea să le ofere și țărilor sărace un potențial mult mai mare de angajare a economiilor lor în caruselul global. „Un Vest mai bogat are mult mai mulți bani de cheltuit pe tipul de produse pe care le pot furniza economiile africane revitalizate. Cu condiția ca noi [vesticii] să putem administra globalizarea în așa fel încât țările africane să înregistreze beneficii reale” (*op. cit. in loc cit.*).

Cele trei motive nu lămuresc strategia dezvoltării pentru acea Africă, cea care nu contează. Unul dintre argumentele cercetării dintr-o lucrare riguroasă, demnă de respect, pierde din consistență atunci când face apel la evaluarea pieței interne sub-continentele care, după părerea autorului, nu generează prea mult interes în jocul monopolist al Vestului, pentru că regiunea sub-sahariană nu prezintă nicio amenințare politică și strategică directă pentru stabilitatea Vestului și, deci, nu există un tratament mai corect și mai flexibil. Caracterul absolut și categoric al concluziei sale este sabotat de mersul curent al evenimentelor. Exodul intern și transfrontalier al civililor, rapacitatea marilor corporații, instabilitatea regimurilor aflate la putere au devenit amenințări imediate, permanente, greu de depășit. Așa cum

arată harta conflictelor interne din zona Sahel, din Nigeria, Sudan și Republica Democratică Congo, un proces tot mai agresiv alimentează cel de-al treilea și cel mai important motiv, și anume, fenomenul *spillover*, sau al valurilor concentrice, care identifică consecințele directe și imprevizibile ale unui eveniment, ale unei politici anume sau ale unor acțiuni venite dintr-un perimetru anume și revărsate în cel sau cele învecinate. Termenul a fost lansat în secolul al XIX-lea de economiștii John Stuart Mill (1806–1873) și Henry Sidgwick (1823–1900). Aplicat inițial doar fenomenelor economice, conceptul a fost preluat de științele politice și sociale cu înțelesul de extindere necontrolată, haotică, a unor acțiuni sau consecințe periculoase dincolo de teatrul de conflict geopolitic în interiorul unui stat, sub presiunea unor incidente violente proprii acestuia.

Cel mai recent exemplu: Nigeria. Țara cu aproape un sfert de miliard de locuitori (două sute cincizeci de milioane de oameni) este măcinată de reactivarea luptelor dintre creștinii din sudul bogat (petrol) și nordul sărac, dominat și controlat de insurgența islamică, pornită în marș forțat spre înfăptuirea califatului, eșuat în Irak odată cu sinuciderea autoproclamatului calif Abu Bakar al-Bagdadi, forțat să se sinucidă împreună cu copiii pe 27 octombrie 2019 ca să

nu fie capturat de un comando american de asalt. Transferul foștilor luptători extremiști din Afganistan spre Irak și spre Siria s-a încheiat în zona Sahel și pe coasta vestică a Africii până în Golful Guineei. Nou-veniții jihadiști, foști combatanți al-Qaeda sau mai recent afiliați așa-numitului Stat Islamic, au alimentat războiul inter-confesional și au extins ciocnirile dintre rebeli și forțele armate locale atât de puternic și rapid încât războiul denumit asimetric a migrat spre Niger, în nord și spre Camerun spre sud.

Explozia fundamentalistă din federația nigeriană a determinat administrația Trump să treacă la apărarea creștinilor prin lansarea de Crăciun a unor atacuri din aer și de pe mare împotriva ascunzătorilor și bazelor grupării Lakuraw. La mijlocul lunii mai, anul acesta, Comandamentul African al armatei S.U.A. (cu cartierul general la Stuttgart în Germania) a anunțat că operațiunile din nord-estul Nigeriei efectuate în colaborare cu armata federală nigeriană au eliminat luptători ai așa-numitului Stat Islamic, inclusiv pe Abu-Bilal al-Muniki, al doilea om în comandamentul grupării. Ofensiva anti-islamistă s-a extins spre bazinul lacului Ciad, în urma căreia Președintele Bola Tinubu a declarat că uciderea loțiitorului comandantului și a locotenenților lui „a provocat un vacuum în conducere [a Lakuraw] și în finanțarea grupării prin decapitarea celulei de conducere” (<https://www.aljazeera.com/news/2026/5/18/us-military-carries-out-more-strikes-against-isil-fighters-in-nigeria>). Fenomenul *spillover* a provocat o izbucnire a agresivității tot-azimut a militanților islamisti, spre sud, sud-est, est, nord-est și nord până în Mali. Această țară continentală aflată în centrul zonei instabile a Sahelului trăiește efectiv efectele fenomenului *spillover*, pe care nu-l pot administra nici

măcar potențiale atacuri executate la apogeul crizei de către armata americană.

În 2013, Franța, fosta putere colonială a Africii de vest, s-a ambiționat să facă curat în propria ogradă africană, a pus în mișcare o forță multinațională, din care a făcut parte la un moment dat și un grup helio-purtat (două elicoptere IAR 330 Puma L-RM și personalul adiacent) al armatei române, gata să elimine teroriștii islamisti. Fără succese categorice, inițiativa s-a topit încet în peisaj. În 2020, președintele ales a fost înlăturat în urma protestelor masive ale populației. O juntă militară a dat lovitura de stat și a preluat atribuțiile guvernării. În timp ce Franța își lichida afacerile și-și retrăgea ultimele efective, generalii conducători au încercat prin angajarea mercenarilor ruși să elimine revolta tuaregilor din nord și a grupurilor mobilizate de tentația secesiunii. Războiul de uzură și lipsa unor succese decisive a determinat guvernul militarizat să încheie un acord de pace cu tuaregii, dar atacuri de tip al-Qaeda au dus militanții jihadiști până aproape de capitala Bamako. La sfârșitul lunii mai, țara distrusă de cinci lovituri militare, de alianțe schimbătoare și de influențe

externe, s-a confruntat cu o nouă amenințare: bande înarmate și tuaregi separatiști și-au unit forțele împotriva unităților fidele juntei și au provocat o nouă criză pentru securitatea regională, după ce au atacat efective și instalații ale armatei. Rebelii au preluat controlul asupra arsenalelor mercenarilor ruși, s-au dotat eficient cu arme și muniție și au arborat entuziaști steagul Azawada, simbol al campaniei pentru independența regiunii Kidal-Gao.

↑ **n aceeași perioadă**, forțele rebeli au înaintat spre sud și au atacat garnizoana din

Kati, bază de relocare a conducerii militare după ce ministrul apărării, generalul Sdio Camara a fost asasinat în locuința sa. Gruparea Jama'at Nusrat wal-Muslimin a revendicat atacurile împotriva cazărnilor armatei, desfășurate în toată țara împreună cu Frontul Azawad de Eliberare al militanților tuaregi. Mahias Hounuk, director pentru Mali al Fundației Internaționale pentru Sisteme Electorale, declara după atacuri: „Dacă grupurile armate au fost în stare să parcurgă aproape toată țara într-o singură zi, înseamnă că au apărut vulnerabilități ale securității sistemului. Pentru că rebelii au ajuns până în orașul în care se află președintele și membrii guvernului. Dacă centrul puterii a devenit vulnerabil, înseamnă că a slăbit periculos capacitatea autorității de a garanta siguranța țării”. (<https://www.aljazeera.com/news/2026/4/27/rival-armed-groups-join-forces-against-the-malian-state-what-next>).

Spillover a provocat un alt fenomen în Mali, cel de convergență – două sau mai multe entități cu asemănări structurale sau funcționale îndepărtate geopolitic se asociază ca rezultat al adaptării lor la interese conjunctural asemănătoare. Apare coaliția dintre ramura magrebiană al-Qaeda, dedicată aplicării stricte a legii islamice în toată țara, și Frontul Azawad de Eliberare, dominat de tuaregi, angajat în luptele împotriva unităților guvernamentale până la obținerea independenței regiunii nordice. Ambele s-au mobilizat sub presiunea și influența dobândită de Boko Haram și Lukaraw în Nigeria și de frontul anglofil Ambazonia în Camerun. Convergența maliană pare un mariaj de complezență cu viață scurtă, posibil să se încheie fie cu obținerea unui control total al partenerilor asupra întregului teritoriu, fie cu un nou război civil până când una dintre părți găsește un sponsor puternic, apt să elimine o rebeliune generată și inspirată și de efectul *spillover*.

La pas prin satul global

Paula ROMANESCU

Ca o frunză de arțar Pământul Jurnal de veche Lume Nouă (XVIII)

Miercuri, 20 iulie, plimbare cu mașina ca să ne mai dez-morțim puțin picioarele, cu o escală pe la alți români, aceștia de condiție modestă – Dorina și Matei. I-am găsit meșterind de zor alegând din deșeurile de pe la construcțiile de locuințe, la o bucătărie de vară separată de casa de locuit, așa cum știau ei că-și fac țărani de pe la noi.

Avuseseră cinci copii. Mai aveau patru și o mare tristețe: fiica lor cea mare murise subit de inimă chiar în ziua în care își serba logodna cu alesul inimii ei. Fără comentarii!

La sosirea noastră au întrerupt cu plăcere lucrul; erau și foarte obosiți, dar pe dată au scos niște gustări și un vinuț rece invitându-ne să ne așezăm la masa de sub umbrarul din curte, ceea ce am și făcut. Le-am admirat „opera” arhitectonică. Erau fericiți că le-a ieșit.

După puțin timp, amintind de moartea fiicei lor, Dorina vorbea, vorbea neconținut, de parcă ar fi vrut să nu îngăduie lacrimilor să ne strice bucuria întâlnirii. Printre spusele ei – una cu totul aparte. Povestea îndurerata mamă că în ziua aceea însemnată cu moarte, când nu știau încotro s-o apuce și nici cu ce bani să împlinescă cele convenite pentru o înmormântare creștinească decentă, au găsit în cutia de scrisori un plic care conținea 2983 de dolari. Niciun nume de expeditor, niciun nume de destinatar.

Aveau să descifreze mai târziu legenda: numărul de la casa vecinului lor era cel care corespundea sumei din plicul găsit în cutia de scrisori.

Nu schimbaseră de când locuiau acolo decât convenționalul salut Hai! Impresionat însă de drama acestora, vecinul lor a simțit nevoia să le întindă o mână de ajutor. Și „semnase” în felul acela generos mesajul lui de condoleanțe.

La plecare, ne-a condus spre mașina parcată în fața casei. Treceam printre florile care încadrau alea, ca pe un covor de miresme. Lângă trotuar, un cireș. Mi-am exprimat uimirea: cireș la Toronto?!

– Da, chiar așa, povestește Dorina cu încântare. În primăvara asta a făcut primele cireșe. Doi copii însoțiți de mama lor s-au oprit într-o zi să privească minunea. Au întrebat dacă fructele se pot mânca. Mama lor a răspuns că nu e voie fiindcă nu sunt comestibile. Dar eu am ieșit din casă cu o cană cu apă, am cules câteva cireșe roșii, le-am trecut prin apă, am gustat eu prima (semn că nu sunt otrăvitoare, așa cum la ospetele regale era unul care gusta mai întâi din cele ce urmau să fie servite încoronatului...), le-am oferit apoi și copiilor, și mamei grijulii, păstrând câte două perechi de „cercei” pe care i-am pus la despărțire la urechile celor mici.

Desigur au gustat fericiți din minunile pomului lor și cei patru copii ai săi.

A doua zi nu mai rămăsese nici urmă de fruct: micul cireș promise și vizita unor păsări...

Joi, 21 iulie, întâlnire cu domnul Puiu Popescu, director al jurnalului de limbă română *Observatorul* din Toronto.

Om fericit, Dom' Director! Purta în buzunarul de la piept fotografia nepoței sale de șase anișori, vorbitoare a celei mai pure limbi românești: știa să spună „Bunicule, te iubesc mult de tot... Uite-atât!” Și domnul Puiu Popescu își desfăcea brațele (era să zic aripile!) ca să pricepă și eu cam cât de mult îl iubea neprețuita lui comoară.

Răstimp de o cafea și-o prăjitură am schimbat câteva gânduri, mi-a vorbit de regretatul său prieten, împătimitul artist sculptor Nică Petre, plecat prin anii '80 din țară de dor de libertate și plecat de tot de sub cer în 2008, după ce va fi îndurat frigul și lipsurile de tot felul în țara libertății, sculptând pe sub poduri, prin case părăsite, înainte de a-și permite a avea atelierul lui propriu la Toronto, încălzindu-și sufletul doar la focul artei și obținând, pentru țara de adopție mai multe premii internaționale.

Când a simțit că i se apropie sfârșitul, sculptorul nostru s-a îngrijit ca o mare parte din lucrările sale

să ajungă în România, în orașul care i-a fost „prag de lume”... Fiindcă „poteca patimei” nu va fi pierit nicicând sub iarba uitării și, urmând-o, sufletul lui „s-a întors acasă” unde a devenit pentru cei de aici Muzeul Nică Petre, din Piața Traian nr. 3, Brăila... Trupul său nu s-a mai întors în pământul românesc. Ce știe lutul despre duhul căruia i-a fost vremelnic adăpost?!

DI Puiu Popescu mi-a oferit niște reviste, fotografii de la activitățile literar-artistice organizate pe acolo, eu i-am oferit la rândul-mi câteva lucrări de grafică realizate de Adina și cărți – originale și traduceri, între care volumul meu de traduceri din Eminescu *Passe le temps, vienne le temps!* – *Treacă vreme, vină vreme!* Mi-a spus că-i va sta bine în muzeul de acolo, lângă bustul în marmură de Carrara al Poetului, realizat de sculptorul Nică Petre și, m-a rugat să-i mai trimit ce-o crede eu din scrierile mele spre a fi publicate în *Observatorul*.

I-am promis că da! Sigur nu-mi voi uita promisiunea decât numai dacă memoria mea va da vreodată semne de mare oboseală. Eu o menajez, ea mi-e fidelă și facem deocamdată casă bună împreună în lumea cuvântului.

La ora când transcriu acestea, în arhiva *Observatorului* de Toronto, la rubrica *Evenimente Culturale*, găsesc printre multele semnalări de evenimente desfășurate de românii de peste ocean și prezentarea ilustrată a lucrărilor noastre.

Mulțumiri, domnule Puiu Popescu și urări de viață lungă în sănătate cât să duceți mai departe cântul și ecoul gândului românesc în lume!

Trecător prin cetatea umbrelor

Vineri, 22 iulie, ca pentru a-mi lua rămas bun de la acest loc în care am respirat un aer de curat românism, într-o familie obișnuită în care m-am simțit ca acasă, am ținut să merg la plimbare singură pe străduțele din Pickering.

Fiecare era altfel frumoasă. Puteam să mă opresc și să privesc pe îndelete la fiecare casă. Îmi imaginaam cum trebuie să fie cei care trăiesc acolo în funcție de florile și aranjamentele horticole de pe spațiul verde de la intrare. Despre confortul interior, puteam avea o idee clară, pornind de la arhitectura casei în care locuiau „ai mei”.

Mersul pe jos e reconfortant, dar și obositor. Sau te pomenești că m-am dedulcit și eu la mersul cu mașina...

Nu departe de casa „noastră” se afla locul de odihnă – arhiva tăcută a celor care-și vor fi încheiat trecerea sub soare. Grădina înverzită, parc în toată trista lui splendoare. Să te tot odihnești...

De la intrare, mi-a mângâiat auzul un clinchet de clopoței... Primul „ocupant” din dreapta aleii care traversează cetatea umbrelor de aici „beneficia” de o mică orgă-jucărie ale cărei tuburi se loveau între ele la adierea vântului, scoțând clinchetul pe care-l auzisem...

M-am apropiat de piatra tombală și am citit: „Pauline”. Hait! Vai de mine! Cine o fi fost ființa aceea care purta numele meu și de ce a ținut să mă salute cu clinchet vesel de cum am pășit prin dreptul locului său de veșnică odihnă? Lângă prenumele ei (!) – numele O'Neill! O fi fost rudă cumva cu autorul piesei *Straniu interludiu* care m-a răvășit atât de mult în vremea studenției că n-am mai avut liniște până nu am citit tot teatrul lui Eugène O'Neill (1888-1953), dramaturgul american de excepție, el, tatăl Oonei (1925-1991), cea care avea să devină la 18 ani soția lui Charlie Chaplin (1889-1977) care avea la rândul lui... nu mai are importanță câți ani, dar o notorietate de geniu în cinematografie greu de egalat în veacul al XX-lea!

Au trăit împreună 34 de ani, au avut împreună patru copii.

Charlie Chaplin și Oona lui mult dragă odihnesc alături la Vevey în Elveția, țara în care au ales să trăiască după ce coana America, puritană foarte, l-a acuzat pe acela care făcuse milioane de oameni de pe tot pământul să râdă cu lacrimi, de toate *relele*

ce sunt într-un mod fatal legate de o mână de pământ... (n-am să vă mai spun și cine-a scris asta), acuzația cea mai cruntă adusă lui fiind aceea că s-a îndrăgostit de o minoră care, culmea!, s-a dovedit de fapt foarte majoră în gândire la cei șaptesprezece ani ai ei când ochii lui Charlie s-au oprit în ochii ei, perfect responsabilă în statutul ei de parteneră de viață, foarte rațională și matern protectoare cu omul ei celebru care avea atâtea nevoie de o viață de familie normală, după ce acesta trăise niște experiențe dezastruoase cu fel de fel de actrițe devenite stele (doar pentru că el le dăduse lumină!), mai toate smucite...

Că și ilustrul tată al Oonei se va fi afundat tot mai mult în *Lungul drum al zilei către noapte*... și că n-ar fi fost de acord cu măritișul fiicei sale cu un „bătrân” (Chaplin era totuși cu un an mai tânăr decât el!), asta e altă poveste.

Părăsesc mormântul Paulinei O'Neill de la Pickering și merg pe aleile mărgininde dincolo de care se întinde pădurea.

Părăsesc și umbrele lui Eugene O'Neill, a Oonei, a lui Chaplin. Ei sunt fără de moarte.

Aici e umbră, liniște, pace. Pace vouă, umbrelor!

Ca într-o carte a Celui care ne înscrie pe filele ei numele și anii, cel al venirii și cel al plecării, „răsfoiesc” lespezile egale, aliniate și ele precum casele din oraș.

Cruci nu sunt. Doar „panourile” acelea plate de marmură și, în rest, iarba nivelatoare. Îmi reține totuși atenția chiar locul unde, îndrăzneță, pădurea înainta suverană în „cetate”: o cruce miniaturală de lemn ca o jucărie de copil fără jucării cu, în jurul punctului de întâlnire al celor două brațe – un colier de metal și o plăcuță cum poartă la gât frumoasele care-și gravează numele la bijutier. Numai că numele de aici nu se mai cunoștea. Cruciulița de lemn, cât latul palmei de om, era pregătită să se întoarcă în rostul pădurii, urmând ciclul integrării materiei în natură.

la-i înapoi lemnul sfânt, pădure mereu vie!

Un bolovan de granit negru. Neșlefuit. Cam așa trebuie să fi fost bolovanul lui Sysif cel condamnat de zei ca să-l tot poarte până în vârful de munte (și să se mai și pretindă fericit!), bolovan care se rostogolea invariabil de cum era pus pe creasta cea mai cocoțată, urmând ca a doua zi Sysif (ne)fericit să refacă urcușul... și apoi iar și iar...

De bolovanul acela din cetatea umbrelor de la Pickering m-am simțit atrasă ca pilitura de fier de un magnet, cu un soi de căldură interioară pe care nu mi-o puteam lămurii.

Cum era să trec mai departe indiferentă!

Părea o ființă umană rămasă începută doar de un meșter Pygmalion care a abandonat-o din cine știe care pricini... Să fi așteptat de la mine s-o ajut să-și afle desăvârșirea?!

Pietroiul avea în partea de sus o porțiune în care fuseseră sculptate cinci litere care compuneau un nume: RUDIK. Atât. Un RUDIK cu, deasupra lui, cerul.

Să fi fost un poet care n-a apucat să-și vadă numele înscris pe-o carte? Un actor care a interpretat rolul unui personaj tragic și s-a identificat într-atât cu acesta încât...? Un călător printre stele rătăcind drumul de întoarcere spre planeta Pământ, fără să știe că pământul era chiar el? Un „sans abri” din cetățile canadiene pline de adăposturi ultra-elegante?

– Cine ai fost RUDIK?

– Cum cine?! Rudik! Dacă mie mi se va fi părut de ajuns, voi cei care nu m-ați cunoscut, respectați-mi discreția și nu-mi tulburați liniștea cu întrebări inutile!

Acum mi se pare că e chiar ca un poem de taină numele acesta în care se va fi rostuit (!!) o întâmplare ca o viață de om...

Înapoi la rosturile mele!

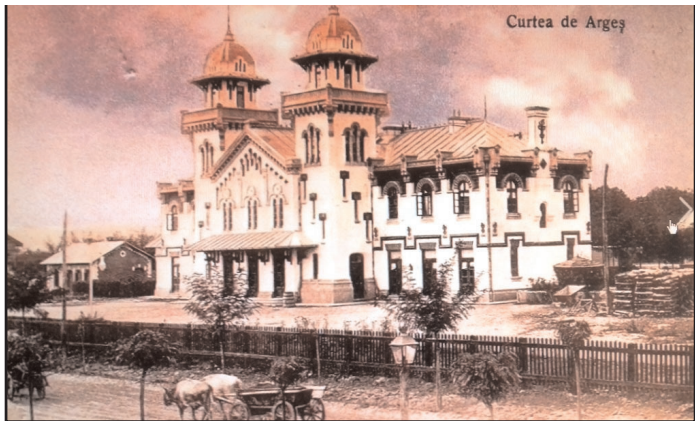
Din călătoria de acum am înțeles că pământu-i ca o frunză de arțar în care călătorul trebuie să-și deschidă cărare de-ntoarcere spre rosturile lui cele cu viață însemnate. (Sfârșit)

Farmecul fotografiilor sepia

Numărul de față al revistei este ilustrat cu imagini vechi din Curtea de Argeș, mai ales ale celor două monumente emblematice ale orașului, Biserica Domnească și Mănăstirea Argeșului (a lui Neagoe Basarab, a lui Manole...), fotografii învechite de vreme sau gravuri, majoritatea găsite pe internet sau aflate (uneori sub forma unor cărți poștale) în colecțiile unor argeșeni îndrăgostiți de istoria locurilor. Sunt mai mulți aceștia, nu-i amintesc, dar anunț că, în sfârșit, unul dintre ei lucrează la editarea unui album despre „clădirile cu suflet” ale orașului, locuințe mai ales. Lucrarea va fi semnalată cum se cuvine atunci când va apărea, iar în așteptarea ei aleg această excursiune prin timp, inevitabil incompletă, propunând – a multa oară – celor interesați-calificați realizarea unor albume, imagini și text, cu asemenea imagini, din oraș și din împrejurimi, precum și editarea unei antologii de relatări de călătorie prin *România de la Argeș* (N. Iorga). Există, de fapt, o primă inițiativă în acest sens, la finalul broșurii *Orașul Curtea de Argeș în catagrafiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea și în notele călătorilor străini*, a istoricului Spiridon Cristoceă (Editura Tiparg, Pitești, 2021). De subliniat că sunt note ale unor călători străini, prima din iunie 1598, ultima din 1863, selectate din multe volume cu titlul *Călători străini despre Țările Române* publicate de-a lungul anilor (Editura Științifică, Editura Academiei Române etc.) Evident, ar merita reluate texte mai ample, inclusiv semnate de călători români – îmi vin în minte *Excursiunile arheologice* ale lui Cezar Bolliac, care trecea și prin Argeș (Pitești, Câmpulung, Curtea de Argeș și împrejurimi) pe la 1843 (au fost reluate fragmente în revistă, în 2012).

În cele ce urmează, reproduc primele texte din lucrarea dlui Spiridon Cristoceă, cele mai vechi, spre mobilizare înspre realizarea unei antologii de profil. (Gh. Păun)

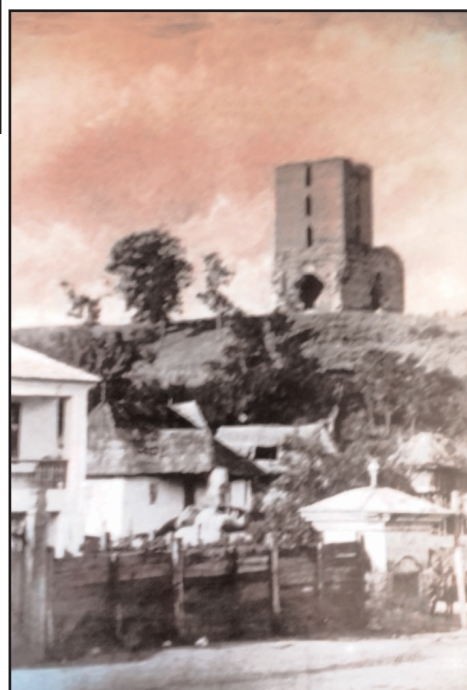

1598 iunie 11

Țara Românească, de cum treci munții este o țară prea frumoasă, netedă de tot ca așezare și foarte călduroasă... e îmbelșugată și în oi, porci, brânză, ceară, miere, unt, cai, sare, și în cele mai frumoase mănăstiri și îndeosebi cea de la Argeș, de altminteri acum devastată de Sinan. (Din raportul comisarilor imperiali austrieci Ștefan Szuhay și Nicolae Istvanffy)

1623

În vremurile trecute... catolicii noștri aveau multe locașuri și biserici, ca

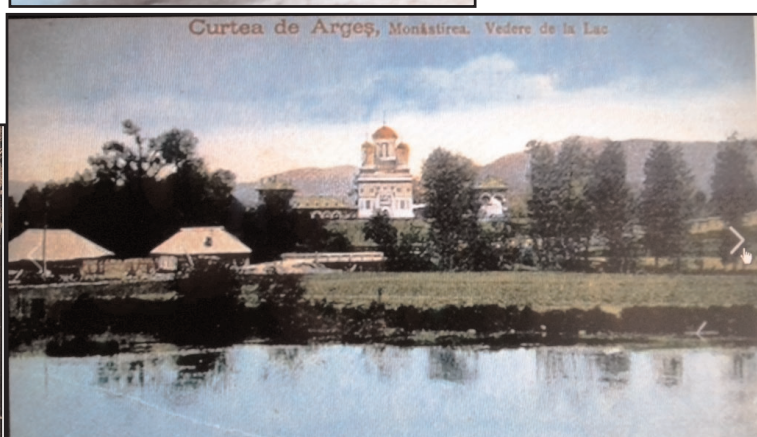

în orașul numit București și la Craiova și la Argeș... Astfel, cu trecerea vremii, schismaticii au luat în stăpânire acele biserici, iar catolicii din acea vreme, neavând preot, au urmat schisma greacă, cu deosebire în acel oraș numit Argeș, unde este o foarte frumoasă biserică închinată Sf. Fecioare, toată acoperită până în ziua de astăzi cu plăci de aramă și de plumb și acolo era episcopia care acum nu mai există, al cărui episcop se numea de Argeș și care este azi în mâinile călugărilor schismatici, și aci se mai găsesc totuși 30 de case de catolici, fără preot. (Andrei Bogoslavici, originar din Dalmația, misionar catolic)

1640

Orașul Argeș. Mai este un oraș numit Argeș, nu prea departe de orașul amintit mai sus (Râmnic, n.n.). Se spune că și

în acest oraș au fost catolici de același neam (sași) și că încetul cu încetul fiind lipsiți de preoți s-au făcut eretici și schismatici, și s-au pierdut aproape toți, ceea ce e un lucru de plâns. (Petru Bogdan Baksic, episcop catolic bulgar)

13 ianuarie 1657

Urmându-ne drumul până seara, ne-am apropiat de orașul numit Argeș.

La oarecare depărtare de acesta, ne-a ieșit în întâmpinare poporul purtând făclii.

Această localitate are nouă biserici: patru închinată Sf. Nicolae; a cincea, cu hramul Întrarea în biserică a Maicii Domnului; a șasea închinată Sf. Petru Apostolul; a șaptea celor doi frați, sfinții Petru și Pavel; a opta cu hramul Adormirii Maicii Domnului și a noua Sf. Gheorghe.

Casele din acest oraș sunt frumoase și se aseamănă cu acelea din țara cazacilor. Aici sunt locuitori greci [informație inexactă, nota S. Cristoceă] și egumenul mănăstirii a venit împreună cu ei să ne întâmpine. Am trecut înainte spre mănăstire, care se află la un ceas și jumătate de oraș, iar de-a lungul drumului este un șir de case una lângă alta, care sunt ale mănăstirii; acolo sunt locuințele țăganilor care sunt robii mănăstirii. (Paul de Alep, fiul patriarhului Macarie al Antiohiei)

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Acad. Ioan-Aurel POP – București
- Alexandru MĂRCHIDAN – publicist, Pitești
- Crina ZĂRNEȘCU – prof. univ., Pitești
- Sara MINA – scriitor, București
- Mariana NICOLAE – prof. univ., Curtea de Argeș
- Ioan St. LAZĂR – etnolog și scriitor, Râmnicu Vâlcea
- Ioan ROXIN – prof. univ., Franța
- Theodor CODREANU – scriitor, Huși
- Nicolae GEORGESCU – scriitor, București
- Eugenia TOFAN – publicist, Chișinău
- Dumitru GABURA – scriitor, Chișinău
- Diana EȚCO – istoric, Chișinău

- Marin IANCU – scriitor, București
- Rodica LĂZĂREȘCU – scriitor, București
- Dumitru SÂRGHIE – scriitor, Slatina
- Andrei CONSTANTIN – prof. univ., Marea Britanie
- Maria Mona VÂLCEANU – scriitor, Pitești
- ÎPS Calinic ARGEȘEANUL – Curtea de Argeș
- Dan D. FARCAȘ – scriitor, București
- Mihai MUSTĂȚEA – profesor, Râmnicu Vâlcea
- Dan ANGHELESCU – scriitor, București
- Sabin GÎLCEAVĂ – publicist, București
- Nicolae MELINESCU – publicist, București
- Paula ROMANESCU – scriitor, București